

NIKU Rapport 53

Kulturmiljø i diskurs og praksis:

Sør-Gjæslingen som eksempel

Wera Grahn, NIKU
Marit Myrvoll, NIKU
Ragnhild Skogheim, NIBR
Kjell Harvold, NIBR

Wera Grahn, Marit Myrvoll, Ragnhild Skogheim, Kjell Harvold. 2011. *Kulturmiljø i diskurs og praksis: Sør-Gjæslingen som eksempel*. - NIKU Rapport 53. 136 sider.

Oslo, desember 2011

NIKU Rapport 53
ISSN 1503-4895
ISBN 978-82-8101-103-8

Rettighetshaver © Copyright Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU.
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Rapporten er kun tilgjengelig som pdf-fil på www.niku.no

Kontaktadresse: NIKU, Storgata 2, 0155 Oslo

Postadresse: NIKU, P.O.Box 736 Sentrum, NO-0105 Oslo
Tlf: 23 35 50 00
Fax:23 35 50 01
Internett: www.niku.no

Forsidebilde: Sør-Gjæslingen (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009).

Tilgjengelighet:	Åpen
Prosjektnr.:	1563087
Oppdragsgiver:	Norges forskningsråd
Faglig ansvarlig hos NIKU:	Leidulf Mydland

Sammendrag

Projektets överordnade målsättning har varit att öka kunskapen om vad som sker när ett landskap transformeras till en kulturmiljö. Vad inträffar under denna process? Vilka diskurser dominerar när historien länkas till platsen, vad sker med det immateriella kulturarvet, och vad händer när området dras igenom förvaltningsapparaten på olika nivåer? Projektet har sin empiriska utgångspunkt i fiskeläget Sør-Gjæslingen i Nord-Trøndelag – som under många år varit föremål för en fredningsprocess som avslutades först under hösten 2010 i detta projekts slutskede – och ett brett underlag av källor har använts för att söka svar på frågorna.

Rapporten består av sex huvudkapitel: Första kapitlet beskriver ramarna och målsättningen med projektet, problemställningar, teori och metod. Andra delen ser närmare på kulturmiljöbegreppet och den specifika fredningsprocessen på Sør-Gjæslingen. Kapitel tre beskriver hur de offentligt sanktionerade diskurserna och representationerna om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö är producerade och presenterade, och ställer detta mot några av de alternativa lokala diskurserna och representationerna. Kapitel fyra fokuserar på i vilken grad och hur det immateriella kulturarvet kommer till uttryck och fokuserar på kvinnors liv och arbete. Den femte delen tar sig an de förvaltningsmässiga processerna och diskurserna. I den sjätte och sista delen drar vi samman trådarna från de olika kapitlen och diskuterar på ett övergripande plan vad det betyder när en miljö blir utpekad som kulturmiljö. Texterna till de skilda kapitlen har diskuterats och kommenterats av alla tre författarna, men respektive författare är individuellt ansvarig för sina respektive delar.

Emneord: Kulturmiljöbegreppet – Fredningar – Kulturminnesförvaltning – Materiellt och immateriellt kulturarv

Abstract

The aim of this project was to increase the knowledge about what happens when a landscape or an environment is transformed and preserved as a cultural landscape/environment. What occurs during this process? Which discourses dominate when history is linked to the place, what happens to the immaterial aspects of cultural heritage, and what happens at the various levels of management during the process? The empirical point of departure for this project is Sør-Gjæslingen in Nord-Trøndelag on the northern coast of Norway – a place that has been exposed to the process of becoming preserved as a cultural environment over many years, a process that ended in October 2010. This project has thus been able to follow the preservation process during its implementation, which has supplied the project with a diverse and extensive material.

The report is organized in six chapters. The first chapter outlines background and aim of the project, research questions, theory and methods. The second part investigates the concept cultural environment and describes shortly the process of preservation at Sør-Gjæslingen. Chapter three analyses how the publicly sanctioned discourses and representations of Sør-Gjæslingen as a cultural environment is produced and presented, and compares this with some alternative local discourses and representations. Chapter four focuses on to what extent and how the immaterial aspects of cultural heritage are emphasized, with special focus on women's life and work. The fifth part deals with the processes of cultural heritage management. In the sixth part we summarize the project.

Each author is responsible for their individual contribution, however, mutual discussions and exchange have taken place.

Key words: The concept cultural environment - Preservation - Cultural heritage management - Tangible and intangible cultural heritage

Forord

Denne rapporten presenterer resultatene fra forskningsprosjektet «Kulturmiljø i diskurs og praksis – Sør-Gjæslingen som eksempel». Prosjektet er en del av NIKUs strategiske instituttprogram «Continuity and Change - Cultural Environments and Sustainable Landscape Development (CONCENSUS) (2006-2010). Forskningsprosjektet har vært et tverrvitenskapelig samarbeid mellom de tre forskningsinstituttene Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU), Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og Norsk institutt for naturforskning (NINA).

Rapporten henvender seg til et bredt spekter av aktører på kulturarvsfeltet om omfatter lokal, regional og nasjonal kulturminneforvaltning samt lokalbefolkningen, forskere og andre interesserte. Vi vil gjerne takke de som har latt seg intervjuet og som har delt sine erfaringer og tanker. Prosjektet hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten deres bidrag.

Etnolog Wera Grahn (NIKU) har vært prosjektleder. Den tverrvitenskapelige forskergruppen har bestått av sosialantropolog Marit Myrvoll (NIKU) og sosiolog Ragnhild Skogheim (NIBR). I tillegg har statsviter Kjell Harvold (NIBR) vært tilknyttet gruppen i perioder. De ulike kapitlene i rapporten har vært gjenstand for diskusjon i forskergruppen, men de respektive forfatterne er ansvarlig for sine bidrag.

Prosjektet har pågått fra våren 2009 og ut 2010 med støtte fra Norges forskningsråd gjennom CONCENSUS-programmet.

Oslo, september 2011

Innehållsförteckning

Sammendrag	4
Abstract.....	4
Forord	5
1 Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Problemställningar	10
1.3 Metod och teori	10
1.4 Avgränsningar	11
1.5 Referenser	12
2 Historikk	13
2.1 Beskrivelse av øyværet	13
2.2 Historisk bakteppe for fredningsprosessen	14
2.3 Referanser	16
3 Kulturmiljøer	17
3.1 Kulturmiljøbegreppet i internasjonell og nasjonell kontekst	17
3.2 Kulturmiljøer i samisk kulturminneforvaltning	21
3.2.1 Samisk kulturminneforvaltning.....	21
3.2.2 Samisk kulturmiljø	22
3.2.3 Natur og kultur.....	22
3.2.4 Nær fortid	22
3.2.5 Avslutning	22
3.3 Referenser	23
4 Den diskursiva förhandlingen och konstruktionen av Sør-Gjæslingen	25
4.1 Inledning och frågeställningar.....	25
4.2 Empiri	25
4.3 Teori och analytiska begrepp	27
4.3.1 Diskursanalys	27
4.3.2 Analytiska begrepp	28
4.4 Förhandlingar om betydelse av Sør-Gjæslingen som kulturmiljø	28
4.5 De institutionella diskurserna	29
4.5.1 Nationella och regionala offentligt representerade diskurser	30
4.5.2 Den kommunala offentligt representerade diskursen	39
4.5.3 Museet og Sør-Gjæslingen.....	43
4.5.4 Den hegemoniska institutionella diskursen.....	56
4.6 De alternativa diskurserna	57
4.6.1 Lokalbefolkningen gjennom Havbåra	57
4.6.2 Andra alternativa aktører	63
4.7 Konstruktionerna av Sør-Gjæslingen som kulturmiljø	64
4.8 Den auktoriserade kulturmiljødiskursen.....	66
4.9 Den auktoriserade diskursen og kommodifisering.....	68

4.10	Konsekvenser og konklusjoner av en auktoriserad kulturmiljø-diskurs	69
4.11	Referanser	71
4.11.1	Litteratur.....	71
4.11.2	Offentlige dokument	72
4.11.3	Lokalhistoriske skrifter.....	72
4.11.4	Övrige källor.....	73
5	Kvinner forteller	75
5.1	Innledning.....	75
5.2	Metodisk og faglig tilnærming	76
5.2.1	Metode og datamateriale.....	76
5.2.2	Fortellinger.....	77
5.2.3	Stedet.....	78
5.3	Fortellinger fra nær fortid	80
5.3.1	Hjem og dagligliv.....	80
5.3.2	Jenter og døtre.....	82
5.3.3	Gårdsarbeid og lønnsarbeid	83
5.3.4	Matstell.....	86
5.3.5	Helse og folkemedisin.....	87
5.3.6	Religiøsitet: Båten, Bibelen og Bedehuset.....	88
5.3.7	Jul og annen helg	92
5.3.8	Organisasjonsliv	93
5.4	Oppsummering	94
5.5	Litteratur og referanser	95
6	Fredningen av Sør-Gjæslingen – Aktører, prosess, interesser	99
6.1	Innledning.....	99
6.2	Teoretiske perspektiver	100
6.2.1	Diskursanalyse	100
6.2.2	Felt	101
6.3	Metode og utvalg	102
6.3.1	Metoderefleksjoner	102
6.4	Vikna kommune	103
6.5	Fredning av Sør-Gjæslingen – prosess, aktører og vurderinger	104
6.5.1	Fase 1: Etablering av et lokalt kontaktutvalg, samt fokus på restaurering og vedlikehold, 1977-ca 1990.....	105
6.5.2	Fase 2: Ønske om å få Sør-Gjæslingen inn i formelle plandokumenter, ca 1990- ca 2000	105
6.5.3	Fase 3: "Blikket løftes"; Sør-Gjæslingen i regional og nasjonal sammenheng, ca 2000-2010	106
6.6	Vurderinger av fredning og prosess.....	108
6.6.1	Fiskerimyndighetenes syn	108
6.6.2	Riksantikvaren.....	111
6.7	Lokale informanternes oppfatninger.....	112
6.8	Planlegging i Vikna kommune	115
6.8.1	Kommuneplan for Vikna 2010-2022. Samfunnsdelen.....	115

6.8.2	Kommuneplan for land- og sjøområdene. Arealdel til kommuneplan 2010-2014.....	116
6.8.3	Høringsfasen	116
6.8.4	Nærings- og utviklingsplan, 2010-12	118
6.8.5	Landbruksplan for Vikna kommune.....	118
6.9	Syn på statlige og regionale myndigheter	119
6.10	Sør-Gjæslingen i et diskursivt perspektiv.....	120
6.10.1	Diskursive posisjoner	120
6.10.2	Fredningsdiskursen: i spennet mellom bruk og vern	120
6.10.3	Den lokale, kommunale diskursen	121
6.10.4	Nærings- og utviklingsdiskursen.....	121
6.11	Hvilke interesser, argumenter og faglige oppfatninger fikk gjennomslag – og ble oppfattet som legitime og autoritative?	122
6.12	Status for fredningen 2010	123
6.13	Avslutning og konklusjoner.....	123
6.14	Referanser	124
7	Sammanfattning och konklusjon	127
7.1	Auktoriserad och alternativ diskurser om Sør-Gjæslingen.....	127
7.2	Den immaterielle kulturarven	129
7.3	Forvaltningen og fredningsprosessen	129
7.4	Referenser	130

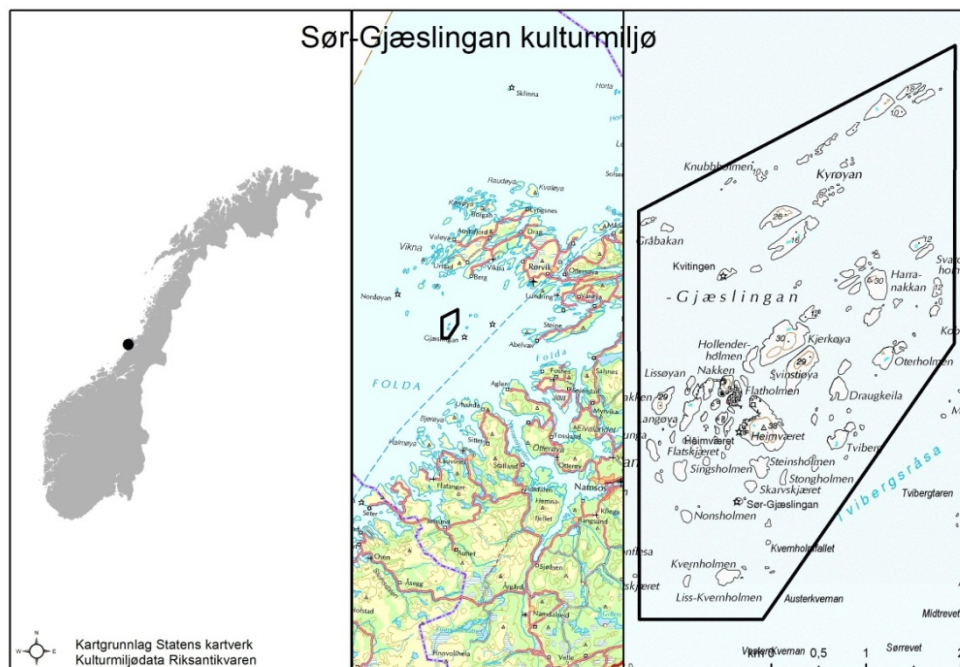
1 Inledning

Av Wera Grahn

1.1 Bakgrund

Projektet ”Kulturmiljöer i diskurs och praktik – Sør-Gjæslingen som eksempel” ha sitt ursprung i NIKU:s strategiske instituttprogram CONTinuity and Change - cultural ENVironments and SUSTainable landscape development (CONSENSUS), som varit verksamt under perioden 2006–2010. Det här programmet har bland annat haft som målsättning att öka förståelsen och kunskapen kring processer när kulturmiljöer skapas generellt och specifikt lokalt och velat bidra till att skapa en kunskapsbas som kan vara till nytta för framtida samhällsplanering. En viktig del har varit att undersöka och evaluera metoder för hur kulturmiljöfredningar kan göras, och inte minst hur lokalbefolkningen kan involveras i processerna. CONSENSUS uttryckliga målformulering har också varit att särskilt främja forskning i kustzonen. Det här projektet kommer att lämna bidra till alla dessa aspekter.

Kulturmiljöbegreppet är ännu relativt nytt i norskt förvaltningssammanhang och kunskapen omkring kulturmiljöer förhållandevis begränsad, vilket gör det viktigt att undersöka både de diskurser och praktiker som omgärdar platser som skapas som kulturmiljöer. I den här undersökningen har vi valt att följa processen av kulturmiljöfredningen av fiskeläget Sør-Gjæslingen i Nord-Trøndelag, som under många år varit föremål för en fredningsprocess som avslutades under hösten 2010 – d v s under detta projekts slutskede. Fiskeläget blev fredat den 1 oktober 2010. Det har varit en fördel för detta projekt att kunna följa fredningsprocessen under arbetet gång. Det har gjort att diskussionerna har varit aktuella och aktörerna tydliga.

Karta över Sør-Gjæslingen. (Kart: Anneli Nesbakken, NIKU, 2011.)

Detta projekt är ett tvärvetenskapligt samarbete mellan de tre fristående forskningsinstituten: Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU); Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR); och Norsk

institutt for naturforskning (NINA). NIKU, som också haft ledaransvar för projektet, har svarat för de materiella och immateriella kulturarvsaspekterna av fredningen i vid bemärkelse, NIBR har haft ansvar för förvaltningsmässiga aspekterna av fredningen och NINA för hur naturaspekterna kommit till uttryck i fredningsprocessen.

I denna rapport bidrar enbart NIKU och NIBR med text, vilket gör att naturdimensionerna inte kommer att beröras.

1.2 Problemställningar

Det övergripande målet med denna studie har varit att utveckla teoretiska och empiriska förståelser och fördjupa kunskapen kring vad kulturmiljöer är, hur den konstruerats och hur kulturmiljöer kan förstås och bevaras innanför lokal planläggning och förvaltning. Närmare bestämt kan det huvudsakliga syftet sammanfattas i frågan:

- Hur konstrueras, definieras, stabiliseras, legitimeras, iscensätts och upprätthålls det som kallas och uppfattas som kulturmiljö?

1.3 Metod och teori

Vi har valt att koncentrera studien till en fallstudie för att förstå mer om processerna knutna till konstruktionen av kulturmiljöer. Fallstudiens empiriska fokus är, som nämnts, ögruppen Sør-Gjæslingen i Nord-Trøndelag. Som metodisk infallsvinkel baserar vi oss på en rad olika källor och analytiska strategier. De specifika metoder och teorier som har använts av de skilda kapitelförfattarna, kommer mer utförligt att beskrivas i anslutning till vart och ett av kapitlen.

Förutom intervjuer och observationer vid fältarbeten består källorna i undersökningarna av plandokument, fredningsdokument, olika historiska källor och lokalhistorisk litteratur, film, reklammaterial m.m.

Den övergripande teoretiska utgångspunkten är huvudsakligen baserad på socialkonstruktivistiska perspektiv (se t ex Berger & Luckmann 1991; Burr 2003). Detta innebär att förståelser och kunskap inte uppfattas som givna, utan som kontinuerligt skapade i sociala processer. Det här blir en särskilt viktig utgångspunkt eftersom det är just konstruktionen av kulturmiljöer som står i centrum för denna undersökning.

De skilda gruppernas olika sätt att i skrift, tal och handling uttrycka vad kulturmiljö är, kommer att analyseras. Språkets och de språkligt grundade praktikernas centrala betydelse gör att diskursanalys kommer att vara väsentligt för undersökningen, både när det gäller genomgång av tidigare producerade texter och analys av intervjuer. Michel Foucault är en centralgestalt för utvecklingen av diskursanalys inom samhällsvetenskap och humaniora. Han ser diskurs som ett bestämt sätt att förstå, tala och handla inom ett visst område vid en specifik tidpunkt, som styr vad som uppfattas som sant och riktigt. Han har visat hur praktiker inom ett område som t ex övervakning, straff och fängelsekulturen i olika tider varit knutna till bestämda diskurser som satt gränserna för vad som betraktas som legitimt inom området eller inte. Maktaspekterna får med detta perspektiv också en självklar plats (Foucault 1987, 1993, se även Winther Jørgensen & Phillips 2000, Laclau & Mouffe

1985). Även om diskursanalys i vid bemärkelse är den gemensamma ingång som kapitelförfattarna använt sig av, kommer de att ta i anspråk vissa specifika inriktningar inom det diskursanalytiska fältet i sina respektive kapitel. Dessa kommer att mer ingående presenteras i anslutning till rapportens skilda delar.

En anledning till valet att fokusera just på diskursanalys i den här rapporten, är att en stor del av de texter vi hitintills tagit del av som producerats inom kulturminnesförvaltningsapparaten inte i någon högre grad tycks återspegla förståelsen av betydelsen av den språkliga vändningen (se t ex Rorty 1967). Den språkliga vändningen innebär att fokus sätts på språket som förstås som det medium vi betraktar och beskriver omvärlden genom. Språket ger mening åt världen. Det sätter gränser för vad vi överhuvudtaget kan förstå och formar vår uppfattning om omvärlden. I det här fallet kan språket sägas sätta upp ramarna för vad vi förstår som kulturmiljöer och vad som är det väsentliga och mest minnesvärda för hågkomst från detta fält. Fältet ligger så att säga inte och väntar på att kulturminnesexperten ska komma och upptäcka och avkoda det, utan språket formar föreställningen om vad fältet är.

Att förstå vidden av språkets inverkan för vår förståelse utgör en av grundbultarna inom den poststrukturalistiska tankeströmningen som kommit att dominera de samhällsvetenskapliga och humanistiska vetenskaperna under 1900-talets andra hälft och 2000-talet.¹

1.4 Avgränsningar

Vi har valt att fokusera studien till Sør-Gjæslingen, dels därför att den tillhör en av de nationella fredningarna som gjorts och därmed tillskrivs nationellt värde och dels därför att en lång debatt med många vändningar har ägt rum, en debatt som fortfarande pågår när detta skrivs. Det sistnämnda gör att det finns ett rikt material att tillgå, med många delaktiga aktörer och olika synvinklar. I och med att fredningen var i slutfasen medför detta också att frågan om fredning fortfarande är starkt aktuell och närvarande för de olika aktörerna, vilket ökar sannolikheten för att fältarbete med intervjuer ger ett rikhaltigt och engagerat innehåll. Vi har också uppfattat att det finns en efterfrågan inom kulturminnesförvaltningen av kunskap kring just de komplexa processer som förevarit vid fredningen av Sør-Gjæslingen.

Det material vi valt att arbeta med ska inte ses som heltäckande, utan bör hellre förstås ett som formats i fält och under projektets gång. Detta gör att flera andra möjliga berättelser hade varit möjliga att berätta om empirin sett annorlunda ut. Med andra teoretiska perspektiv som prisma hade säkert också andra berättelser kunnat skapas. Den följande texten ska alltså inte ses som den "enda sanna" berättelsen, utan en som formats under projektets gång utifrån valda teoretiska och metodologiska utgångspunkter, samt utifrån den fond av förståelse som vi som forskare burit med oss.

¹ Att förstå betydelsen av den språkliga vändningen är också ett villkor för att på ett djupare plan kunna diskutera och vidareutveckla synen på materialitetens betydelse inom denna sfär och dess relation till socialitet (se t ex Haraway 1992; Latour 1993; Barad 2007), vilket det inte finns utrymme för att göra ingående inom ramen för detta projekt. Däremot kommer det några möjligheter i förståelser av det materiella med inspiration från Science and Technology Studies (STS) fältet att antyd.

1.5 Referenser

- Barad, Karen 2007. *Meeting the universe halfway: quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham, N.C.; London: Duke University Press.
- Berger, Peter L. and Thomas Luckmann. 1991. *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin.
- Burr, Vivien 2003. *Social constructionism*. 2. ed. London: Routledge.
- Foucault, Michel 1987. *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Foucault, Michel 1993. *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Haraway, Donna 1992. The promises of monsters: a regenerative politics for inappropriate/d others. I: Lawrence Grossberg et al (eds) *Cultural studies*. New York: Routledge.
- Laclau, Ernesto and Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony & socialist strategy*. London: Verso.
- Latour, Bruno 1987. *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*. Milton Keynes: Open University Press.
- Rorty, Richard (red.) 1967. *The linguistic turn: recent essays in philosophical method*. Chicago: University of Chicago Press.
- Winther Jørgensen, Marianne och Louise Phillips 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

2 Historikk

Av Marit Myrvoll

Sør-Gjæslingan fra fly. (Foto Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

2.1 Beskrivelse av øyværet

Sør-Gjæslingan er ei samling av ca 80 øyer, holmer og skjær ytterst ute i Fold-havet i Vikna kommune i Nord-Trøndelag (<http://www.sor-gjaeslingan.no/>). Bildet ovenfor er tatt fra fly, og viser hvordan naturen konstituerer stedet. Hav og himmel synes å gå i ett. Øyene ligger langt ute i havgapet og vegetasjonen er sparsom – det vokser ikke trær her. En kan bare ane hvor værhardt det kan være under vinterstormer og i all slags vær.

I forvaltnings- og skjøtselsplan for Sør-Gjæslingan (2004:20-30) kan man lese at de eldste spor etter mennesker kan dateres til yngre steinalder (4500–3500 f.Kr.), men det er ikke før i de første skriftlige kildene fra 1597 og 1610 at øyværet omtales som fiskevær. Da fortelles det også om et kapell på Kjerkøya. Fra 1645 rapporteres det om fastboende her. Midt på 1800-tallet kommer det bygselskontrakter som beskriver helårsbosetting med fire leilendingsbruk med arbeidsplikt i deler av året for væreieren. Ved århundreskiftet 1800-1900 kommer det flere fastboende - "strandsittere" – som hadde fiske som eneste næring. Fram mot 1950 økte folketallet og var oppe i 113 i 1950. Etter det ble det færre og færre som bodde fast på Sør-Gjæslingan, og da den nye væreieren i 1969 valgte

en "gjenoppliving" av pliktarbeid i de gamle husmannskontraktene, akselererte fraflyttingen. Fiskemottaket gikk konkurs i 1978, og fra da av var ikke Sør-Gjæslingan et levedyktig lokalsamfunn.

Øyværet var først en del av kongens krongods, deretter kom det i kirkens eie fram til 1728 da den første private væreieren overtok. Væreieren eide grunnen og hadde i tillegg stort sett monopol på handel, noe som gjorde at rettigheter og økonomisk kontroll over bosetting og næring lå i hans hender. Det har vært 16 væreiere på Sør-Gjæslingan fra 1728 og fram til 1978. Handel og næring besto i hovedsak av oppkjøp, foredling og videresalg av fisk. I tillegg ble det produsert tran og guano. Væreieren hadde også landhandel, manufaktur og brennevinsløyve.

Når en ankommer været, vil en oppdage at bygningene er velholdte. Det kan komme av at det i fredningsprosessen er lagt spesielt vekt på bevaring av mangfoldet og særpreget i bygningsmiljøet. Det er vanskelig å tenke seg at fiskeværet er fraflyttet selv om det siden slutten av 1970-tallet ikke har vært helårsbosetting her. Mens Sør-Gjæslingan var et levende lokalsamfunn og fiskevær - det største sør for Lofoten - med svært gode gyteplasser for skrei i Fold-havet utenfor, kunne det være så mange som 4000-5000 fiskere her i gode sesonger da været var i drift. På tross av fraflytting på 1970-tallet, syder været av liv, men nå i sommerhalvåret og som et fritidsvær.

2.2 Historisk bakteppe for fredningsprosessen ²

Av Ragnhild Skogheim og Kjell Harvold

Bakgrunnen for fredningen var å ta vare på det særegne fiskeværet Sør-Gjæslingan som kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og framtidens generasjoner. I fiskeværet er det fortsatt spor fra ulike virksomheter, som trandamperi, salteri, fiskemottak, naust, rorbuer og fiskehjeller.

Siden de første menneskene slo seg til på Vikna-øyene har havets ressurser vært en viktig forutsetning for å overleve. Dette har påvirket bosettingen opp gjennom tidene. Rundt 1645 var det tre oppsittere på Sør-Gjæslingan, deretter har tallet på oppsittere og innbyggere variert, men var trolig på sitt høyeste rundt 1950 med 100 innbyggere. Mellom 1910 og 1918 flyttet mange inn til landsbygda hvor industrien var, men likevel opplevde Vikna en befolkningsvekst også i denne perioden.

I depresjonsårene (1920 og -30årene) flyttet folk på ny ut til øyene. Men de øyene som nå var tilgjengelige hadde et noe magert ressursgrunnlag, slik at bosettingen stort sett ble kortvarig.

Sentraliseringen etter krigen førte til at mange av øyene ble avfolket, men folk flyttet likevel ikke bare ut av kommunen, mange valgte å slå seg ned i kommunesenteret Rørvik. Vikna kommune beholdt altså det samme folketallet. Rørvik ble med sin geografiske beliggenhet et naturlig knutepunkt for vel hundre år siden, og denne knutepunktfunksjonen har en klart å opprettholde siden. Rørvik ligger gunstig til ved hovedskipsleia, og det er den viktigste årsaken til at akkurat Rørvik vokste og ble kommunesenteret i Vikna. Her var det naturlig å søke havn før en la ut på det værutsatte havstykket Folla.

² Det følgende er basert på følgende kilder: Vikna kommunes hjemmeside (www.vikna.kommune.no), Forvaltningsplan for Sør-Gjæslingan, bind I og informant i kommuneadministrasjonen.

De største endringene på Sør-Gjæslingan kom i perioden fra 1970 til 1980. Dette hadde sammenheng med at væreieren og fiskemottaket gikk konkurs i 1978. Ettersom folk forsvant, falt også grunnlaget for ulike servicefunksjoner bort. Skolen ble nedlagt i 1977 og butikken stengte i 1978. Sør-Gjæslingan fikk i 1978 fraflyttingsstatus. Det innebar at samtlige oppsittere fikk tilskudd til å sette opp nye bolighus i Rørvik. Etter at den siste væreieren ga seg, overtok staten ved Miljøverndepartementet de ubebodde øyene, mens Vikna kommune overtok de bebodde øyene. Woxengs samlinger overtok eiendomsretten/disposisjonsretten til bygningene som væreieren eide. De resterende husene var og er fortsatt i privat eie, og brukes i dag som fritidshus. I dag er det fire fiskere som bruker Sør-Gjæslingan som base deler av året.³

Vernemyndighetene var tidlig svært bevisst den kulturhistoriske verdien som fiskeværet representerte. Etter privat initiativ fra Jens Lie-Gjeseth ble det i 1977 opprettet et kontaktutvalg for vern av Sør-Gjæslingan. Etter den første befaringen til Sør-Gjæslingan, der fylkeskonservatoren deltok, uttalte denne: *”Vi kan ikke la ein sik framtidsressurs forfalle. Det er snarere et spørsmål om vi har råd til å la det forfalle enn om vi har råd til å verne det”*. Konklusjonen etter påfølgende befaringsvar at det burde arbeides videre med en verneplan. Gjennom hele 1980-tallet foregikk det istandsetting, restaurering og vedlikehold av bygninger og bygningsmiljøer.

Tidlig på 1990-tallet ble det vedtatt en reguleringsplan der fiskeværet ble regulert til spesialområde bevaring etter plan- og bygningsloven. I 1993-1995 utarbeidet fylkeskommunen en fylkesvernplan for kulturmiljø som blant annet foreslo Sør-Gjæslingan som fredet som kulturmiljø etter kulturminnelovens § 20. I 1996 startet arbeidet med kulturmiljøfredning av Sør-Gjæslingan. Et forslag til fredning ble sendt ut på lokal høring samme år. Deretter stoppet arbeidet opp, og saken ble liggende noen år.

I 2001 kom det en forespørsel fra Vikna kommune og Kystmuseet i Nord-Trøndelag Woxengs samlinger om å gjenoppta arbeidet. På initiativ fra fylkeskommunen ble det opprettet en arbeidsgruppe som skulle jobbe fram et forslag til fredning. Gruppen besto av representanter fra Vikna kommune, kystmuseet, huseierne, fiskerne, fylkesmannen og fylkeskommunen, og med sekretariat i fylkeskommunen. Resultatet av arbeidet ble et forslag til kulturmiljøforskrift for Sør-Gjæslingan kulturmiljø. Planen skulle være rettleidende og rådgivende i forvaltningen, til hjelp for eiere og forvaltningsinstanser i den videre bruk av området og angi felles kjøreregler for bevaring og utvikling. Videre skulle den være en plattform for utviklingen av Sør-Gjæslingan som ressurs for kunnskap og verdiskaping.

Det nye fredningsforslaget og et foreløpig utkast til forvaltningsplan ble lagt ut til lokal høring fra desember 2002 til juni 2003. Synet til fylkesarkeolog og Riksantikvar var at det var riktig å innlemme deler av havet i kulturmiljøfredningen, siden formålet med fredningen i hovedsak gikk på menneskers utnyttelse av havet som ressurs. Kommunestyret i Vikna ønsket å ta ut mye av havarealet og kun frede øyene. Da fylkespolitikkerne skulle fatte beslutning støttet de kommunen, og dette forslaget ble sendt inn til Riksantikvaren for sentral høring i november 2004. I perioden fra november 2004 til 2008 skjedde det lite, noe som forklares med manglende personalressurser hos Riksantikvaren. I mars 2009 kom Riksantikvaren med et forslag der sjøarealet rundt og mellom øyene skulle inngå i

³ Hentet fra:

http://www.regjeringen.no/upload/MD/Vedlegg/Kongelige_resolusjoner/Kongelig_resolusjon_Fredning_Sor_Gjaslingan_kulturmiljo_101001.pdf

fredningsområdet, basert på en vurdering om at det fredete arealet burde være sammenhengende. I prosessen har kommunen og fiskerimyndighetene understreket at det er av særdeles stor betydning for kommunen at fredningen ikke legger begrensninger på den fiskeriretta næringsvirksomheten som allerede er etablert i området. Riksantikvaren var i august 2009 på befaring på oppdrettsanlegget på Kyrøyen og så også anlegget fra de bebygde øyene på fiskeværret, og kom fram til at anlegget ikke er synlig fra bebyggelsen og at man må ut på moloen vest for værret eller opp den høye toppen på øya Nakken for å se anlegget. Den forholdsvis store avstanden fra de bebygde øyene til anlegget, de mange øyer og holmer i det flate kystlandskapet og anleggets åpne og lite "bastante" karakter gjør at anlegget etter Riksantikvarens mening i liten grad skjemmer de ytre delene av kulturmiljøet.

Det heter i konklusjonen fra Riksantikvaren: *Vikna kommunes forslag til kommuneplanens arealdel for 2010-2014 viser et område for akvakultur innenfor grensene for foreslått kulturmiljøfredning Sør-Gjæslingen. Riksantikvaren vurderer dette området for akvakultur i planen som akseptabelt i forhold til formålet med foreslått fredning*". Det heter videre at denne konklusjonen ikke innebærer en generell åpning for akvakulturanlegg innenfor fredningsområdet, men er basert på den konkrete vurderingen av dette området og det eksisterende anlegget. I mai 2010 skriver Riksantikvaren til Vikna kommune, der det vises til 2. gangs høring av kommuneplan for land- og sjøområdene – arealdel til kommuneplan – uttalelse til andre gangs høring. I uttalelsen står det blant annet: *Ved andre gangs høring av kommuneplanen er det området som er foreslått fredet i Riksantikvarens høringsutkast sendt på sentral høring, avmerket for båndlegging etter kulturminneloven på plankartet. Dersom dette blir kommunens endelige vedtak, har ikke Riksantikvaren lenger innsigelser mot planen.*

Kommunen har utvidet området rundt Sør-Gjæslingen i henhold til RAs innsigelse. Status for fredningen er at den etter planen skal vedtas i Stortinget i løpet av høsten 2010. Det tillates oppdrett i verneområdet, men settes begrensninger mht omfang, utforming m.v.

2.3 Referanser

Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004a: Sør-Gjæslingen – Forvaltningsplan, Bind 1. http://www.ntfk.no/bibliotek/saker/2004/FR/Vedlegg%5CFR04163_3B.pdf [Hämtad 15 april 2009].

Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004b: Sør-Gjæslingen – Forvaltningsplan, Bind 2. <http://www.sor-gjaeslingen.no/Userfiles/Sites/files/forvaltningsplan1.pdf> [Hämtad 15 april 2009].

Sør-Gjæslingen <http://www.sor-gjaeslingen.no/>

Regjeringen:

http://www.regjeringen.no/upload/MD/Vedlegg/Kongelige_resolusjoner/Kongelig_resolusjon_Fredning_Sor_Gjaslingen_kulturmiljo_101001.pdf

3 Kulturmiljöer

3.1 Kulturmiljöbegreppet i internationell och nationell kontext

Av Wera Grahn

Den vetenskapliga såväl som den förvaltningsanknutna kunskapen om kulturmiljöer är idag liten, detsamma gäller diskussion om hur kunskap om kulturarv kan integreras i dagens samhällsplanering och det finns ett explicit uttryckt behov av forskning inom detta område (NFR 2004: 21f; CONSENSUS-SIP:en 2005:10; Skar 2006:211). Dessa aspekter har denna studie försökt närma sig på olika sätt.

Kulturmiljöbegreppet har brukats i en bred internationell kontext, men terminologin har inte varit enhetlig. Den brittiska statens officiella kulturvårdande institution, English Heritage – www.english-heritage.org.uk – förefaller framför allt använda uttrycket "historic environment". Andra begrepp i den anglosaxiska kontexten som ges en liknande innebörd är "cultural environment" och "cultural landscape". Första gången begreppet kulturmiljö i den engelska formen "cultural landscape" antogs officiellt var år 1992 på ett ICOMOS-möte (Powell 2000:55). Vidare tar t ex Ashworth & Howard (1999) upp den europeiska vägen mot utvidgning till hela områden istället för enskilda objekt, men använder i sin tur ingen av de föregående termerna, utan talar oftast om "heritage of built environment".

Den engelska terminologin är alltså inte ensartad, vilket bara problematiserats i mindre utsträckning, bland annat i ett förslag att börja reda ut några av begreppen, där en åtskillnad föreslås mellan termerna "cultural heritage environment" – för att beteckna en politisk-administrativ betydelse – och "cultural landscape" – för att beteckna ett analytiskt begrepp som inrymmer ett mer generellt mänskligt inflytande på landskapet (Grau Møller 2001; Skar 2006: 212).

Sverige var först i Norden med att införa kulturmiljöbegreppet i den offentliga diskursen. Det svenska införandet av begreppet var en process som började redan i mitten på 1970-talet. Föregångsland för Sverige var England och English Heritage arbete var det som framför allt inspirerade⁴ och det verkar också vara den institutionens terminologi – det vill säga det engelska begreppet "historic environment" – som vanligen används vid officiella översättningar till engelska av det svenska kulturmiljöbegreppet.⁵

En annan förklaring till förändringen av begreppsanvändningen på 1970-talet, är den diskussion som då gjorde sig gällande om en ny inriktning på bevarandet med sikte på att bevara hela miljöer istället för att endast fokusera kring ett eller flera enskilda objekt. Detta anses vara en följd av och reaktion på den rivningsvåg som genomsyrade 50- och 60-talet (Olsson 2003). I svenska sammanhang har begreppet kulturmiljö varit det dominerande begreppet sedan 1988, då regeringen introducerade begreppet i propositionen Kulturmiljövård (1987/88:104) och i Kulturminneslagen (SFS 1988:950).

Intressant att lägga märke till är att det numera i Sverige så gott som aldrig talas om kulturminnen i officiella och institutionella sammanhang, utan kulturmiljöer är istället det gängse begreppet.

⁴ Uppgifter via e-postkontakt med Karin Arvastsson, FoU-samordnare, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

⁵ Vid jämförelser av Riksantikvarieämbetets hemsidas svenska och engelska versioner.

Tidigare användes däremot kulturminnesbegreppet – t ex talas det i Statens offentliga utredningar (SOU) om Kulturminnesvården på 1970-talet (SOU 1972:45) – i en bredare bemärkelse likt det norska begreppet, men idag är det, förutom kulturmiljöbegreppet, fornminnen eller byggnadsminnen som mestadels omtalas. Som en ambivalent relik kvarstår dock ordet kulturminne i själva namnet på den svenska lagen, nämligen Kulturminneslagen. Kulturmiljöbegreppet i svensk kontext har behandlats utifrån olika synvinklar i flera doktorsavhandlingar, förutom Olssons (2003), t ex (Wetterberg 1992; Alzén 1996), och i böcker och artiklar (t ex Holm 1987; Biörnstad 1993; Welinder 1993; Eklöf 1996).

Olsson visar i sin avhandling att begreppet varit svårt att tydligt avgränsa och definiera, och ofta ges det en så bred definition att allt utom ”orörd” natur innefattas.⁶ En utgångspunkt Olsson tar spjärn emot är att kulturmiljöer, i likhet med Ashworth’s och Tunbridge’s (1996) diskussion om kulturarv i bred bemärkelse, produceras genom samspelet mellan olika aktörer. Detta är en grundpremiss som denna rapport också utgår ifrån.

Ett exempel på hur begreppet omförhandlats är att komponenter som tidigare inte fredats med åren letat sig in i denna sfär. Den vidgade synen på det som är bevaransvärt som följde Kulturminneslagen 1988 – förutom att den ger något så immateriellt som ortnamn skydd – innebär att t ex även parker, trädgårdar och andra anläggningar kan bli byggnadsminnesförklarade utan att en byggnad nödvändigtvis ingår i samma område (Thornberg Knutsson 2007:110; Nilén 2008). I de trädgårdar som tidigt byggnadsminnesförklarades verkar någon form av byggnader ha ingått, även om det varit trädgården i sin helhet som sådan som varit det centrala. Byggnadsminnesförklaringen våren 2010 av Ulla Molins trädgård i Höganäs i Skåne i södra Sverige är däremot ett exempel på en privatägd trädgård i sig som blivit byggnadsminnesförklarad utan att någon byggnad ingår. Här är det en ofrånkomligt föränderlig växtlighet som förklaras värdig att värna – alltså inte något som är fysiskt förhållandevis materiellt beständigt, utan något som är i ständig transformation.

I dansk kontext har begreppet kulturmiljö använts sedan mitten av 1990-talet (Sollund 2009:9). Detta är senare än både i Sverige och i Norge, som berörs mer strax nedan. Kulturmiljöbegreppet lanserades 1994 som miljöpolitikens tredje dimension i en tidningskrönika av den dåvarande danske miljöministern vilket ledde till att arbetet med en ny lag om planläggning antogs. I Danmark förefaller en hel räckta med ambitiösa åtgärder ha satts in, som t ex 1996 när ett treårigt projekt startas för att definiera kriterier för att avgränsa och peka ut kulturmiljöer. 1997 införs en lag om införandet av regionala kulturmiljöråd, som ska ha till uppgift att bistå med råd om kulturmiljöer till myndigheterna. 1998 ställs krav på att regionplanerna 2001 ska innehålla riktlinjer för värdefulla kulturmiljöer och sådana ska utpekade. År 2002 publiceras den första kulturmiljöatlasen. Och samma år föreläggs det att kulturmiljöerna i regionplanerna för 2005 inte bara pekas ut, utan också beskrivs och förmedlas. 2003 luckras lagstiftningen emellertid upp så det blir frivilligt för amterna att utpeka kulturmiljöer. Ansvaret för kulturmiljöerna övergår 2007 från amterna till kommunerna.

I Danmark förefaller inte begreppet kulturminnen/-r användas, utan i likhet med Sverige preciseras talet i termer av ”fortidsminder” och ”fredede bygninger”. Kulturmiljöbegreppet har behandlats i en rad arbeten i dansk kontext (se t ex Etting & Leroy-Cruce 1997, Etting 1998). En bra litteraturöversikt över kulturmiljöfältet finns t ex i Carlberg & Christensens antologi från 2003, där begreppet också problematiseras från olika synvinklar. Vad som skett i praktiken och vad olika lagförändringar i

⁶ Boverket/Riksantikvarieämbetet 1992:7, Welinder 1993:49.

realiteten inneburit finns det inte utrymme i denna rapport att gå in på. En bredare nordisk jämförelse av detta kan emellertid vara en intressant uppgift att utveckla i framtida forskning.

Begreppet kulturmiljö är förhållandevis nytt i norsk kontext, även om det kom in i förvaltningsdiskursen ett par år innan det kom i bruk i Danmark. Vid en ändring 1992 av Loven om kulturminner infördes kulturmiljöbegreppet i Norge. Begreppet anses ha kommit in i den norska kontexten från Sverige (Sollund 2009:9). Hitintills har endast ett fåtal norska arbeten tagit upp och behandlat begreppet (Nesheim 1999; Skar 2006: 210f; Stabbetorp et al. 2007; Stokke & Skogheim 2007:7, Sollund 2009:8ff). Till skillnad från den svenska översättningen till engelska – historic environment – så förefaller begreppet ”cultural environment” vara det som används i norsk officiell kontext.⁷

I Norge har införandet av kulturmiljöbegreppet inte inneburit att man i likhet med Sverige skiftat kulturminnesbegreppet mot kulturmiljöbegreppet, utan båda begreppen används fortfarande parallellt i Norge. En kulturmiljö definieras som ett större sammanhängande område där flera kulturminnen ingår. Kulturminnen ses alltså som delar i en större helhet som utgörs av en kulturmiljö. Fortfarande kan emellertid kulturminnesbegreppet sägas vara den dominerande termen inom den norska kulturminnesdiskursen.

Även den norska diskursen har förändrats och omförhandlats med åren. I likhet med den svenska lagtexten kan sedan år 2009 även ”Loven om kulturminner” inkludera föränderliga fenomen som parker och trädgårdar och därutöver också inrymma förekomster med inslag av zoologiska och geologiska delar som har kulturhistoriskt värdefulla kopplingar. Andra närliggande förhandlingar om betydelser har också berört fältet i stort med Kulturminneåret 2009.⁸ Här har t ex kulturminnebegreppet aktivt vidgats och omförhandlats genom att inkludera något så flyktigt som lukten på en ort med cellulosafabrik – ”Mosselukta” – och ord som ”rødstrumpe” valts ut till veckans kulturminne. Detta har dock inte skett utan diskussion. Den rådande hegemoniska kulturminnesdiskursen förefaller många gånger vara hotad i mötet med dessa motdiskurser och en förhandling om betydelser har satts igång, där fokus på det tekniskt materiella har försökt att återställas.

För att återgå till kulturmiljöbegreppet så har det i Norge officiellt fått fäste och tidigt tagits i bruk särskilt inom samisk kulturminnesförvaltning (Schanche 1993, 1995, 1999; Andersen 2002; Jones & Schanche 2004; Andreassen 2004) och den samiska kulturminnesförvaltningen kommer därför att presenteras lite utförligare nedan. Områdesfredningar har t ex gjorts av samiska kulturmiljöer som t ex Mortensnes i Varanger 2003. Samiska kulturminnen har en unik status i Norge, med en egen förvaltning och annan en reglering. Det samiska bruket kommer alltså att behandlas mer utförligt nedan.

Inom den nationella norska förvaltningen har kulturmiljöbegreppet getts praktisk tillämpning först på senare år genom ett begränsat antal fredningar. Den första fredningen av en hel kulturmiljö gjordes så sent som 1998. Hittills har endast sju kulturmiljöer officiellt fredats med stöd av kulturminneloven

⁷ Se t ex <http://www.regjeringen.no/en/dep/md/Selected-topics/cultural-heritage-and-cultural-environme.html?id=1198>. Hämtad på internet 30.03.2011.

⁸ <http://www.kulturminnearet2009.no/>

av Riksantikvaren i Norge, sådana processer väger också extra tungt eftersom beslutet tas av "Kongen i Statsråd":

- Havrå, Osterøy kommune, Hordaland 1998
- Utstein, Rennesøy kommune, Rogaland, 1999
- Skoltebyen, Neiden, Sør-Varanger kommune, Finnmark, 2000
- Kongsberg Sølvverk, Kongsberg kommune, Buskerud, 2003
- Sogndalstrand, Sokndal kommune, Rogaland, 2005
- Birkelunden, Oslo kommune, Oslo, 2006
- Sør-Gjæslingen, Vikna kommune, 2010

Norges sju fredade kulturmiljøer år 2010. (Kart: Troels Petersen, NIKU, 2010.)

Som tidigare nämnts är Sør-Gjæslingen särskilt intressant eftersom processen varit lång – vilket skapat ett mångfacetterat och rikt material – och fortfarande pågått under detta arbetes gång – vilket gör att frågan har en aktualitet för de inblandade aktörerna.

Sammanfattningsvis når det gjelder kulturmiljøbegreppet kommer som nämnts ovan den här rapporten att utgå från förståelsen att kulturmiljöer skapas genom sociala processer, ett synsätt som alltså delas med många andra forskare inom heritage studies/kulturarvsfältet (se t ex Ashworth & Tunbridge 1996; Olsson 2003; Smith 2006). Texten kommer längre fram att behandla mer konkret vad de olika aktörerna fyller begreppet kulturmiljö med på Sør-Gjæslingan.

3.2 Kulturmiljøer i samisk kulturminneforvaltning

Av Marit Myrvoll

Framstillingen er basert på flere artikler av Audhild Schanche (1993, 1995, 1999, 2001, 2002).

Samisk kulturminneforvaltnings fokus på nær fortid samt sammenhengen mellom natur og kultur er forhold som den øvrige kulturminneforvaltningen kan dra nytte av i fredningsprosesser. Formålet for fredningen av det samiske kulturmiljøet *Skoltebyen Neiden* er blant annet å bevare områdets kulturhistoriske, religiøse og landskapsmessige verdier. I tillegg er det en uttalt målsetting at fredningen skal forhindre en bruk av området som forringer disse verdiene, og samtidig legge til rette for en bruk som kan bidra til formidling, vedlikehold og utvikling av østsamisk kultur.

I fredningsprosessen av kulturmiljøet Sør-Gjæslingan er det lagt stor vekt på bevaring av det særegne bygningsmiljøet i fiskeværret. Samtidig er lokalsamfunnet rikt på fortellinger knyttet til både natur (havet, øyene, klima, årstider) og kultur (unge og gamle mennesker av begge kjønn, fiskerier, jordbruk, religiøsitet etc). Dette er fortellinger som beskriver den nære fortida fordi det er kulturbærerne selv som er fortellere. Besteforeldregenerasjonen forteller om hvordan de selv, deres foreldre og også besteforeldre levde, og dette gjør det mulig for dagens barn å få videreformidlet fortellinger fra 4 – 5 generasjoner tilbake.

3.2.1 Samisk kulturminneforvaltning

I Norge er det ei todelt kulturminneforvaltning på regionalt nivå: Fylkeskommunene og Sametinget. Ved opprettelsen av en samisk kulturminneforvaltning har staten anerkjent at det ved siden av den nasjonale historien eksisterer ei samisk historie og fortid, og at prioriteringer og arbeidsmåter i samisk kulturminnevern må baseres på en samisk kulturpolitikk – slik det øvrige kulturminnevernet baseres på norsk kulturpolitikk.

Kulturminneloven fastslår at samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk fredete (kml § 4). Fredningsgrensen for samiske kulturminner er løpende, i motsetning til det øvrige kulturminnevernet hvor det er en fast automatisk fredningsgrense (1536). I Ot prp nr 7 (1977 – 78) og forarbeidene til kulturminneloven framholdes flere grunner for bakgrunnen til en slik fredningsgrense:

- En mangel på skriftlige kilder til samisk historie. Samiske kulturminner blir derfor viktig dokumentasjonsmateriale for samisk bosetting. Norske/svenske kilder nevner kun samer når dette er relevant i forhold til statsmaktene.
- Det er viktig med vern av elementer i samisk kultur som ikke lenger er funksjonelle.
- Kulturminner er viktig for samisk identitet. Kulturminner gir tilhørighet bakover i tid. Det skal ikke være et individuelt samisk ansvar å dokumentere samisk tilstedeværelse.

Eksempler på samiske kulturminner kan være gammetufter, teltboplasser, ildsteder, helligsteder (f.eks. hellige fjell, offersteder), graver, gårdsbruk, melkegjerdar for rein, beingjemmer og fangstanlegg.

3.2.2 Samisk kulturmiljø

Samisk kulturminnevern har alltid vært en pådriver for å se kulturminner i relasjon til deres omgivelser. Det hevdes fra samisk hold at kulturminnene må ses og tolkes i relasjon til folks liv, mening og praksis, og ikke bare være gjenstand for objektfredning. Utviklingen nasjonalt (som samisk kulturminnevern er underlagt) har gått fra objektfredning (med sikringszone) til områdefredning (med mer enn sikringssonen) til kulturmiljø (hvor kulturminnene nødvendigvis ikke trenger å ha oppnådd automatisk fredningsstatus).

Det som skiller samisk kulturminneforvaltning fra den øvrige kulturminneforvaltningen er samfunnsmessige og kulturpolitiske prioriteringer, men også feltmetoder og ulik faglig fokus. Ved siden av den vitenskapsbaserte kunnskapen (arkeologi, antropologi, historie etc) er samisk kulturminnevern opptatt av

- å dokumentere samisk tradisjonskunnskap om kulturminner og kulturmiljø,
- å finne ut på hvilken måte kulturminnene er meningsbærende i det samiske samfunnet,
- at det praktiske vernearbeidet skal bidra til samisk kulturutøvelse og kulturell aktivitet.

3.2.3 Natur og kultur

Som en del av det helhetlige miljøvernet, er kulturminneforvaltningen i økende grad i kontakt med naturvernforvaltningen. En ser også denne utviklingen internasjonalt; Unescos World Heritage List inneholder nå kulturarvsteder som er valgt på grunnlag av både kultur- og naturverdier. Samiske kulturminner innebærer nødvendigvis ikke et skarpt skille mellom natur og kultur. Mange samiske kulturminner er naturformasjoner uten menneskelige spor, men fylt av menneskelig mening og verdier. Det kan være helligsteder, fjell, huler, skoger, kilder og innsjøer. Landskapet har kulturelle dimensjoner og er derfor av identitetsmessig betydning. Det er fortellinger om hendelser og om myter som knyttes til landskapet, eller om hvor ferdselsårene mellom innland og kyst går eller har gått. Gjennom fortellingene holdes tradisjonsstedene og hendelsene ved like.

3.2.4 Nær fortid

På grunn av den løpende 100-årsgrensen for automatisk fredning, forholder Samisk kulturminnevern seg i stor grad til folks nære fortid. Muntlig kunnskap, lokale tradisjoner og lokal landskaps- og naturforståelse tillegges stor vekt. Dette får konsekvenser for arbeidsmåte og feltmetoder. Siden det er den lokale befolkning som er ansett som "arkiv" til ønsket kunnskap, bør man få dem i tale. En slik metode utfordrer også evnen til å bringe levende lokale forståelser inn i praktisk vernearbeid. Folk har ofte forvaltet de lokale kulturminnene i generasjoner allerede før den offentlige kulturminneforvaltningen kommer inn i bildet. Et eksempel her kan være hvordan lokaliteter som blir ansett som helligsteder ennå er forbundet med tabuer: Barna får kanskje beskjed om ikke å gå dit.

3.2.5 Avslutning

Samisk kulturminneverns tenkning og tilnærming til kulturminner og kulturmiljøer har kvaliteter som kan nyttes når det skal gjennomføres et prosjekt om kulturmiljøer i diskurs og praksis. Dette gjelder spesielt med hensyn til immateriell kulturarv. Forholdet natur – kultur samt den nære fortida til

beboerne i Sør-Gjæslingan, blir viktige forhold som bør belyses og løftes fram hvis tenkningen fra samisk kulturminneforvaltning legges til grunn.

3.3 Referenser

- Alzén, Annika 1996. *Fabriken som kulturarv: frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping 1950-1985*. Diss. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Andersen, Svanhild 2002. Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati. *Diedut 1*.
- Andreassen, Lars 2004. Samiske landskapsstudier. *Diedut 5*.
- Ashworth, Gregory and Peter Howard 1999. *European heritage, planning and management*. Exeter: Intellect Books.
- Biörnstad, Margareta 1993. Forskning för en aktiv kulturmiljövård. . I: *Kulturarvet i antikva-risk teori och praktik*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Carlberg, Nicolai and Søren Møller Christensen 2003. Kulturmiljø: mellem forskning og politisk praksis, *Etnologiske studier* ; b. 9. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Eklöf, Ivar 1996. *Samhällsplaneringen som kulturvårdare?: planeringslagstiftningens roll i omsorgen om det yttre kulturarvet*. 1. oppl. ed. Stockholm: Riksantikvarieämbetet: Byggforskningsrådet.
- Etting, Vivian & Leroy-Cruce, Page (red.) 1997. *Kulturmiljøet i landskabet: handlingsplan for den 3. dimension i det nordiske miljøsamarbejde*. København: Nordisk Ministerråd
- Etting, Vivian (red.) 1998. *Hvad skal vi med kulturmiljøet?* København: Skov- og Naturstyrelsen.
- Grau Møller, Per 2001. Kulturmiljøregistrering. I: *Fortid og Nutid*, S. 3-22.
- Holm, Lennart 1987. Bevara och förändra. Om kulturminnesvården i samhällsplaneringen. I: *Fortid och framtid*, edited by M. C. N. G. H. Biörnstad. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Jones, Michael & Schanche, Audhild 2004. Landscape, Law and Cosomary Rights. *Diedut 3*.
- Lag om kulturminnen m. m.* SFS 1988:950.
- Nesheim, Olaug Hana 1999. *Mangfold, skjønn og formalisering i kulturminnevernet*. [S.l.]: [O.H. Nesheim].
- NFR 2004. *Kulturminner og kulturmiljøer – utredning av forskningsbehovet*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Nilén, Kristina 2008. Levande kunstverk – kan det bevaras? I: *Byggnadskultur*. 2/2008. s. 24-27.
- Olsson, Krister 2003. *Från bevarande till skapande av värde : kulturmiljövården i kunskapssamhället*. Diss. Stockholm: Kungl. tekniska högskolan . Institutionen för infrastruktur.
- Ot prp nr 7 (1977 – 1978) Skoltebyen Neiden.
<http://www.miljostatus.no/tema/Kulturminner/Kulturmiljoer/Fredete-kulturmiljoer/Skoltebyen-Neiden/>
- Powell, Judith 2000. Expanding Horizons: environmental and cultural values within natural boundaries. *International journal of heritage studies* [electronic resource] 6 (1):49-65.

- Regeringens proposition 1987/88:104. *Kulturmiljøvård*.
- Schanche, Audhild 1993. *Kulturminner, identitet og etnisitet*.
- Schanche, Audhild 1995. *Det symbolske landskapet - landskap og identitet i samisk kultur*.
- Schanche, Audhild 1999. Miljø, kultur og rettigheter. I Broderstad, Else.G., Schanche, Audhild og Stordahl, Vigdis (1999). *Makt, demokrati og politikk: bilder fra den samiske erfaringen*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003.
- Schanche, Audhild 2001. Samiske kulturminner. I Holme, J. (red) *Kulturminnevern*. Økokrim.
- Schanche, Audhild 2002. Meahcci – den samiske utmarka. *Diedut* nr 1/2002. Sámi Instituhtta.
- Skar, Birgitte 2006. The Challenge of bridging the gap between Landscape Theory and Practice: Establishing Cultural heritage Monitoring, The DEMOTEC Example. In: *Landscape Ideologies*, edited by T. Meier. Budapest: Archaeolingua.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of heritage*. New York: Routledge
- Sollund, May-Liss 2009. Begrepet "Kulturmiljø". In *Kulturmiljøbegrepet som teoretisk/analytisk begrep og som praktisk begrep for forvaltningen?*, edited by P. Molaug, Sollund, M-L B, Sæterdal, A.
- Stabbetorp, Odd E., Sollund, M.-L. B., Brendalsmo, J. & Norderhaug, A. 2007. Layers of the past: a theory and method for historical landscape analysis. – *Landscape Research* 32(4): 463-479.
- Statens offentliga utredningar (SOU 1972:45). *Kulturminnesvård: betänkande*. Stockholm: Liber.
- Stokke, Knut Bjørn, Skogheim, Ragnhild 2007. *Kystens kulturminner og kulturmiljøer på Nøtterøy: en studie av planlegging og lokale oppfatninger*, Notat / Norsk institutt for by- og regionforskning; 2007:108.
- Thornberg Knutsson, Agneta 2007. *Byggnadsminnen - prinsipper och praktik: den offentliga kulturmiljøvårdens byggnadsminnesverksamhet : beskrivning och utvärdering*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2007.
- Welinder, Stig 1993. *Miljö, kultur och kulturmiljö*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Wetterberg, Ola 1992. *Monument & miljö, Arkitekturens teori och historia*, 1992:1. Göteborg: Institutionen för arkitekturhistoria, Chalmers tekniska högskola.

4 Den diskursiva förhandlingen och konstruktionen av Sør-Gjæslingen

Av Wera Grahn

4.1 Inledning och frågeställningar

I det här kapitlet kommer en analys att göras av hur Sør-Gjæslingen som kulturmiljö konstruerats av olika aktörer i skilda sammanhang. De offentligt sanktionerade diskurserna och representationerna om Sør-Gjæslingen kommer att ställas mot några av de alternativa lokala diskurserna och representationerna för att synliggöra delar av den konstruktion och förhandling om betydelsen av kulturmiljön på Sør-Gjæslingen som ägt rum.

De övergripande frågeställningarna som kommer att behandlas i detta kapitel är:

- Hur representeras och artikuleras Sør-Gjæslingen generellt av olika aktörer? Vad är det som lyfts fram och är i fokus i de olika skildringarna?
- Vilka specifika delar av historien/kulturhistorien knyts till representationerna och artikulationerna av Sør-Gjæslingen?
- Vilka konsekvenser har detta?

De mer specifika delfrågorna är:

- Hur definieras, artikuleras och representeras kulturmiljön på Sør-Gjæslingen av olika aktörer?
- Vilket innehåll fyller de begreppet kulturmiljö med?
- Vad är det som betonas och hur kommer detta till uttryck?
- Vilka aktörer är närvarande?
- Vilka förhandlingar om betydelse om kulturmiljön på Sør-Gjæslingen kan iakttas?
- Vilka implikationer har detta för kulturmiljöförvaltning och samhällsplanering?

4.2 Empiri

Det empiriska materialet bygger på fältarbete, med intervjuer och observation av ett drygt tiotal nyckelinformanter. Intervjuerna har både utförts enskilt och i grupp, i det sistnämnda fallet har intervjun framför allt tagit form av samtal mellan deltagarna. Informanterna består av representanter kommun, fylkeskommun, museet i Rørvik "Norveg" och från Havbåra velforening – en förening för framför allt de privata egendomsägarna på Sør-Gjæslingen. Relevanta delar av intervjuerna har transkriberats ordagrant och övriga partier sammanfattats skriftligt.

Därutöver har fotografering⁹ genomförts av centrala delar där Sør-Gjæslingen gestaltas, som utställningar i museet och gestaltningar av historia på ögruppen. Fältanteckningar har också förts under fältarbetet, vilka fungerar som analytiska minneskatalysatorer som knutit samman tal, text och fotografier i analysfasen av arbetet.

Deltagande observation har vidare gjorts vid en guidad tur på Sør-Gjæslingen i museet Norvegs regi; i själva huvudbyggnaden för museet Norveg i Rørvik, som dels har en utställning med inslag från Sør-Gjæslingen och dels presenterar annat material om Sør-Gjæslingen för information eller försäljning; och vid en historisk aktörsvisning av Berggården, som också är en del av museet Norveg, vars utställning har artefakter som härrör från Sør-Gjæslingen. Museet har vidare generöst ställt flera av sina arbetsdokument till förfogande som t ex det skriftliga underlaget för de guide turerna ute på Sør-Gjæslingen.

Förutom detta består empirin av ett stort skriftligt material i form av Förvaltnings- och skötselplan för Sør-Gjæslingen, offentliga dokument från fredningsprocessen, lokalhistoriska skrifter, ett skriftligt underlag för guiden på Sør-Gjæslingen med ögruppens historia, diverse vetenskapliga och populärvetenskapliga artiklar om övärlden, olika former av reklammaterial som funnits tillgängligt i Rørvik och på Sør-Gjæslingen vid fältarbetsbesöken, samt en film som rekonstruerar livet på Sør-Gjæslingen på 50-talet, gjord av filmregissör Sissel Thorsen.

Utöver detta har ett stort antal hemsidor med material om Sør-Gjæslingen på Internet besökts, det handlar här om såväl material som producerats av offentliga institutioner, privata näringsidkare, som ideella privatpersoner med intresse för ögruppen. Särskilt bör i detta sammanhang nämnas webbsiten (<http://www.sor-gjaeslingen.no>), en hemsida som skapats av två eldsjälur, Jan Åge Habberstad og Fred Berntzen, som med hjälp av ideellt arbete producerat en exceptionellt rik och mångfacetterad hemsida om Sør-Gjæslingen. Detta sistnämnda material kommer till viss del in i analyserna, men eftersom huvudfokus ligger på det fältarbetsmaterial som samlats in på plats, kommer det tillsammans med det skriftliga materialet att vara det mest centrala i det här sammanhanget.

Materialet som kommer att analyseras är kvalitativt och gör inte anspråk på att vara heltäckande. På grund av projektets kvalitativa karaktär är antalet intervjuer relativt begränsat, men de diskurser som kommer fram bekräftas dels i annat material som använts och dels bekräftar informanterna från de skilda sidorna i hög utsträckning varandras diskurser. De olika diskurserna kan förstås som exempel på några centrala sätt att uppfatta Sør-Gjæslingen som kulturmiljö, med förhållandevis stark artikulering. Dessa bygger på en förståelse som formats i fält och under projektets fortsatta gång med genomgång och analyser av skilda typer av material, samt utifrån den förförståelse och de valda teoretiska och metodologiska utgångspunkterna som applicerats.

Det handlar alltså inte om att berätta en absolut, sann historia om Sør-Gjæslingen, utan istället om att visa några centrala teman i den förhandling om betydelse om vad Sør-Gjæslingen är och ska vara som försiggår mellan olika grupperingar i samfundet. Detta innebär att flera andra berättelser sannolikt hade varit möjliga att berätta om empirin sett annorlunda ut. Vidare hade antagligen också andra berättelser kunnat skapas med andra teoretiska perspektiv som prisma och om förförståelsen

⁹ Fotograferingen är utförd av Marit Myrvoll, NIKU.

av fältet varit annorlunda. Oaktat detta, kvarstår bedömningen att de teman som informanterna berör tillhör de centrala i diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö.

4.3 Teori och analytiska begrepp

4.3.1 Diskursanalys

I det här kapitlet kommer framför allt diskursanalys att vara ett viktigt analytiskt verktyg för att synliggöra vilka berättelserna om det förflutna som privilegierats när Sør-Gjæslingen skapats som kulturmiljö.

En diskurs kan enkelt beskrivas som ett särskilt sätt att tala om, förstå och tolka världen (Winther Jørgensen och Phillips 2000:7). Med hjälp av språket – men även med t ex gester, kroppsspråk, gestaltningar, bilder, installationer och föremål – skapar vi representationer av verkligheten och representationerna bidrar till att skapa verkligheten och det är genom sättet att tala om och tolka detta – det vill säga genom diskursen – som verkligheten får sin betydelse.

Med hjälp av diskursanalys kommer alltså i det här fallet diskurserna om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö att ringas in och benas upp för att synliggöra hur den format/formar förståelsen av området. Diskursanalys är både ett teoretiskt och metodologiskt förhållningssätt som inte går att skilja från varandra.

Det finns flera olika diskursanalytiska inriktningar, men alla har det gemensamt att de bygger på socialkonstruktivism och synen språkets grundläggande funktion. Här kommer framför allt valda delar av Ernesto Laclaus och Chantal Mouffes (1985) diskursteori att appliceras utifrån den tolkning som Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (2000) gett denna riktning.

Utgångspunkten för diskursanalys är att språket är strukturerat i olika mönster. Diskursanalys som metod ska ses som en dekonstruktion av de strukturer som ofta tas för givna, men som inte desto mindre styr ett område (se t ex Winther Jørgensen & Phillips 2000:56), d v s att undersöka hur representationerna om Sør-Gjæslingen kulturmiljö är sammansatta – det som utgör den "självlara" och "naturliga" grunden för förståelse av platsen.

En diskurs existerar sällan ensam inom ett område, utan oftast finns flera diskurser parallellt. En dominerande eller "hegemonisk" diskurs sätter gränser för vad som ter sig rimligt och begripligt att säga eller inte säga i ett visst sammanhang. Men parallellt finns också alternativa motdiskurser som på skilda sätt sätter den hegemoniska diskursen under förhandling om betydelse, och kamp om vilken mening som skall tillskrivas olika fenomen uppstår, med försök att fixera en entydig mening.

Det är viktigt att hålla i minnet att diskursanalys inte går ut på att fastställa hur världen "egentligen" är eller att diskutera vad människor "egentligen" menar. Det handlar alltså inte om att försöka fastställa vad som är "rätt" eller "fel", "sanning" eller "osanning". Diskursanalys går däremot ut på att analysera det som sagts, skrivits eller gestaltats och se vilka mönster som återkommer i materialet och att undersöka vilka sociala konsekvenser diskurserna får (Winther Jørgensen & Phillips 2000:28). Det är alltså återkommande mönster i talet om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö som jag kommer att undersöka närmare här.

Att anlägga ett diskursanalytiskt perspektiv betyder inte att existensen av den materiella verkligheten förnekas. Däremot betyder det att vi inte kan förstå den på något annat sätt än genom språket. Mening skapas inte i den materiella världen i sig, utan mening skapas i samspelet mellan människor.

Några centrala analytiska begrepp hämtade från diskursteorin kommer att vara nodalpunkt, och flytande signifikanter. En diskurs etableras genom att betydelse utkristalliseras kring några nodalpunkter (Laclau & Mouffe 1985:112). En nodalpunkt är ett privilegierat tecken kring vilket de andra tecknen ordnas och från vilken de får sin betydelse. (Winther Jørgensen & Phillips 2000:33). Denna studie kommer att försöka urskilja några av de centrala nodalpunkterna i talet om Sør-Gjæslingen.

Ett annat centralt begrepp inom diskursteorin är termen element. Element är ”de mångtydiga tecken som inte slutgiltigt fått sin mening fixerad” (Winther Jørgensen & Phillips 2000:34). Ytterligare ett annat är flytande signifikanter. Winther Jørgensen och Phillips beskriver dessa flytande signifikanter som ”...element som i särskilt hög grad är öppna för tillskrivning av olika betydelser”. Det är tecken som olika diskurser så att säga försöker tillskriva just sitt specifika innehåll (Winther Jørgensen & Phillips 2000:35). Genom att dekonstruera de skilda diskurserna om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö kommer med andra ord nodalpunkter, såväl som de flytande signifikanterna att analyseras.

4.3.2 Analytiska begrepp

För att få perspektiv på och i ett större sammanhang förstå vad de olika diskurserna betyder kommer som analytiska begrepp uttrycken *auktoriserade* och *alternativa kulturarvsdiskurser* att användas, med inspiration från den australiska kulturarvsforskaren Laurajane Smith (2006). Många aspekter som hon i sina tidigare arbeten identifierat och presenterat, verkar även finnas närvarande i fredningsprocessen av Sør-Gjæslingen. Detta gäller såväl de auktoriserade kulturarvsdiskurserna som framförs av de offentliga myndighetsaktörerna som styr och har officiell makt över fältet, som de alternativa kulturarvsdiskurserna som tillhör de lokalt förankrade informella röster på ögruppen.

De olika sätt att tala om och förstå Sør-Gjæslingen som kommer fram i empirin blir med andra ord begripliga genom att undersökas med begreppen auktoriserad respektive alternativ kulturminnesdiskurs som analytiska prismen. De sätter sökarljuset på de förhandlingar och kamper om betydelse som pågått/pågår om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö. I detta sammanhang blir den auktoriserade diskursen synonym med den offentligt institutionella och den hegemoniska diskursen.

Vidare kommer begreppet *kommodifiering* att användas i analysen (Appadurai 1986). Kommodifiering innebär att ekonomiskt värde tillskrivs något som tidigare inte uppfattats utifrån ett pengaperspektiv. Nedan kommer begreppet att användas för att beskriva hur platsen Sør-Gjæslingen som kulturmiljö på skilda sätt kommit att betraktas som en handelsvara.

4.4 Förhandlingar om betydelse av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö

Den utdragna fredningsprocessen på Sør-Gjæslingen kan på ett plan förstås som ett resultat av kulturmiljöbegreppets ambivalens, där begreppets vaghet skapat utrymme för olika aktörer att inkludera olika delar av ögruppen i förståelsen, vilket skapat skilda diskurser. Det här innebär att utgångspunkten för denna studie är att kulturmiljön på Sør-Gjæslingen inte uppfattas som något statiskt och fast.

Det kan inte heller reduceras till ett antal materiella lämningar på ön som på ett eller annat sätt hänger samman. Kulturmiljö på Sør-Gjæslingen förstås i det här kapitlet istället som en social process, där förhandlingar om betydelser sker mellan olika aktörer, där vissa betydelser över tid stabiliseras och blir rådande.

Det förflutna ger mening åt nutiden i de processer som skapar kulturmiljöer och är ett möjligt verktyg för att skapa och öka en känsla av tillhörighet och identitet eller alternativt känslan av utanförskap. En kulturmiljö kan skapa mening i olika diskurser, som skilda individer, grupper, samhället, och nationen, och en rad olika institutioner i nuet kan användas för att definiera och stärka sina identiteter och för att förstå sin omgivning eller för att stänga ute andra (jfr. Smith 2006: 87).

Rent allmänt kan sägas att konstruktionen av de historiska och kulturhistoriska aspekter som empirin visar, skiljer sig åt beroende på vem som uttalar sig och/eller producerat materialet. Bland aktörerna som återfinns i denna del av rapporten finns representanter från såväl Fylkesantikvaren, Vikna kommun, Kystmuseet, som de privata ägarna, ideellt arbetande eldsjälar m fl.¹⁰

I intervjuerna och det övriga materialet som använts kan generellt sett två huvudsakliga grupper iakttagas, vars diskurser skiljer sig åt. Den ena gruppens diskurser har framförts av personer med institutionell förankring till Sør-Gjæslingen. Dessa diskurser ingår den officiella förvaltningsapparaten och aktörerna är i regel myndighetsutövare av olika slag. Här återfinns politiker och tjänstemän i fylkeskommunen i Nord-Trøndelag, Vikna kommun och personal knutna till Kystmuseet.

Den andra gruppens diskurser är producerade av människor som saknar formell institutionell förankring till Sør-Gjæslingen, men istället har de en mer lokalt förankrad anknytning till ön, antingen genom att vara fastighetsägare där eller genom någon annan individuell koppling till ön. På grundval av dessa diskursiva skillnader kommer materialet nedan först att presentera de institutionella auktoriserade diskurserna och därefter de alternativa.

4.5 De institutionella diskurserna

De institutionella diskurserna har primärt analyserats utifrån de officiella hemsidorna från respektive institution och det reklam-/informationsmaterial som producerats av eller i samarbete med dessa aktörer, samt därutöver utifrån publikt distribuerade dokument som förvaltnings- och skötselplanen (Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004a,b) och utifrån intervjuer.

I och med att det skriftliga materialet till största delen handlar om egenproducerat material – framför allt på hemsidorna, men finns även i egna reklambroschyrer – eller material som torde ha beställts och godkänts innan publicering av respektive institution – som diverse samproduktioner mellan olika aktörer av reklammaterial – är sannolikheten hög att varje institution lyfter fram det som de anser vara det mest väsentliga att kommunicera.

¹⁰ Flera aktörer – som t ex fler privatpersoner med anknytning till ön, näringsidkare som ägaren av en närliggande fiskodling, representanter från Riksantikvaren – har intervjuats av andra deltagare i detta projekt, vilket är ett material som kommer att tas upp i relation till det avsnitt i denna rapport som respektive intervjuare skrivit.

4.5.1 Nationella och regionala offentligt representerade diskurser

I egenskap av högsta ansvariga myndighet för kulturmiljöer är det intressant att börja med att undersöka hur Riksantikvaren diskursivt konstruerar Sør-Gjæslingen. Men det är inte alldeles lätt att få syn på denna artikulation.

I början av januari 2011– alltså tidsmässigt tre månader efter fredningen – finns ingenting som är omedelbart synligt om ögruppen på Riksantikvarens hemsida, men med hjälp av hemsidans sökmotor kommer fyra träffar upp. Den första är från 2003 och handlar kort om att ögruppen föreslagits för fredning och att fylkeskommunen anordnat ett informationsmöte för medborgarna där även Riksantikvaren kommer att delta. I den korta texten utvecklas vad fredningen avser:

”Fredningen skal sikre at framtidig utvikling skjer i tråd med fiskeværrets kulturhistoriske kvaliteter. Spesielt viktig er mangfoldet og særpreget i bygningsmiljøet, og andre spor i kulturlandskapet etter utnyttelse av havets ressurser og jordbruksdrift på marginale vilkår.”¹¹

Här skrivs det in att det är de kulturhistoriska kvaliteterna som ska säkras genom fredningen av Sør-Gjæslingen. Särskilt viktiga bland dessa värden är vidare den särpräglade byggda miljön på ögruppen och andra spår i kulturlandskapet. Här står det alltså klart att de kulturhistoriska kvaliteterna som ska värnas är relaterade till det fysiskt materiella. Det är de fysiska spåren i landskapet och byggnaderna som kan upplevas visuellt och taktilt, det synliga och handfast påtagliga som står i centrum.

Två av de andra träffarna på nämnda söklista är vidare från 2009. Den första meddelar att fredningsförslaget gått ut på central remissrunda. Här, liksom i den förra träffen, är det byggnaderna och kulturlandskapet som poängteras, men här artikuleras även ett nytt moment. Sør-Gjæslingen sägs utgöra en viktig källa till kunskap om förhållandet mellan natur, näring, levnadsvillkor, samhälle och den historiska utvecklingen av fiskeläget.

Här verkar implicit aspekter komma in som inte nödvändigtvis kan förmedlas enbart med hjälp av fysiska spår och lämningar i sig. Det materiella talar ju inte och berättar inte några historier om levnadsvillkor av sig självt. Något mer måste till för att detta ska ske. Någon måste införskaffa, tolka, formulera och överföra immateriell kunskap om förhållandena och levnadsvillkoren på ögruppen genom tiderna. En immateriell dimension verkar alltså ha adderats här.

Hur detta ska operationaliseras och genomföras i praktiken sägs däremot ingenting om i texten, som i nästa stycke fortsätter med att återigen centrera kring de materiella byggnaderna. Även om det inte utvecklas är det intressant att notera att ett immateriellt led förfaller att ha adderats här till diskursen. Men de immateriella dimensionerna förefaller alltså att vara ett begrepp med ett mycket obestämt innehåll.

Nästa träff från 2009 handlar om Riksantikvarens invändning (innsigelse) mot att kommunplanen inte tydligt visar hela fredningsområdet. Diskussionen rör sig om en fiskodling som ligger inom den ursprungligen föreslagna fredningszonen, en zon som Riksantikvaren menar att kommunen inte märkt ut tydligt nog i sina plandokument. Riksantikvaren önskar ett tydligare markerat skyddsområde, med skydd mot etablering av framtida näringsverksamheter i det föreslagna området, medan kommunen inte önskar det. Här skapas Sør-Gjæslingen som ett materiellt

¹¹<http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Kulturmiljoer/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1765>

territorium ägnat till kontroll och avgränsning, en avgränsning som det råder en kamp om betydelse kring (för mer detaljer kring denna diskursiva kamp se kap 5 i denna rapport).

År 2010 får Sør-Gjæslingen också två träffar på Riksantikvarens hemsida. Båda har samma publiceringsdatum, den 1 oktober, vilket är den dag då fiskeläget äntligen fredades. Det ena dokumentet handlar om kulturmiljöfredningar generellt och räknar bara upp Sør-Gjæslingen som en av flera platser.

Det andra dokumentet ger däremot större utrymme åt Sør-Gjæslingen och behandlar själva fredningen. I texten konstrueras ögruppen som det *första* fiskeläget som blivit fredat som kulturmiljö, som ett av kustens *största* fiskelägen och antalet fiskare *kvantifieras* när det varit som flest. Och återigen är det de *fysiska byggnaderna* och iståndsättandet av dessa som betonas diskursivt. Det här ska visa sig vara viktiga ingredienser som ofta återkommer i den offentliga diskursen kring Sør-Gjæslingen. Längre fram (i avsnitt 3.7) återkommer jag till hur detta sätt att beskriva kan förstås i en vidare kontext.

På ett fotografi längst upp på samma sida sätts fiskelägets ägares byggnader med bostadshuset i centrum genom att de är placerade i fokus närmast linsen. Det är mot denna som betraktarens ögon fångas. Detta är den enda bild som medföljer dokumentet. Även bildtexten centreras till denna bostad, genom att det är den enda byggnad på bilden som omnämns särskilt, fast andra är synliga i periferin, och genom att byggnaden ges en explicit personanknytning.

På detta sätt är ägaren den enda i hela dokumentet som tilldelas en individuell identitet, medan de andra människorna som förekommer i texten är anonyma fiskare, beskrivna som grupp utan att knytas till någon speciell plats på ögruppen. Ägaren till fiskeläget blir med andra ord tydligast språkligt markerad. I denna diskurs verkar alltså det mest minnesvärda på Sør-Gjæslingen vara det som har anknytning till fiskesamhällets välbärgade skikt.

Vidare bör också noteras att fiskeläget också indirekt bekönas i texten, men endast utifrån en dimension. Eftersom huvuddelen av ägare till fiskeläget historiskt sett har varit män (Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004a:21)¹² och fiskare dessutom traditionellt varit en mansdominerad yrkesgrupp

¹² En kvinna förekommer bland ägarna i ägarlängden som konstruerats i förvaltnings- och skötselplanen (Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004a:21), Ellen Andersen Finnvedgaard (född Borckmann). Hon omnämns däremot inte så i texten, utan i egenskap av sin relation till en man – som Johns änka Ellen (f. Borckmann). Hon var ägare till fiskeläget så tidigt som på 1700-talet och ägde det ensam i 17 år (1748–1765), därefter i 14 år till med sin andre man och sedan gick det i arv till den andre mannens brorsöner som ägde fiskeläget ända fram till 1800. Det är alltså en sammanhängande period av mer än 150 år då fiskeläget ägdes av en och samma familj. Varken hennes ägarskap eller den långa period fiskeläget var i familjens ägo uppmärksammas i förvaltningsplanens skrivningar, men däremot att en annan familj ägt stället i hundra år. Denna sistnämnda period lyfts fram som präglad av särskilt långt ägarskap inom samma familj. I den sistnämnda familjen visar det sig två sidor längre fram att även där har en kvinna varit ägare till fiskeläget genom hon undertecknat ett dokument i egenskap av änka till en man år 1878. Dokumentet är kopierat i förvaltningsplanen. Hon får inget eget namn utan undertecknar rätt och slätt som mannens änka: ”*Anthon Brandtzægs Enke*”. I förvaltningsplanen finns hon inte alls omnämnd i den ägarlängd som konstruerats, men det gör däremot hennes man. Han verkar uppenbarligen inte ha varit vid liv år 1878, men trots detta står han emellertid angiven som ägare till Sør-Gjæslingen i ägarlängden för hela perioden 1869 – 1910, det vill säga under en tid av vilken han åtminstone var död i 32 år och möjligen mer. Här konstrueras alltså ett överdrivet manligt ägarskap som inte överensstämmer med uppgifter i andra dokument, medan kvinnligt ägarskap underkommuniceras. Vällivilligt tolkat skulle oklarheterna i ägarlängderna kunna ha att göra med kvinnors arvsrätt. Hur den förändrats under århundraden i Norge ligger utanför denna rapportens fokus, men den kan ha liknat den svenska. Kvinnor i Sverige hade under 1700-talet

(se t ex Kaijser 2005, Waitt & Hartig 2005:409) konstrueras Sør-Gjæslingen primärt som maskulint kodat. Liksom tidigare studier visat ökar chansen dramatiskt för att något ska bli fredat om det både kan knytas till överklassen och dessutom är maskulint kodat (se Grahn 2009, Grahn et al 2010), en ordning som alltså också verkar reproduceras i fallet Sør-Gjæslingen.

I denna text skapas också Sør-Gjæslingen för första gången av Riksantikvaren explicit som turistort, men det poängteras tydligt att här handlar det om en mycket försiktig turism som drivs av Kystmuseet. Även om kommersialiseringen verkar ske i en blygsam skala, formas inte desto mindre Sør-Gjæslingen med detta till en handelsvara.

En annan sak som bör uppmärksammas med detta dokument – som alltså är den huvudsakliga text på Riksantikvarens hemsida som talar om att platsen blivit fredad – är att här finns ingenting med om Sør-Gjæslingen som källa till kunskap om livet, samhället och historien på ögruppen, som i tidigare skrivningar. Inga immateriella aspekter tas upp i denna version av kulturmiljöfredningen i detta dokument. Det är i stället det materiella som står fram.

I slutet av detta dokument finns en länk till regeringens hemsida och det officiella pressmeddelandet om fredningen som formulerats av Miljøvernsdepartementet. I detta pressmeddelande dyker bekanta formuleringar upp, där Sør-Gjæslingen artikuleras som särpräglad, speciellt, unikt, och som ett av de största och viktigaste. Termerna känns igen från Riksantikvarens tidigare skrivningar.

Men i texten finns också ställen som antyder att det också läggs vikt vid att säkra kunskap om förhållandet mellan lokalsamhället, naturen och fiskeläget, det vill säga sådant som kan ses som mer flyktiga aspekter som inte låter sig fångas så lätt och som många gånger är svårsläbara för att inte säga omöjliga för en lekman att läsa av genom att iakttä på de byggnader och/eller andra fysiska spår som finns kvar i landskapet. Detta indikerar alltså att även de immateriella dimensionerna fått plats i den centrala departementsdiskursen. Emellertid är detta inte heller här någonting som utvecklas i texten i någon särskild omfattning och längre ner blir det tydligt att huvudsaken ändå verkar vara de materiella lämningarna som är i centrum, där följande citat av miljö- och utvecklingsministern lyfts fram:

– Vi tar nå vare på det særpregete bygningsmiljøet, med rorbuer, fiskemottak, salteri, trandamperi, forsamlingshus, skole, brygger, moloer, rekker av fiskehjell og væreierboligen.

Här blir det påtagligt att det först och främst verkar handla om att ta vara på den särpräglade byggnadsmiljön och här räknas den ena efter den andra fysiskt materiella byggnadskonstruktionen upp. Det förefaller alltså vara det materiella kulturarvet och inte det immateriella som den centrala maktapparaten har i åtanke när de talar om skydd och värn av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö. I övrigt reproducera regeringens pressmeddelande samma maskulinitetskonstruktioner som i Riksantikvarens skrivningar ovan, genom att visuellt lyfta fram byggnaderna till fiskelägets ägare i ord och bild.

möjlighet att överta sin mans yrkesverksamhet om han dog, men denna rättighet avskaffades under 1800-talet (se t ex Ohlander & Strömberg 2000). Att den sistnämnda änkan inte omnämns i ägarlängderna kan alltså möjligen ha berott på att hon inte officiellt var laglig ägare till fiskeläget. Men oavsett vad denna skrivning beror på laddas ändå Sør-Gjæslingen i de nutida formuleringarna med en överdimensionerad maskulinitet eller annorlunda uttryckt en maskulinitet i excess.

Om vi övergår till fylkeskommunen i Nord-Trøndelag så har de i december 2010 – två och en halv månad efter fredningsbeslutet var taget – ingenting på sin hemsida som omedelbart och på ett iögonfallande sätt lyfter fram någonting som helst om Sør-Gjæslingen. Inte heller när man klickar vidare i menyerna för t ex "Kulturminnevern" kommer det fram någonting. Men vid en eftersökning på hela webbplatsen kommer emellertid sex stycken träffar upp. De visar sig alla leda till olika officiella dokument från år 2010 där t ex fylkeskommunens representanter utsetts till samarbetsforumet för Sør-Gjæslingen eller anbud på båttransporter lagts bl a till denna ögrupp. I dessa dokument omnämns bara Sør-Gjæslingen i förbigående och inga av dokumenten berör överhuvudtaget några historiska eller kulturhistoriska aspekter när det gäller Sør-Gjæslingen.

I denna kontext konstrueras Sør-Gjæslingen i viss mån som en arena där fylkeskommunen har administrativt inflytande i form av tillsättningen av fylkeskommunsrepresentanter och i kraft av att kunna avgöra infrastrukturella satsningar. Sør-Gjæslingen skapas här med andra ord som ett territorium som fylkeskommunen delvis styr och har inflytande över, ett område att kontrollera. Men det mest utmärkande för representationen av Sør-Gjæslingen på fylkeskommunens hemsida är ändå sammanfattningsvis att inga särskilda åtgärder förefaller att ha gjorts för att diskursivt lyfta fram Sør-Gjæslingen vare sig generellt eller specifikt som fredad kulturmiljö.

"Tursmål i Nord-Trøndelag" är en reklambroschyr som är en samproduktion mellan Fylkeskommunen, Fylkesmannen och kommunerna i området, som är publicerad redan 1997. Fast den var tolv år gammal fanns den tillgänglig för allmänheten vid fältarbete år 2009. Det är alltså en trycksak som en turist fortfarande kunde finna och ta del av under den tid det övriga materialet i denna rapport samlades in och förtjänar därför att tas med i analysen. Här finns en hel sida som enbart är tillägnad Sør-Gjæslingen. Det är mer utrymme än ögruppen tilldelats på de hittills analyserade hemsidorna.

Förutom att även denna broschyr går ut på att marknads- och saluföra ögruppen, så finns här även en annan dimension artikulerad. Den lyfter fram Sør-Gjæslingans historia i större utsträckning än tidigare material. Detta i kombination med att den faktiskt fanns tillgänglig vid tidpunkten för fältarbetet, gör det intressant att ta med även denna broschyr i analysen även om det är den relativt gammal (tretton år).

Här kommer alltså den historiska dimensionen fram. Hur har då denna historia konstruerats? Vilka historiska aspekter har valts ut och hur artikuleras de? Fiskeläget konstrueras som ett av de "största" och "viktigaste". En kvantifiering sker av antal fiskare och fastboende när de var som flest och detta knyts till årtal. Dessutom framhävs de materiella minnesmärkena, som sjöbodar (rorbuer), brygger, torkställningarna för fisk, och ett antal byggnader som ägs och hyrs ut av kommunen genom museet. Mönstren från Riksantikvarens diskurs som beskrivits ovan går igen. Det är alltså en diskurs som bygger på kvantifiering och accentuering av det materiella.

Två andra centrala dokument som producerats av fylkeskonservatorn tillsammans med bland annat representanter för kommunen, museet m.m. är en förvaltnings- och skötselplan i två band (Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004a, b).¹³ Det hör till ovanligheterna att en sådan plan färdigställts innan själva fredningen, enligt fylkeskonservatorn, men här låg den alltså klar redan sex år innan. Planen anges vidare skilja sig från den gängse modellen inom det här området genom att den utgår från och lyfter fram det man får göra, istället för tidigare skrivningar där det som varit förbjudet

¹³ Synonymt kommer den i fortsättningen också att benämnas som förvaltnings- och skötselplan.

poängterats (2004b:23). Men oavsett detta framstår Sør-Gjæslingen i denna plan som en plats för omvårdnad och bevarande, det är något som måste tas om hand och planer för dess framtida vård utarbetas.

Vad detta något är som ska bevaras råder det emellertid en viss ambivalens kring. Delvis markeras de immateriella dimensionerna vid kulturmiljön. Till exempel nämns samma citat i detta dokument som det som visats ovan, där Sør-Gjæslingen förstås som källa till kunskap om relationen mellan natur, historia, levnadsvillkor, samhället och fiskenäringen – alltså immateriella aspekter. Kulturmiljön formas också diskursivt som viktig för vårt gemensamma minne och andra immateriella aspekter:

”Et verneverdig kulturmiljø må være et viktig bidrag til vår kollektive hukommelse, og en førstehåndskilde til bruk i studier og forskning. Slike miljø kan vitne om både kontinuitet og endring gjennom tidene, og er et viktig grunnlag for vår forståelse av fortida. Slik kan de også hjelpe oss til å forstå vår egen tid og bidra til å forme framtida.” (2004a:13)

Ett annat mål sägs också vara att skapa kunskapsvärden som tar vara på sådant som representerar olika sociala samhällsskikt och ska vara exempel på Norges viktigaste kulturdrag. Dokumentet visar vidare förståelse för att personer med skilda bakgrunder sannolikt kommer att läsa fiskeläget på olika sätt och författarna ser Sør-Gjæslingen som en arena för mångsidig kunskapsutveckling. Lokalbefolkningens bruk av fiskeläget framhålls också som väsentligt. Men hur alla dessa immateriella värden ska tas till vara och skyddas framgår inte närmare. Här delas också fiskeläget upp i synliga och osynliga landskapselement och här understryks att det krävs kunskap för att uppleva de osynliga delarna, som specificeras på följande sätt:

”Det usynlige og immaterielle landskapet
 - det marine landskapet fra overflate til sjøbunn
 - kulturminner som ligger i bakken
 - hendelser, stedegen kunnskap, tro og tradisjon” (2004a:15)

Men hur denna typ av kunskap är tänkt att samlas in, bevaras och förmedlas råder det däremot till viss del oklarhet kring. Fiskeläget sägs ha en stor pedagogisk potential att enkelt och lättillgängligt förmedla livet och verksamheten på ögruppen och sägs samtidigt alltid kunna svara på nya frågor. Förmedlare av denna kunskap i form av lokala guider som känner platsen och havet runt omkring är en idé som presenteras (2004:18). Detta är en intressant aspekt som plötsligt sätter det immateriella kulturarvet i centrum.

Hur detta ska organiseras rent konkret artikuleras emellertid aldrig fullt ut. Idén om guider med lokal förankring verkar vidare vid tidpunkten för fältarbetet vara något som runnit ut i sanden, för ingen tar upp detta i de intervjuer som genomförts i projektet och skrivningar om lokalförankrade guider har heller inte återfunnits i senare dokument. Det närmaste realisering av detta är museets egen guide som under sommartid är stationerad ute på Sør-Gjæslingen och som genomför visningar.

Oftast är guiderna unga personer, med liten eller ingen lokalförankring till platsen, som många gånger saknar formell kulturhistorisk utbildning och som arbetar som guide en eller ett par säsonger. Att förmedla och levandegöra den typ av förstahandkunskap som åsyftas och artikuleras i förvaltningsplanen torde vara en tämligen svår för att inte säga omöjlig uppgift under sådana omständigheter, vilket jag återkommer till längre ner.

En hel del om hur livet tedde sig i fiskeläget, med betoning på männens liv och levnadsvillkor, finns nedskrivet i den historiska delen av förvaltnings- och skötselplanen. Det handlar framför allt om ägarförhållanden och ekonomiska och kontraktsmässiga förhållanden, men också om de (o)hygieniska omständigheterna och livet i fiskebondehushållet. Det sistnämnda konstrueras företrädesvis i maskulina termer – människorna beskrivs explicit som "fiskebonden" och "han" – förutom vid ett tillfälle då det plötsligt blir synligt att kvinnorna var tvungna att ro till en annan ö för att mjölka korna.

Därutöver beskrivs aktiviteter och människor ofta på ett könsneutralt sätt, som t ex beskrivningen av ejderdunsproduktionen – som traditionellt varit en arbetsuppgift som dominerats av kvinnor – men beskrivs som ombesörjd av den könsneutralt beskrivna "kystbefolkningen", "leilendinger" eller "oppsitterne". På de 95 sidorna som förvaltningsplanens första band (2004a) består av, blir kvinnor bara omnämnda fem gånger totalt sett och det är framför allt i den passage som redogör för när de rodde för att mjölka korna som tas upp.

Männen markeras däremot oräkneliga gånger. Här talas t ex om fiskare och ägarlängder till fiskeläget presenteras utförligt med fullständiga namn och årtal de drev fiskeläget (se t ex 2004a: 21) eller t ex de namngivna män som varit med i diskussionerna i begynnelsen av fredningsprocessen (se t ex 2004a: 32ff). I den sistnämnda skrivningen finns också en kvinna omnämnd – Sjø-Sara (2004a: 32) – men ingenting om vem hon var eller vad hon gjort finns någonstans i detta dokument. Hon omnämns endast i egenskap av att den namngivne manlige eldsjelen och initiativtagaren till fredningen sägs ha intresserat sig för hennes liv. Om inte han hade lyfts fram och accentuerats i en särskild del, hade Sjø-Sara sannolikt inte alls kommit på tal.

Även när det gäller illustrationerna kan samma skevhet iakttas. På de fotografier där det går att urskilja människor och avgöra om det är män eller kvinnor som ses, är det bara tre där kvinnor finns med, men däremot nio med män. Kvinnorna framträder vidare aldrig ensamma i centrum av bilden, utan tillsammans med män eller pojkar. Flera bilder där enskilda män lyfts fram finns däremot med. Fiskeläget konstrueras med detta på flera onyanserade sätt som mer mansdominerat än det i själva verket var.

Även om alltså vissa delar av det immateriella kulturarvet alltså artikuleras genom förvaltnings- och skötselplanerna – som finns tillgängliga i både affären på Sør-Gjæslingen och dessutom på nätet¹⁴ – så är det inte givet att besökaren läser detta. Förmedlingen av detta kan förstås som en passiv förmedling av det immateriella kulturarvet som kräver en aktiv mottagare. Att det handlar om nedskrivet text innebär på ett annat plan att denna kunskap inte är knuten till platsen i sig. Man behöver inte nödvändigtvis åka till Sør-Gjæslingen för att ta del av detta, utan kan i princip sitta hemma och läsa om detta, utan att någonsin besöka den fysiska platsen. Platsen och den immateriella kunskapen om den frigörs alltså från varandra.

¹⁴ Band I: <http://www.sor-gjaeslingen.no/Userfiles/Sites/files/forvaltningsplan1.pdf>
Band II: http://www.ntfk.no/bibliotek/saker/2004/FR/Vedlegg%5CFR04163_3B.pdf

Böcker till försäljning i affären på Sør-Gjæslingen. Längst ned till vänster ses Förvaltnings- och skötselplanen. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Från sidan 38 och framåt i detta dokument – närmare 60 sidor – dominerar beskrivningar av olika förhållanden av den fysiska miljön. Här finns byggnader, sjömärken, trädgårdar m m beskrivna. Sidorna fylls av tabeller, kartor, byggtekniska detaljteckningar, fotografiska närbilder på olika enskildheter i byggnadsskicket. Även bilderna koncentreras till den byggda miljön.

Av de närmare 240 illustrationer som finns i första bandet av förvaltnings- och skötselplanen är det människor på bara nio av bilderna. Resten inriktar sig på miljön. På samma sätt som visats i analysen ovan av andra dokument, hamnar alltså fokus på byggnaderna och andra fysiska spår i kulturlandskapet, vilket även här gör att det blir det materiella som träder fram i förgrunden. Att det framför allt är det fysiskt materiella som blir det allra väsentligaste förstärks också särskilt av definitionen av begreppet kulturmiljö. En kulturmiljö är, enligt planen, ett sammanhang där flera kulturminnen ingår eller är en del av en större helhet. Här definieras också kulturminnen:

”Et kulturminne er spor etter menneskelig aktivitet i våre fysiske omgivelser. Dette kan være en bygning, teknisk anlegg eller spor etter mennesket sin bruk av jord og skog til næring og religiøse formål.” (2004a:13)

Här är det strängt taget de fysiskt materiella spåren det handlar om. Företeelser som, den tidigare nämnda (se avsnitt 2.1), cellulosalukten ”Mosselukta” eller ordet ”rødstrumpe” som föreslogs som kulturminne under Kulturminneåret 2009, skulle inte ha fått plats i den definition som använts i denna förvaltnings- och skötselplan. Här fokuseras strikt på det materiella.

I band 2 av förvaltnings- och skötselplanen ligger fokus i princip uteslutande på det materiella, och det är kulturmiljön i en nära nutid och framtid som diskuteras. Förutsättningar för näringsverksamhet

utreds inledningsvis. Fisket bör bedrivas småskaligt och kulturlandskapet hållas öppet med hjälp av får. Kulturlandskapet behandlas betydligt utförligare än fisket. Det sistnämnda tilldelas inte mer än en och en halv sida text (2004b:8f), medan kulturlandskapet får hela fyra och en halv sida (2004b: 9–13). Särskilt fårskötseln går texten i detalj in på, t ex vilka raser som lämpar sig bäst, hur många det bör vara, hur ofta de bör få tillsyn, hur ofta och när de ska klippas och märkas och ö efter ö blir granskad med avseende på lämplighet som betes- och skördeplats.

Texten om fiskeriet däremot är uppställd i punktform, har klart uttalade bestämmelser och verkar mer avklarad än den om kulturlandskapet som är mer förklarande av bakgrunden till ställningstagandena och diskuterande till sin karaktär. Detta kan bero på att det existerar en vana och tradition inom sektorn att diskutera landbaserade kulturminnen, medan det ännu inte finns samma rutin och tradition att diskutera det marina kulturarvet. Men detta kan också bero på att representanter för det lokala och det regionala fiskarlaget, såväl som fiskeridirektoratet har deltagit i arbetet med förvaltnings- och skötselplanen och mer bestämt kunnat formulera sitt förslag. Motsvarande representanter för landskapsbruk saknas däremot i processen.

Nästa del i band II behandlar byggnader och anläggningar (2004b: 14–27) och trädgårdar. (2004b: 28–34). Här finns detaljbeskrivningar av byggda och planterade komponenter på ögruppen, registreringsscheman, foton, teckningar, uppmätningar och årtalsangivelser. Med andra ord är det en ganska traditionell förvaltningsmässig beskrivning på många sätt. Men särskilt intressant när det gäller trädgårdarna är att här figurerar plötsligt namngivna kvinnor som experter när det gäller hur det tidigare såg ut. Det utrymme som tilldelas kvinnorna är visserligen inte mer än en knapp sida, men inte desto mindre skapas en helt ny bild av femininitet än tidigare i skrivningarna, en ny bild som lyfter fram kvinnor som aktiva, kunskapsrika subjekt.

Dessvärre utgör alltså detta bara en liten parentes i texterna totalt sett. Av det dryga femtiotal illustrationer som följer band II är bara en kvinna klart urskiljbar på ett fotografi där hon ses stå passiv bredvid sin man har en mer aktiv subjektsposition med en kratta i sin hand. Män är totalt sett i band II tydligt urskiljbara på fem foton och flera av dem är därutöver närbilder där de utför någon form av syssla. Detta gör att det generellt sett blir en konstruktion av en traditionell maskulinitet som privilegieras, som byggs upp kring män som aktiva subjekt, medan de vuxna kvinnorna representeras som passiva objekt. Att män tilldelas en aktiv roll, medan kvinnor får en passiv objektsroll är i historiska och kulturhistoriska narrativ är inget som är unikt för en text av denna typ. Det är snarare det gängse självklara stereotypa sätt som femininitet och maskulinitet skrivs in i vår västerländska kultur.¹⁵

Efter detta följer ett intressant avsnitt om organisering och ansvarsfördelning. Det är här, liksom annorstädes, framför allt i relation till de materiella delarna av kulturmiljön som roller och ansvar fördelas mellan aktörerna. Dessa är ägare och rättighetsinnehavare, Kystmuseet, Gjeslingans vänner, Vikna kommun, Nord-Trøndelag fylkeskommun, Samarbetsforum för Sør-Gjeslingen, Riksantikvaren, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Statens naturoppsyn och NTNU-Vitenskapsmuseet.

¹⁵ Jfr Porter (1988:121, 1991:162), Jonsson (1993:21), Losnedahl (1993:21f) och Grahn (2006) som tar upp exempel på den reducerade parlör som aktiveras med hjälp av "självklara" berättelser om femininitet och maskulinitet. Se t ex även Sommerseth Jacobsen (2003:319) som beskriver den "naturlighet" med vilken Stavangers historia visades, där kvinnor tilldelats en marginaliserad och passiv roll. Få lade märke till denna skeva historieskrivning. Se även Graziella Bellonis artikel om liknande erfarenheter av självklara läsningar (2005:158f) och Ahlsén, Berg & Berg (2005:177f) som för ett likartat resonemang.

De privata ägarna på Sør-Gjæslingen hade ännu inte organiserat sig i Havbåra velforeningen vid tidpunkten för färdigställandet av förvaltnings- och skötselplanen och finns därför inte omnämnda mer än indirekt genom ägare och rättighetsinnehavare. Gemensamt för alla är alltså att de tilldelas olika sorters ansvar i förhållande till det materiella kultur- och naturarvet. Däremot tilldelas endast en enda aktör därutöver ansvar för det immateriella kulturarvet genom ett förmedlingsuppdrag och det är Kystmuseet (2004b:37). De tre första punkterna som räknas upp kan förstås spegla just de immateriella aspekterna:

- ”- *Dokumentasjon, forskning og formidling av Sør-Gjæslingans historie.*
- *Produksjon av publikasjoner, informasjonsmaterieell og utstillinger som formidler kunnskap om Sør-Gjæslingen som kulturmiljø.*
- *Utvikling av pedagogiske tilbud for skoleverket som gir økt innsikt i og forståelse for Sør-Gjæslingen som et fredet kulturmiljø.”* (2004b:37)

Men när det gäller dokumentation av historien visar denna sig längre fram i detta band hitintills endast ha bestått av en dokumentation av byggnader och trädgårdar på Sør-Gjæslingen (2004b: 47), medan ingenting antyder att någon dokumentation av immateriella aspekter har ägt rum under senare tid.¹⁶ Att den historiska dokumentationen fokuserats så till det materiella öppnar upp för frågor om vilken typ av kunskap det egentligen är möjligt att förmedla genom museets försorg. Längre fram kommer museets roll i konstruktionen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö att analyseras mer utförligt.

Utöver detta tilldelas också museet ansvar att som enda explicit artikulera aktör styra och utforma reseaktiviteterna på ett sätt så det inte misskrediterar kulturmiljön. En kontrollerad och försiktig turism alltså.

Resten av band II presenterar hur de *materiella* delarna av kulturmiljön ska behandlas och hur själva tågordningen är upplagd när det gäller att ansöka om t ex byggnadslov eller bidrag till ombyggnad. Inte ens i den kort- eller långsiktiga handlingsplanen konkretiseras explicit någon insats som är tänkt att främja bevarandet av de *immateriella* aspekterna av livet på Sør-Gjæslingen. Men i en bifogad bilaga räknas däremot olika tänkbara åtgärder i framtiden upp som t ex intervjuundersökningar av jordbruks- och fiskerihistoria (2004b:63). Inget av detta förefaller emellertid ha genomförts vid tidpunkten för vårt fältarbete.

Sammanfattningsvis så är det mest utmärkande för den nationella och regionala diskursen att den inte är särskilt starkt artikulera. Att platsen fredats som kulturmiljö är inget som basuneras ut och görs en sak av, utan de texter som handlar om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö, återfinnas främst på lite undanskymda platser. Det blir tydligt att det är kring det materiella som förståelsen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö framför allt konstruerats och byggts upp, även om vissa formuleringar alltså antyder immateriella dimensioner. Begreppet kulturmiljö i sig skulle utifrån ett *diskursteoretiskt perspektiv* kunna förstås som ett exempel en på *flytande signifikant*, alltså ett tecken som i hög grad är öppen för definition och inte fått sin mening definierad ännu.

¹⁶ Museet har visserligen en samling intervjuer om livet på Sør-Gjæslingen med öbor som är genomförd långt tidigare. Denna är emellertid inte tillgänglig för allmänheten, vilket jag återkommer till längre ner.

Kulturmiljö är en term som är så pass ny i den norska förvaltningsterminologin att den precisa betydelsen ännu inte hunnit sätta sig. Det *materiella* uppmärksammas däremot i hög grad i flera olika kontexter och färgar vid många tillfällen begreppet kulturmiljö, vilket gör att det materiella skulle kunna förstås som en viktig *nodalpunkt* som diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö kretsar kring. Det materiella skapas med andra ord som en nodalpunkt som laddar andra tecken med sin betydelse. Husen, bodarna och bryggorna blir så att säga kontentan och det verkliga innehållet i Sør-Gjæslingen som kulturmiljö.

Det immateriella däremot tilldelas en mycket mer öppen och obestämd bestämning. Hur detta ska tas tillvara eller bevaras tas inte upp eller utvecklas i tillräcklig omfattning för att det ska bli begripligt. Det immateriella skulle i ljuset av detta kunna förstås som en *flytande signifikant*. Hur det immateriella ska komma in verkar det inte ha utarbetats några detaljerade planer för och tänkts färdigt kring.

Andra begrepp som upprepade gånger markeras i texten och kan ses som ännu ett exempel på en nodalpunkt är vidare Sør-Gjæslingen som en plats för kvantifiering. Här räknas årtal och antal upp, här mäts och tilldelas egenskaper som t ex en av de största och första. De människor som dominerar i texterna så långt, är antingen anonymiserade fiskare och ägarna till fiskeläget. De sistnämnda, som också varit de som kontrollerat och haft makten över territoriet, är också dem vars plats på ögruppen visuellt och diskursivt tydligast skrivs in, som namnges och får en tydligt skriven historia.

Hög klass och maskulinitet verkar vidare vara det som framför allt privilegieras diskursivt när det gäller den sociala miljön, vilket också kan ses som ytterligare nodalpunkter i konstruktionen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö. I försiktig tappning börjar också slutligen Sør-Gjæslingen utformas och mejslas fram som turistmål och handelsvara, alltså ett tecken som ännu inte fått sin bestämning, vilket kan ses som uttryck för en *flytande signifikant* i diskursteoretisk mening.

4.5.2 Den kommunala offentligt representerade diskursen

Vikna kommuns hemsida har många likheter med Fylkeskommunens. På huvudsidan finns – i december 2010 – inte heller något som antyder någonting som helst om Sør-Gjæslingen. Inte heller här är några särskilda åtgärder synliga som uppmärksammar att fredningen har ägt rum.

För den som klickar vidare längre ner i menyerna återfinns däremot information om Sør-Gjæslingen, men då endast på två platser på kommunens hemsida. Den ena platsen är under överskriften "Turistinformasjon" och den andra är under "Nyheter". Den sistnämnda platsen återkommer jag till lite längre fram, medan jag närmast diskuterar den förstnämnda omnämningen och knyter an till likheter med presentationer av ögruppen i annat kommunrelaterat material.

Sør-Gjæslingen omnämns alltså bara i ett enda dokument under "Turistinformasjon"¹⁷ och då som ett i raden av många tänkbara ställen för turister att besöka och övernatta. Det är inga målade beskrivningar som framförs, utan en konkret uppräknning av antal sovplatser som finns att hyra på ögruppen, ett kort konstaterande att fiskeläget är en attraktion, att det finns en gästhamn och att det finns möjlighet till servering. Även om informationen är förhållandevis summarisk formas inte

¹⁷ Se:

[http://www.vikna.kommune.no/Vikna/Intern.nsf/FilA/D6F43E2161F48D31C125756F00344A96/\\$FILE/TuristinfoViknaYN.pdf](http://www.vikna.kommune.no/Vikna/Intern.nsf/FilA/D6F43E2161F48D31C125756F00344A96/$FILE/TuristinfoViknaYN.pdf)

desto mindre Sør-Gjæslingen i detta sammanhang som en potentiell produkt för försäljning till turister.

En liknande information om platsen kan även läsas i reklammaterial utgivet i samarbete med kommunen, som t ex resebroschyren "Namdalskysten. Vått, Vilt, Aktivt" (2008).¹⁸ Här framhålls det gamla fiskeläget också som gästhamn, samt som en plats med butik och övernattningsmöjligheter. Även här koncentreras alltså diskursen främst till platsen som upplagd för konsumtion. Detta är det enda som står skrivet om Sør-Gjæslingen under överskriften "Kulturen", förutom att det också omnämns att ögruppen idag framstår som ett monument över fordom storhet med nationellt värde, dock utan att detta utvecklas och preciseras. Ett abstrakt nationellt värde knyts alltså samman med saluföring av en potentiell handelsvara.

Några sidor längre fram i samma broschyr knyts Sør-Gjæslingen i korthet diskursivt även till naturen, i form av att det är en fågelrik plats, där edjerdunsinsamling fortfarande sägs pågå och där det berättas att tretåig mås har kolonier. Till nationalsymbol och handelsvara läggs alltså även en naturupplevelsedimension.

På näst sista sidan finns också Sør-Gjæslingans namn omnämnt som en bland alla Namdalens attraktioner som räknas upp. Noteras här kan att platsen i skriften särskilt artikuleras som nationellt fredat kulturmiljöområde, fast den i själva verket ännu inte fått denna skyddsstatus när detta trycktes. Här används alltså kulturmiljöfredningen som försäljningsargument för platsen mer än två år innan fredningen verkligen blir genomförd. Även ett år senare för 2009 (s. 25)¹⁹ framhävs Sør-Gjæslingen som redan fredat i sommarguiden för området, "Sommer i Namdalen" på de sidor där kommunen själv står som avsändare för reklamen.

Fredningen i sig framstår i detta sammanhang som ett så värdefullt attraktionsvärde med en sådan betydelse att kommunen och de andra aktörerna till och med chansat på att fredningen skulle verkställas tidigare än så skedde. Fredningen verkar göra platsen unik och speciell och förefaller vara ett signum i marknadsföringen av kommunen för att locka turister. Fredningen blir en legitimering och stämpel som med auktoritet verkar höja värdet och statusen på ögruppen, snarare än ögruppen och dess historia i sig. Sør-Gjæslingen konstrueras alltså som fredad i tillägg till handelsvara, nationalsymbol och naturupplevelse.

För att återknyta till kommunens hemsida och undersöka det andra ställe som Sør-Gjæslingen återfinns på – under överskriften "Nyheter" – så kommer hela 18 träffar upp där. Ingen av dessa är emellertid särskilt omfattande och det egenproducerade material som publicerats är minimalt. Den tidigaste är från 2004 och den senaste från 1 oktober 2010. De flesta träffarna där Sør-Gjæslingen omnämns är kortare notiser som handlar om antingen olika evenemang som hållits genom åren på bl a Sør-Gjæslingen, utdrag ur artiklar om Sør-Gjæslingen i lokaltidningen eller ordförandens kommentar till något som haft mer eller mindre koppling till Sør-Gjæslingen. I genomsnitt har två och en halv notis per år publicerats på kommunens hemsida under rubriken "Nyheter" där Sør-Gjæslingen finns omnämnd.

¹⁸ Skriften är utgiven av föreningen Namdalskysten, där Vikna kommun är en av medlemmarna tillsammans med regions andra kommuner och många näringslivsaktörer.

¹⁹ Sommarguiden är ett samarbete mellan Namdalsavisa, reselivsnäringsen och regionområdena i Namdalen, vilket inkluderar Vikna kommun som har egna sex sidor till förfogande för reklam och artikeltext.

Den senaste notisen, från den 1 oktober 2010, består av en direkt kopia av första delen av Miljøverndepartementets pressmeddelande med ett citat av miljö- och utvecklingsministern som uttalar sin glädje över fredningen just när den skett. Pressmeddelandet har lagts ut av kommunens ordförande, men saknar egenproducerade kommentarer till händelsen. Inte någonstans på kommunens webbplats återfinns några som helst egna kommentarer om att själva fredningen genomförts. Det skulle kunna förstås som resultat av att den långa fredningsprocessen tagit så på krafterna att ingen har lust eller orkar kommentera saken eller helt enkelt som följd av likgiltighet.

Under det nämnda pressmeddelandet finns en länk till regeringens hemsida med hela pressmeddelandet och vidare en länk för kommentarer. Ingen av kommunens invånare eller någon annan överhuvudtaget har kommenterat saken, detta två och en halv månad efter att fredningen genomförts. Det här kan antingen tolkas som ett resultat av ett allmänt ointresse för saken, en trötthet eller som uttryck för att dem som närmast berörs inte känner igen sin historia i fredningsprocessen och inte heller känner något direkt ägarskap till fredningen.

Varken kommunen eller kommuninvånarna uttrycker alltså i detta sammanhang vare sig entusiasm eller missnöje för fredningen. Men vid samtal med representanter för kommunen framkommer att det framför allt verkar vara den utdragna fredningsprocessen som skapat trötthet i relation till Sør-Gjæslingen:

- Och efter den värsta turbulensen så såg vi väl fram till att fredningen skulle komma på plats, men dessvärre så har det ju gått fruktansvärt lång tid så pusten har kanske gått lite ut ur oss. Vi har väntat och väntat på denna stämpel från kungen och de tankarna och idéerna. Det är väl något med att när man har ett engagemang så klarar man att hålla det uppe, men när det inte sker något så dalar intresset, säger en av de ledande politiska företrädarna i kommunen.

Det verkar alltså framför allt vara den långdragna processen som gjort att de upplever att luften gått ut. Men flera av intervjupersonerna i kommunen anger även att de slitningar som kommunen upplevt sig ha i relation till såväl Riksantikvaren, Fylkeskommunen, som de privata fastighetsägarna på ögruppen verkar ha spelat in (se vidare kapitel 5 i denna rapport).

Men i det stora hela ser kommunen ändå mycket positivt på fredningen av Sør-Gjæslingen, vilket bl a uttrycks av en av kommunledningens politiska representanter:

- Men Vikna kommun ser ju stora fördelar med att Sør-Gjæslingen blir fredad som kulturmiljö. Vi menar ju att det kommer att höja statusen för området, det kommer att höja statusen för Vikna kommun. Vi tror också att det vill tillföra oss mycket gott tilltagna medel att hålla i stånd detta flotta område. Jag tror att det är ett område som vi kan använda för att förmedla vår historia och vår kultur.

Fredningen anses alltså ha potential att höja statusen för hela kommunen, och här finns en förhoppning om tillskott av pengar för att hålla området i stånd. Men citatet visar inte bara en positiv hållning till fredningen i största allmänhet, utan här konkretiseras också kulturmiljöbegreppet. Kulturmiljön på Sør-Gjæslingen blir något som kan användas för att förmedla historia och kultur. Och det är inte vilken historia och kultur som helst som det talas om här, utan en gemensam. Den gemensamhetsskapande aspekten understryks av ordvalet ”... *vår historia och vår kultur.*” Uttrycket

indikerar att dessa aspekter uppfattas som en viktig del i det kitt som håller samhället samman. Lite längre fram återkommer jag till hur och i vilken grad dessa förhoppningar infriats.

När det gäller frågan om vilka historiska och kulturhistoriska aspekter som kommunen mer bestämt ser som väsentliga att lyfta fram ur det flöde av händelser som förevarit ute i öhavet, uppkommer emellertid en osäkerhet bland de kommunrepresentanter som samtal förts med. Utifrån de intervjuade förefaller det inte ha hållits några fördjupande diskussioner på kommunal nivå om vilka historier som ska lyftas fram och hur kulturmiljön på Sør-Gjæslingen ska levandegöras:

- Jag tror inte att vi har tänkt något på det. Det som var viktigt det var att värna byggnaderna som bosättningen och kajen..., säger en kommuntjänsteman.

Det som varit det väsentliga är alltså det materiella, medan de immateriella kulturhistoriska aspekterna hamnat i skymundan. Att detta inte tagits upp nämnvärt stöds också av en annan kommuntjänsteman:

- Alltså, det har inte varit några stora diskussioner runt det, så för att säga det som så. Så har det varit. När museet övertog den biten där, så är det museet som i huvudsak har styrt med det. Alltså de har varit kommunens apparat – förlängda arm för att ta sig an den biten – och då har det inte varit några stora diskussioner om det. Det är något som museet har hållit på med.

Ansvar för förmedlingen verkar ha lagts exklusivt på museet. Även om det inte diskuterats särskilt ingående i kommunen, så menar ändå de flesta vi talat med att det är oerhört viktigt att få tillstånd en levande kulturmiljö på Sør-Gjæslingen och menar att det är viktigt att utveckla samarbetet mellan museet och de privata ägarna som ofta befolkat platsen i generationer och har en stor kunskap som traditionsbärare. Men aktiva åtgärder för att främja och lägga tillrätta för detta är däremot mindre synliga.

För att så här långt sammanfatta den offentligt distribuerade diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö med betoning på de kulturhistoriska aspekterna i kommunen, så karaktäriseras den – liksom i den nationella och regionala diskursen – främst av att vara tämligen osynlig, otydlig och diffus.

Men i det kringmaterial som återfunnits är det framför allt en artikulation av Sør-Gjæslingen som turistmål som blir iögonfallande. Platsen blir en som turister explicit lockas att komma till med olika sorters försäljningsargument. Här finns hamn, sovplatser, och möjlighet till förtäring. I det skrivna materialet blandas också diskurser om Sør-Gjæslingen som nationalsymbol med Sør-Gjæslingen som naturupplevelse. Platsen blir alltså en handelsvara, vilket kan ses som en nodalpunkt i en diskurs som färgar av sig och knyter an till andra aspekter som naturen och nationen.

Vid intervju med kommunrepresentanter står det däremot också klart att Sør-Gjæslingen som kulturmiljö är tänkt att fungera som ett sammanhållande tecken för att förmedla en känsla av en gemensam historia och en gemensam kultur. Emellertid verkar inga särskilda åtgärder vidtagits från kommunens sida för att infria dessa förhoppningar.

En viss osäkerhet verkar råda kring vilka delar ur det flöde av händelser som skett på platsen kommunen vill använda som gemensamhetsskapande faktorer. Då blir villrådigheten stor. Det första som nämns som viktigt är de materiella byggnaderna och kajen, som återigen verkar skapas som en

fast nodalpunkt som vetenskapen om är stor, trygg och säker, medan de immateriella lämningarna och "historien i stort" återigen framstår som lämnade därhän. Immateriella storheter som historien och kulturhistorien blir flytande signifikanter vars betydelse och innehåll det råder stor ovisshet omkring.

4.5.3 Museet och Sør-Gjæslingen

Kystmuseet i Rørvik äger sedan 1979 stora delar av Sør-Gjæslingen och som visats ovan har Vikna kommun överlåtit ansvaret för förmedling och att ta tillvara och underhålla fiskeläget till museet. Sør-Gjæslingen inköptes av Vikna kommun av den siste private ägaren, sedan denne gått i konkurs. Av bebyggelsen är det idag en tredjedel som är i museets ägo. Från 1980-talet och framåt har museet ägnat mycket tid och resurser åt att sätta bebyggelsen i stånd och idag är denna byggnadsmassa mycket välrestaurerad och gott underhållen (2004a: 36). Museet har också varit en starkt drivande part i fredningsarbetet och har varit delaktig i produktionen av förvaltnings- och skötselplanen (2004 a och b).

Den uthyrningsverksamhet till turister som bedrivs på ögruppen drivs framför allt av museet.²⁰ Den guide som är anställd av museet har sin placering på ögruppen och bedriver guidade visningar av ön för turister under sommarsäsongen, har som en av sina uppgifter att handha det praktiska kring uthyrningsverksamhet och har därutöver även ansvar för försäljning i öns butik. Detta återkommer jag till strax nedan.

Förutom detta har guiden även ansvar för att starta och stänga av elförsörjningen för hela ön. I nuvarande ordning är el-aggregatet igång mellan sju, åtta på morgonen och elva på kvällen, från mitten av april till mitten av september månad. Strömförsörjningen styrs i stort sett av de behov som museet har och detta har förorsakat vissa slitningar mellan museet och de privata ägarna som ibland även önskar att ha tillgång till el under andra tider på dygnet och under året. Guiden har även ansvar för vattenförsörjningen och i viss mån också sophantering.

Detta innebär att museet sammantaget har en stark närvaro på ögruppen, och ett stort ansvar för och inflytande på Sør-Gjæslingen. Kort sagt kan museet med sin involvering och sina många uppdrag ses som den enskilt starkaste aktören på ögruppen och har som museiinstitution såväl kunskap, erfarenhet som en förpliktelse att förmedla historia, vilket kanske gör det extra intressant att undersöka hur denna diskurs om Sør-Gjæslingen är utformad.

På museets hemsida är namnet Sør-Gjæslingen synliggjort på flera ställen. Men totalt sett är platsen bara omnämnd på fyra av webbsidorna. Hemsidan verkar vara under uppbyggnad, men å andra sidan har den sett ungefär likadan ut under de två år som detta projekt pågått.²¹ Det är denna sida som besökare möter idag och som de har mött de senaste åren. Det ger hemsidan en kontinuitet och en stabilitet som gör att den förtjänar att analyseras i detta sammanhang.

²⁰ Bara fyra fiskare har idag ögruppen som bas, medan resten av bebyggelsen används som privata fritidshus. Se:

http://www.regjeringen.no/upload/MD/Vedlegg/Kongelige_resolusjoner/Kongelig_resolusjon_Fredning_Sor_Gjaslingen_kulturmiljo_101001.pdf sid 2.

²¹ Ända fram till 2011-06-24 – alltså drygt tre år – har sidan sett likadan ut när det gäller Sør-Gjæslingen. Det som skett i juni 2011 är att tider och länkar till en turboat lagts in, samt att guiden ute på ön (inte densamma som intervjuats i detta projekt) startat en blogg, där nutida vardagshändelser på ön kan följas. Se: <http://sissel.nuftig.com/> [Hämtad från internet 2011-08-12]. I övrigt är upplägget identiskt med det som beskrivs ovan.

På startsidan finns ordet *"Sør-Gjæslingen"* infogat i ett fotografi av arkipelagen som omväxlande visas i websidans sidhuvud, tillsammans med andra vyer från Namdalen. Ingen mer information finns i anslutning till detta, utan det är det hela på startsidan. Nästa sida namnet Sør-Gjæslingen återfinns på är Kystmuseets huvudsida, där Sør-Gjæslingen är ett av de ord i vänstra menyn som man kan klicka vidare på. När man klickar på denna rubrik kommer man till en sida som förutom en liten bild av ägarbostaden i sommarsolljus innehåller följande text:

"Rorbuferie

Bestill rorbuferie i fiskeværet! Nytt i sommer: Væreierboligen leies ut til ferierende."

Detta är det enda som står skrivet om Sør-Gjæslingen på denna websida. Det är med andra ord uthyrningsverksamheten av sjöbodarna och fiskelägets ägarbostad på ön som framför allt lyfts fram. Här skapas alltså Sør-Gjæslingen liksom ovan som handelsvara. Klickar man vidare till den sista träffen för Sør-Gjæslingen på museets hemsida blir detta ännu tydligare. Här finns nämligen prislista, avbeställningsregler och kontaktuppgifter för bokning. Vill man bo i en liten sjöbod kan man få en sådan för 650 NOK en vardag, medan ägarbostaden kostar 7000 NOK samma veckodag.

På denna sida finns också den enda egenproducerade text om ögruppens historia som jag finner på museets hemsida. Den är kort och räknar upp några av de fysiska fasta minnesmärken som finns där; fiskebodarna, torkställningarna för fisk, salteriet o s v. Utöver detta finns på denna sida också en länk till en extern hemsida som behandlar Sør-Gjæslingans historia vid den något oprecisa formuleringen: *"Mye interessant om Sør-Gjæslingen finner du også ved å klikke HER"*. Länken har alltså inget med museet att göra, utan går till en extern hemsida som är skapad på eget initiativ av två eldsjälur med koppling till ögruppen, vilket jag återkommer till nedan vid de alternativa diskurserna.²²

Förutom som handelsvara, skapas med andra ord det materiella återigen som en knutpunkt i diskursen om Sør-Gjæslingen på museets hemsida. Det är alltså varken Sør-Gjæslingen som fredad kulturmiljö eller som historisk gemensamhetsskapande plats som lyfts fram. Inte heller finns något egenproducerat material om Sør-Gjæslingans historia eller kulturhistoria i nämnvärd omfattning. Detta kan tyckas något förvånande eftersom det är ett kulturhistoriskt museums hemsida i vars uppdrag just förmedlingen av historien torde vara en central del och med tanke på den uttryckliga önskan kommunen centralt artikulerat om att skapa ögruppen som ett gemensamhetsskapande tecken.

Men ett museum består ju inte bara av sin hemsida, även om den naturligtvis är viktig. Museet utgörs också framför allt av själva byggnaden i Rørvik och förkroppsligas i det här fallet även av sina byggnader, guiden och sin övriga närvaro ute på Sør-Gjæslingen.

Om vi går tillbaka till sjöbodarna som kan hyras av turisterna visar det sig emellertid finnas en intressant historieförmedlande tanke närvarande på plats. Sjöbodarna är inte tänkta att enbart tjäna som övernattningsmöjlighet i största allmänhet, utan de fysiska rummen i sig är inrättade med tanke på att de också ska förmedla en känsla av hur det var att bo i för fiskarna i början av förra århundradet. Därför är sjöbodarna t ex inte inredda med dagens moderna bekvämligheter:

- Och det är en väldigt klar politik och filosofi från museets sida att byggnaderna där ska brukas och det här med värn genom bruk och att vi ska tillrättalägga

²² Se <http://www.sor-gjaeslingen.no/>

byggnaderna där ute på ett sådant sätt att de ligger väldigt nära som de framstod då när fiskarna bodde där. Då det var ett fiskeläge. Det ska vara en enkel standard och så. Det är ett medvetet val att vi inte har lagt in vattentoaletter i bodarna och att vi inte har moderna faciliteter och teve och allt möjligt sådant. Man ska känna lite grann av den historien som är i väggarna i dessa gamla hus här, säger en av dem som jobbar på museet.

En historieförmedlande idé är alltså att låta besökarnas kroppar på ett taktilt och fysiskt påtagligt sätt få uppleva lite av det liv som en gång var. Men det finns gränser för hur tidstroget det får vara. Både toaletter och duschar finns på ögruppen, fast på ett annat ställe och vägglössen är sedan länge utrotade. Öns högsäsong som under förra seklet vidare inföll under den kallaste årstiden på vintern från januari till april månad, infaller idag under de varma sommarmånaderna. Men lite av dåtid är ändå tänkt att förmedlas genom det taktila. Det blir en form av tyst kunskapsöverföring, ett tyst lärande, en kroppslig transferering av kunskap om "förr i tiden", med potential att transformeras till ord, tankar och tal.

Huruvida det verkligen skett någon kunskapsförmedling eller inte på detta sätt var inte möjligt att fastställa under fältarbetet, eftersom säsongen hade avslutats och inga gäster fanns kvar att intervjua om detta. Men det här kan ses som ett av ett fåtal tillfällen då den offentliga diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö försöker överskrida tidigare representationer på ett intressant sätt, som potentiellt skulle kunna fungera som en fruktbar utgångspunkt för att levandegöra historien på ett sätt där både det materiella och immateriella förenas på ett nytt sätt.²³

Men när det gäller denna taktila historieförmedlande dimension, så är det intressant att konstatera att den inte verkar rikta sig till lokalbefolkningen på ögruppen – de har ju redan sitt eget boende ordnat – utan främst tycks vara orienterad gentemot de som inte bor där, turisterna. Varken här eller på webbplatsen blir alltså Sør-Gjæslingen del av en historieförmedling som kan stärka sammanhållningen i samfundet och fungera som gemensamhetsskapande element. Det blir de långväga, ofta tillfälliga besökarna som inkluderas i en förhållandevis smal historiediskurs.

Om vi ser till själva museibygnaden i Rørvik, så är Sør-Gjæslingen inte heller omedelbart synligt här. Men bakom kassadisken och ett monterarrangemang med varor, längst ner till höger i entréhallen sitter en färgutskrift från datorn upptejpad en dörr där Sør-Gjæslingen uppmärksammas (se bilderna nedan).

²³ Jfr. särskilt Barads (2007) ansatser antydda i not 1, ett perspektiv där det materiellas och diskursivas oskiljaktighet betonas, d v s att materiella och immateriella hänger odelbart ihop och inte går att skilja åt.

Längst ner i entréhallen har Sør-Gjæslingen lyfts fram. Den röda markeringen har ritats in av författaren för att lättare kunna identifiera det datorutskrivna arket där Sør-Gjæslingen markeras. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Utskriften är gjord på ett vanligt A3-papper och bilden har tejpats upp med hjälp av ordinär kontorstejp. På utskriften står skrivet: *"Sør-Gjæslingen. Hvis sommerens drøm er en tur ut mot storhavet – er Sør-Gjæslingen svaret."* Den förhållandevis enkla utskriften och dito monteringen – som skiljer sig från de förmedlingsätt museer vanligen jobbar med – indikerar att förmedlingen av Sør-Gjæslingen och dess historia inte tilldelats prioritet. Samtidigt handlar det återigen om att marknadsföra ögruppen som en vara.

Den lite oprofessionella hållning som vidhäftar ovan nämnda utskrift, verkar även ha fått grepp om en annan gruppering där Sør-Gjæslingen ingår. Det gäller marknadsföringen av den DVD-film som producerats av den kvinnliga regissören Sissel Thorsen, och som handlar om Sør-Gjæslingen på 50- och 60-talet, vilket jag återkommer till längre ner. Eftersom filmen inte tillhör det egenproducerade materialet på museet och inte exponeras på något annat sätt i museet, som till exempel genom att visas, tar jag bara upp själva presentationen här.

På bänken där flera exemplar av både den långa och korta versionen av filmen är placerad har en handskreven skylt satts upp där det står skrivet med grön tusch: *"Film fra Gjæslingen"*. Här har någon visserligen velat lyfta fram och accentuera filmen och bokstäverna är klart läsbara och stora, men arrangemanget präglas av lekmannamässighet i kombination med att arbetet utförts under brådska, oplanerade omständigheter. Skylten kännetecknas inte av den drivna stil som många handskrivna skyltar ibland kan ha som gränsar till kalligrafi, utan stilen här ger ett mer naivt och otränat intryck. Ramen runt omkring är vidare lite krokig och ser ut att vara ritad på fri hand och inte

med linjal. Här verkar varken tillräcklig tid ha lagt ner eller den hantverksskicklighet som annars oftast kännetecknar museers verksamhet.

Det här innebär naturligtvis inte att det skulle vara fel av museer att genom enkla medel särskilt skapa uppmärksamhet kring något och lika självklart behöver inte allt vara hundra procent designat och layoutat. Men när detta däremot blir de mest iögonfallande sätt som Sør-Gjæslingen representeras på i entréhallen till museet, blir detta ytterligare ett par exempel att addera där Sør-Gjæslingen inte ger intryck av att ha tilldelats tillräckliga resurser för en professionell presentation. Hast och brådska verkar i främsta rummet ha lagts på att presentera platsen som handelsvara.

En handskriven skylt gör reklam för filmen om Sør-Gjæslingen. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Ännu en intressant koppling till Sør-Gjæslingen, som i förstone ger intryck av att inte ha en så kommersiell prägel men som vid närmare analys visar sig ha det, finns i form av en uppställd fullskalig kvinnodräkt som står i entréhallen, inte så långt ifrån ingången till museets basutställning. Men kvinnodräkten är inte en del av den eller någon annan utställning, utan under vissa aftnar då Hurtigruten lägger till tar en av museets aktörer på sig dessa kläder och går ner till båten för att locka och ledsaga turister till museet, som ligger en bit bort.

Den roll som denna aktör gestaltar har fått namn efter en mycket känd kvinna från Sør-Gjæslingen, nämligen Sjø-Sara som även kallas Gjæsling-Sara i andra sammanhang (Herje, Alsaker et al. 1999; Krogstad 1999). Den språklig anknytning till Sør-Gjæslingen är dessvärre den enda koppling som verkar återstå mellan museets aktör och den Sjø-Sara som på 1700- och 1800-talet levde och verkade på Sør-Gjæslingen. Denna kvinna var på sin tid en av de bäste och oräddaste fiskarna på Sør-Gjæslingen. Berättelserna om hennes djärva och skickliga insatser som fiskare, lots och livräddare lever fortfarande kvar. Hon valde ett liv som bröt mot den traditionella kvinnorollen och klarade med framgång att leva sitt liv på detta sätt.

I museets version försvinner den immateriella dimensionen av berättelsen och ersätts av en som verkar helt inriktad på de kommersiella aspekterna i nuet och som förstärker stereotypa föreställningar av femininitet. Istället för att gestalta en fantasieggande, spännande, utmanade och

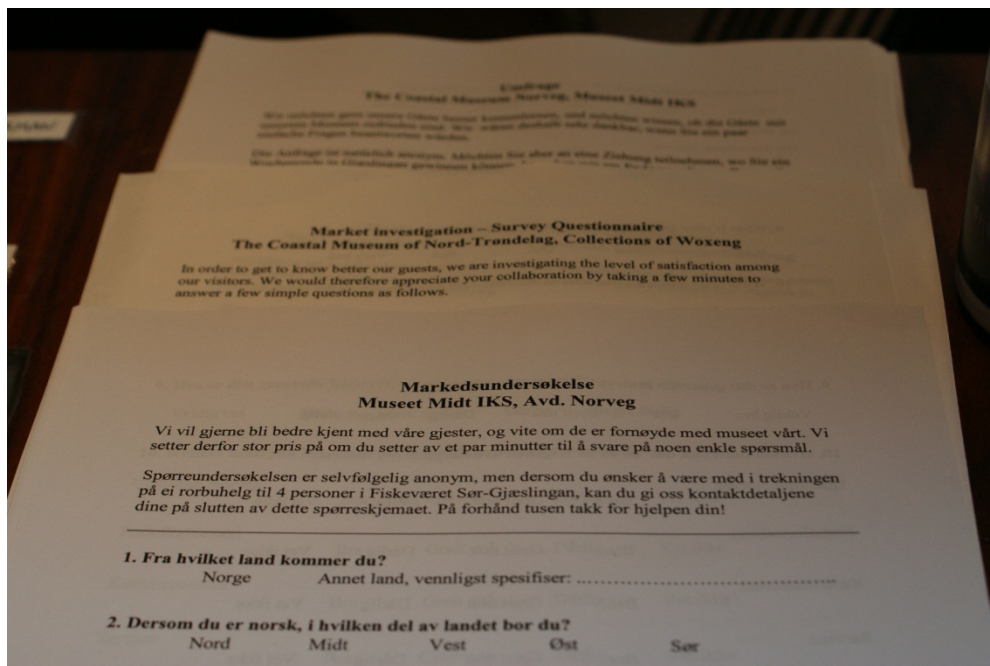
gränsöverskridande form av femininitet, får Sjø-Sara ikläda sig en traditionell kvinnodräkt som sannolikt har föga gemensamt med de kläder kvinnan som levde på Sør-Gjæslingen hade på sig i vardagslag. Vidare berättar aktören ingenting om Sjø-Saras liv för turisterna på Hurtigruten, utan huvudsyftet är att berätta om vad museet kan erbjuda besökare.

I denna version har Sjø-Sara kommit att stå för något annat än det som kvinnan på 1800-talet representerade. Från att erbjuda en alternativ bild av femininitet har en figuration skapats av museet som bekräftar stereotypa förståelser av kvinnlighet och som riktats in mot saluföring och därtill inte ens av platsen Sør-Gjæslingen, utan av museet. Istället för att ta fasta på den alteritet – annorlundahet – som ligger i berättelserna om kvinnan på Sør-Gjæslingen har en reducerad och förvriden bild av Sjø-Sara konstruerats. En sådan på en gång både begränsad och förvrängd bild har kallats en "stympad överdrift" av Edward Said (2000:242) i andra sammanhang, vilket detta också kan ses som ett exempel på.

Den gestaltning museet iscensätter reproducerar, legitimerar och vidmakthåller en stereotyp bild av femininitet snarare än att vidga och nyansera innehållet i begreppet. Precis som de andra institutionella aktörerna som beskrivits ovan, ansluter museets konstruktion av kön en traditionell mall.

På några andra ställen i entréhallen finns några andra påminnelser om Sør-Gjæslingen. Det första och mest synliga stället av dessa är vykortet över ögruppen som finns till försäljning vid kassadisen. Lite i skymundan finns också två lokalhistoriska skrifter, också de till försäljning, som handlar om Sør-Gjæslingen och som är publicerade under 90-talet (Otterøy Historielag 1993; Gåsvær 1999).

Den sista påminnelsen om platsen är ännu mer svårupptäckt, men Sør-Gjæslingen finns omnämnt i texten till en marknadsundersökning, där museet vill att besökarna ska svara på hur besöket upplevts och varifrån besökaren kommer. Sør-Gjæslingen finns här omnämnt eftersom det bland de besökare som fyller i frågeformuläret kommer att dras en vinnare som får en helg i en sjöbod på Sør-Gjæslingen som pris.

Bland de besökare som fyllt i marknadsundersökningen dras en vinnare som får en helg i en sjöbod på Sør-Gjæslingen som pris. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Så här långt förefaller de immateriella sidorna av Sør-Gjæslingen och livet där att vara mycket sparsamt eller delvis skevt synliggjort. De representationer som återfunnits ger inte intryck av att ögruppen lyfts fram på ett speciellt iögonfallande sätt. Snarare kan de ses som små punkter som ofta placerats i skymundan. Budskapet i de representationer som sannolikt ger ett av de allra första intrycken till besökaren – från såväl hemsidan som i entréhallen – är vidare i hög grad format utifrån saluföring. På olika sätt ska platsen säljas.

Längre in i museet finns Sør-Gjæslingen gestaltat i basutställningen "*Landet med det store havet utenfor*". Den börjar tidsmässigt i stenåldern och sträcker sig tiotusen år framåt i tiden. Här finns endast en installation som fokuserar på Sør-Gjæslingen. Det är en rekonstruktion av en sjöbod från ögruppen som har byggts upp och i den har en rad fotografier från förra sekelskiftet placerats. Till utställningen finns också en audioguide där besökaren kan ta del av olika historiska berättelser. Både fotografierna och berättelserna kretsar exklusivt kring fisket och de maskulint kodade fiskarna. Dessa är de enda som synliggörs på fotografierna i utställningen.

En av de museianställda som visar utställningen förklarar att museet har lite mer stoff från Sør-Gjæslingen i Berggården, det gamla handelshuset som ligger ungefär fem minuters gångväg från Kustmuseet Norge. En guidad visning kan beställas som går längs vägen till Berggården, där en tidstypiskt klädd aktör inlevelsefullt levandegör livet i Rørvik förr, och fortsätter in i Berggårdens butik på första våningen. Men berättelsen stannar där och berör inte utställningen på övervåningen där föremålen från Sør-Gjæslingen finns. Där får besökaren själv ta till sig det som visas.

Vid genomgång av utställningen i Berggården visar det sig emellertid inte heller vara särskilt många föremål där som en besökare kan identifiera och länka till Sør-Gjæslingen. Ett mindre antal fiskeredskap som finns utspridda i utställningen har en kortfattad utställningstext bredvid sig som omtalar att de kommer därifrån och ett fåtal fotografier från Sør-Gjæslingen finns i tillägg. Det är allt. Inte heller här finns några levande berättelser om människorna och livet på ön. De immateriella

delarna av historien om Sør-Gjæslingen har återigen fått ge vika, denna gång till förmån för ett fåtal materiella föremål och några fotografier.

Varken i museibygnaden Norveg eller på Berggården har det alltså satsats på att lyfta fram en rik och nyanserad bild av Sør-Gjæslingen. Visserligen har museet naturligtvis ett bredare ansvar för historien än att bara berätta om Sør-Gjæslingen och förvisso ligger Berggårdens fokus i första hand på Rørvik. Men med tanke på att kommunen delegerat det historieförmedlande och förvaltande uppdraget om Sør-Gjæslingen till museet, i kombination med de många år som fredningsprocessen faktiskt varit på gång, så skulle en mer nyanserad och fullödig bild av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö kunna ha förväntas. Naturligtvis har sannolikt detta museum, precis som så många andra, också strama ekonomiska begränsningar som sätter stopp. Men sammantaget är det en mycket begränsad del av ögruppen som besökaren får ta del av. I utställningarna är det framför allt konstruktionen av fiskenäringen som artikuleras i kombination med en tydligt manligt kodad representation av de människor som bodde där.

Att diskursen om Sør-Gjæslingen i denna kontext främst koncentrerats till *en* del av livet i fiskeläget, fiskerinäringen, och till männens liv där, beror inte på att museet skulle sakna kunskap om hur livets andra skeden tedde sig för andra grupper. Visserligen så saknar samtliga anställda, enligt uppgifter vid intervjuerna, formell akademisk utbildning i ämnen som etnologi, folkloristik, och historia, som skulle kunnat utgöra ett fruktbart tillägg till deras kunskapsbas, men många intressanta berättelser kommer ändå fram under mina intervjuer med de museianställda som visar på både djup och bredd i kunskapen om villkor för andra samhällslager än fiskarnas.

Dessa andra diskurser om ögruppen förmedlas däremot inte till allmänheten. De som sitter inne med denna typ av berättelser verkar inte heller alltid vara desamma som står för det konkreta förmedlingsarbetet. Några av dem skulle naturligtvis i kraft av sin ställning och inflytande, hypotetiskt sett kunna skapa ett nytt och överskådligt underlag för förmedling där detta slags uppgifter lyfts fram. Av oklara anledningar verkar detta emellertid inte ha skett, men en av dessa anledningar kan återigen sannolikt vara museets ansträngda ekonomiska ramar. Inte desto mindre kvarstår i dagsläget en ganska endimensionell skildring av livet på Sør-Gjæslingen som alltså koncentrerats till en maskulin materiell sfär förenat med marknadsföring och försäljning, där de immateriella sidorna nästan helt saknas.

Men trots att museet inte diskursivt verkar ha privilegierat de immateriella aspekterna, så har museet ändå ett antal intervjuer med gamla Gjæslinganbor i sitt arkiv. Men detta är inte ett offentligt material som kan visas för eller brukas av allmänheten, eftersom ingen av de intervjuade gett tillstånd att använda det och de flesta av dem inte lever längre idag.

- Ja, det finns intervjuer med folk. Det är också ganska gammalt. De är på kassetband. Det är gjort sent på 70- och tidigt på 80-talet. Så de folk som är intervjuade är borta idag, berättar en museianställd när jag frågar om det. /.../Det är historielaget i Vikna som har gjort många av de intervjuer som vi har från Gjæslingen, men det som skulle varit gjort då det är att man skulle skrivit ett avtal med dem man intervjuat att det (*materialet, min anmärkning*) kan användas till forskning till exempel.

Intervjuerna finns för övrigt inte i museet, utan i ett arkiv på en annan plats.

- De ligger i ett fjärrarkiv, så de är inte här. Det är inte ett öppet arkiv, berättar en annan museianställd när jag tar upp frågan igen.

Detta material har sannolikt stor potential att kunna lyfta fram och förmedla delar av de immateriella aspekterna av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö, men oklarheter kring framför allt tillstånd för användning gör att det tilldelas en avsides plats bakom kulisserna.

Under fältarbetet åker vi givetvis också ut till själva ögruppen Sør-Gjæslingen i den yttersta arkipelagen. Efter en lång färd möter oss den säsongsanställda guiden på bryggan. Jag har beställt en visning av henne och bett henne göra en allmän visning av det slag som oftast genomförs.

Vi samlas framför flaggstången till fiskelägets ägarbostad. Guiden är iklädd sina helt vanliga kläder. Ingen tidstypisk klädesstil som Kystmuseets aktör hade, som visade Berggården. Hela guidningen försiggår på ett och samma ställe framför flaggstången och tar lite drygt tio minuter allt som allt. Mellan tio minuter och en kvart brukar det ta i vanliga fall, berättar guiden. De flesta besökarna vistas på ön ganska kort tid och vill i regel inte ha en längre guidning. Besökarnas intryck förstärks också, enligt guiden, av att de själva i efterhand går runt och utforskar ön.

Efter visningen intervjuar jag guiden och det visar sig att hon har mycket, mycket mer att berätta om livet på ön och hon berättar att hon hela tiden skaffar sig nya kunskaper inte minst genom att samtala med både lokalbefolkningen och besökare med anknytning till Sør-Gjæslingen. Men en stor del av detta kommer alltså inte fram i den officiella version som levereras.

Själva guidningen inleds på ungefär samma sätt som de ovan analyserade offentliga presentationer. Sør-Gjæslingen konstrueras med andra ord som ett av de *största* och *viktigaste* fiskelägena söder om Lofoten. Kort omnämns att fynd av ca 4000 år gamla stenåldersredskap har gjorts, men att kunskapen om dessa är liten. Därefter koncentreras berättelsen till den tidpunkt när Sør-Gjæslingen var som störst, det vill säga till sekelskiftet 1800-1900.

Platsen var i stort sett självförsörjande då och antalet fastboende framhålls. Här fanns butiker, post och när säsongsfisket startade så fanns här också i regel en urmakare. Taken på sjukstugan och skolan pekas ut och barnens rodd till skolan tas upp. Guidningen går vidare med att *antal* båtar och fiskare när det var som flest anges. Hon talar om *hur många* båtar som kunde befinna sig i sundet och pekar mot de andra öarna och berättar vidare att det ibland var så många båtar att man kunde gå torrskodd mellan vissa av dem. Hon visar också med handen på några kvarvarande sjöbodrar som det vid den tidpunkt hon talar om radade upp sig längs ständerna på öarna.

Här var det trångbott och framför allt kallt på vintern. Fiskesäsongen var som störst från januari till april då det var som kallast och blåsigast och guiden påminner om de kärva förhållandena som kunde råda genom att om att ställa frågan om vad som kunde vara motivationen för människor att gå upp klockan sex en hemsk kall och blåsig februarimorgon och ge sig ut och ro. Hon konkluderar med att överlevnadsmotivationen måste vara det som tar över i en sådan situation. Hon skapar också en koppling till idag genom att jämföra med dagens säsong som går från mitten av april till mitten av september, alltså med förutsättningar som är tvärtom mot fiskets och vi åhörare kan nog alla förnimma en lättnad över att befinna oss i det solljus och den värme som dagen bjuder på.

Här levandegörs alltså med andra ord mer immateriellt betonade aspekter av livet på Sør-Gjæslingen på ett bra sätt. Guiden berättar vidare om vattenförsörjningen och torvtäkt. Färskvattnet roddes en

kilometer och det var först på 30-talet som dagens brunnar kom till. Att det fanns fyra arrendatorer nämns kort, men ingenting specifikt tas upp om deras liv. Däremot accentueras Fiskarhemmet som social och andlig knutpunkt, där de boende kunde skriva vykort och posta och så småningom öppnades en kafeteria där det bland annat serverades plommongröt och kaffe. Både årtalen när byggnaden blev vigd som kapell och när den blev uppförd fastställs också.

Den officiella visningen slutar här, men det är några aspekter som förtjänar att lyftas fram. Trots att denna visning på flera sätt, till skillnad från huvuddelen av det hittills analyserade materialet, levandegör historien och lyfter fram immateriella dimensioner på ett mer påtagligt sätt, så framträder nästan ändå inga människor som specifika personer i berättelserna. Det närmaste detta som visningen kommer, är när guiden en gång i början berättar om var skolan ligger och att barnen var tvungna att ro dit. Då mejslas konturen av människor explicit ut och i detta sammanhang bekönsas också berättelsen explicit för första och enda gången:

- Och när klockan var sju var det inte alls till att ställa sig och vänta på någon buss här, då fick man lära sig att ro. De gick ju samman om det, men jag ser för mig hur hon, mor, stod och följde med vissa dagar och hon gick nog inte in i huset förrän hon såg att de hade lagt till.

Här träder alltså en mor fram, även om hon inte blir en enskild person, utan mer kommer att stå som symbol för många mödrar på ögruppen genom åren. Men till skillnad från huvuddelen av de tidigare analyserade diskurserna så konstrueras här en femininitet istället för maskulinitet, vilket presumtivt skulle ha möjlighet att nyansera den maskulina fixeringen som verkar vara rådande i det tidigare analyserade materialet.

Men vid närmare analys är det en tämligen traditionell bild av femininitet som lyfts fram som inte bjuder in till nyansering. Det är kvinnan som mor som oroar sig för barnen som understryks. Problemet består naturligtvis inte av att kvinnor, barn och känslor kopplas samman. Problemet är att det är det *enda* som explicit artikuleras när kvinnors liv kommer på tal och att det dessutom är det enda i hela berättelsen som explicit bekönsas. Tunga arbetsmoment som vattenförsörjningen eller torvtäkten levandegörs visserligen också, men bekönsas däremot inte i denna berättelse:

- Det här med färskvatten det är en annan sak att snacka om. De här brunnarna kom först på 30-talet. Och de rodde ju en kilometer till Kjerkøya för att hämta vatten och de torkade torv och hade som fyrning till veden, berättar guiden.

Uppgiften att ro vatten en kilometer från Kjerkøya till Kyrøyan där kreaturen vistades om sommaren, inte bara en vända utan flera, utfördes av kvinnorna på ön, berättar senare vid intervju en av de andra anställda vid museet. Men dessa kvinnor har i guidens berättelse förvandlats till ett neutrum genom att betecknas som "de". Om det även var kvinnorna som utförde torvtäkten är oklart, men beteckningen "de" hänger i alla händelser kvar.

Hur det än förhåller sig med detta, så osynliggörs de konstruktioner av femininitet som haft potential att både utmana och nyansera traditionella könsstereotypa konstruktioner av femininitet i den diskurs som skapats genom att göra vattenförsörjningen till en könsneutral uppgift. Kvinnornas närvaro på ögruppen förminskas i och med detta. Ytterligare en dimension som tidigare forskning visat är att när något framställs som könsneutralt, så tolkas ofta det som inte sägs explicit i enlighet

med den rådande normen (jfr Adolfsson 1987; Porter 1988, 1991; Losnedahl 1993). Eftersom talet om fiskerinäringen generellt, men även den officiella retoriken kring Sør-Gjæslingen speciellt, har kretsats kring och förstärkt konstruktionen av maskulinitet, ligger det i ljuset av detta nära tillhands att förståelsen av vattenförsörjningen kodas maskulint.

Även om liknande mönster går igen i det tidigare analyserade materialet vill jag särskilt understryka att det här sättet att berätta historia inte på något sätt är unikt för guiden på Sør-Gjæslingen. Det är istället snarare regel än undantag i hela det västerländska historieberättandet (se t ex Smith 2006, Grahn 2006, 2009). Detta mönster återspeglas också ovan i såväl museets som offentliga myndigheters konstruktion av Sør-Gjæslingen.

Den maskulina kodningen av ögruppens invånare blir också helt explicit när jag tar del av det opublicerade och odaterade kompendium som Kystmuseet producerat och som fungerar som underlag för guiderna ute på Sør-Gjæslingen (*Fiskeværret Sør-Gjæslingen*). Här står visserligen ingenting om vem som skötte vattenförsörjningen, men här skapas uttryckligen såväl ägarna till fiskeläget genom tiderna som fiskarna exklusivt med maskulina förtecken genom att de explicit omnämns som "han" upprepade gånger, trots att det, som ovan visats, inte var bara uteslutande män som vare sig ägt fiskeläget genom tiderna eller varit fiskare där. En enda gång uttrycks kvinnors närvaro på ögruppen explicit och det är när det i inledningen omtalas att de rodde för att se till boskapen:

"Før i tida måtte mange av ungene i båt over til Heimværet på skolen, kvinnene rodde til Kyrøyan for å se til buskapen, og for fedrene var sjøen i tillegg arbeidsplassen." (*Fiskeværret Sør-Gjæslingen*, sid 1)

Kvinnorna länkas här till en traditionellt kvinnlig arbetsuppgift, boskapsskötsel. Här nämns också att de rodde, men ingenting antyder något om hur kraftansträngande detta kunde vara eller hur arbetsintensiv boskapsskötseln var. För att spetsa till det kan formuleringen i guidekompendiet sägas vara otydlig, när det gäller om kvinnornas gjorde något mer än att titta – "se" – efter boskapen. Vad fäderna gjorde på sjön råder det emellertid ingen tvekan om. Sjön var explicit "arbeidsplassen" för fäderna.

En underkommunicering av kvinnornas arbete gäller exempelvis också när ejderdunsproduktionen och insamlingen av ägg tas upp i guidekompendiet. Detta anges vara en viktig inkomstkälla vid sidan av fisket, men utan att det så mycket som antyds att detta oftast var ett arbete som utfördes av kvinnor. Även med hjälp av guidekompendiets berättelse förstärks alltså en diskurs där kvinnors arbete och närvaro på Sør-Gjæslingen osynliggörs och förminskas, medan konstruktionen av maskulinitet och arbete verkar privilegieras. Det ligger naturligtvis inget fel i sig i att berätta om männens liv och fisket betydelse, men det ger en alltför endimensionell och enkel bild av livet ute i fiskeläget när detta tillåts dominera så mycket.

Guidekompendiets könsstereotypa berättelser, vägleder, hjälper och inspirerar inte heller guiderna till att själva bryta mönstret och skapa mer nyanserade narrativ när det gäller denna aspekt, utan kan tvärtom fungera som förstärkande ramverk som legitimerar förlegade tanke- och uttryckssätt. Detta torde särskilt gälla unga guider som inte har en grundläggande säkerhet att falla tillbaka på som säger något annat, i form av relevant högskoleutbildning och/eller erfarenhet. Men genom att medvetet

bredda berättelserna i guidekompendiet och särskilt ta fasta på nyanserna skulle en mer komplex och mångfacetterad bild kunna skapas, som skulle kunna fungera som en vägledning och ett stöd.

Det som för övrigt fokuseras i guidekompendiet har även det mycket gemensamt med de tidigare analyserade artikulationerna. Varken i guidens berättelse, i kompendiet eller på museet sker personifiering av historien i någon högre utsträckning. Människorna förblir anonyma och tillhör antingen den ena eller andra gruppen, som till exempel fiskare, kvinnor eller ägare. De levandegörande momenten, som berättelser om namngivna specifika människor och deras levnadsöden kan tillföra historieberättandet, ser ut att saknas i denna förmedlande kontext.

Vidare är det byggnaderna som lyfts fram och sätts i centrum. Man skulle till och med kunna säga att den sociala historien berättas genom de materiella anläggningarna. Telegrafstationen, sjukstugan, pirar, vattendammar, logar och sommarladugårdar räknas upp i guidekompendiet som exempel på ögruppens utvecklingshistoria. Vad som skedde i dessa byggnader berättas däremot inget särskilt om. Det materiella verkar med detta bli ställföreträdare för det immateriella. Vidare ger återigen årtal intryck av att vara väsentliga, allt från åldern på stenåldersfynden, när Sør-Gjæslingen omnämns första gången i skriftliga källor, årtalen för ösamlingens storhetstid och byggnadsåren för var och en av de byggnader som ägs av museet.

Detsamma gäller kvantifieringen i antal, som exempelvis sifferexercisen av antalet fiskare när de var som flest, det sammanlagda antalet ägare till fiskeläget genom tiderna, hur många besökare som kommer idag till ögruppen och hur många sjöbodas som det fanns under mellankrigstiden. Mångfalden av fiskare och sjöbodas hade förmodligen kunnat åskådliggöras på ett mer levande sätt med hjälp av till exempel ett mer specifikt personanknutet historieberättande. Sammanfattningsvis kan sägas att guidekompendiet inte bara bekräftar den redan skapade diskursen kring maskulinitet och femininitet, utan i stort sett även den övriga diskursen där det materiella verkar ha tagit överhand över de immateriella historiedimensionerna.

I butiken på Sør-Gjæslingen kan inte bara souvenirer, läsk och godis inhandlas, utan även diverse mer eller mindre ålderdomliga artefakter beskådas. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Det enda som varken guidens visning eller kompendiet accentuerar är Sør-Gjæslingen som turistmål och uthyrningen av sjöbodas, det vill säga Sør-Gjæslingen som handelsvara. Kanske beror detta på att de turister som besöker ön och beställer en guidning redan så att säga har nått fram till turistmålet

och att de som ska stanna över natten redan har bokat sängplats och inte behöver mer marknadsföring av platsen. Men detta till trots så är det inte så att platsen Sør-Gjæslingen är helt befriad från kommersialism. Visserligen är det i blygsam skala, men inte desto mindre säljer föreningen Sør-Gjæslingans venner kaffe och våfflor i Fiskarhemmet på helgerna och på ögruppen finns också en butik i museets regi.

Efter visningen öppnar guiden i regel butiken och blir ofta kvar där tills besökarna lämnat ön. Butiken ser ut som ett mellanting mellan museum och en lanthandel. Här kan besökaren, förutom läsk, godis och t-tröjor med Sør-Gjæslinganmotiv, också köpa lokalhistoriska skildringar av ögruppen, filmen om Sør-Gjæslingen, och till exempel även inhandla vykort med motiv från denna arkipelag som kan postas och stämplas med en specialstämpel från Gjæslingen. Men här finns också allehanda föremål uppställda på hyllorna som inte är till försäljning men till beskådande, som några fotogenlampor, ett par gamla skor, några kaffekannor i aluminium, burkar och förpackningar från varor från tidigare decennier och diverse gamla dokument.

Till skillnad mot museiföremål i allmänhet har emellertid de här tingen ingen förklarande eller fördjupande text, utan är sannolikt uppställda för att försöka återskapa atmosfären i en butik för ungefär ett sekel sedan. För övrigt finns på ena långväggen därutöver några fotografier av museets byggnader på ön, som visar några hus före och efter det restaureringsarbete som genomförts. Även om här finns ett musealt inslag är det ändå ingen tvekan om att rummet liknar en gammaldags lanthandel och att fokus här inne ligger på försäljning. Förutom detta visar inte minst fotografierna av husen i före- och efter-position och de uppställda tingen som fyller hyllor och bänkar att det materiella blivit en återkommande gäst i den museala representationen av Sør-Gjæslingen.

I butiken kan besökaren också bevittna den restaurering som museet genomfört av sina byggnader. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Förutom visningarna och butiken sköter guiden också som redan nämnts om det praktiska vid uthyrningen av sjöbodarna, samt vatten- och elförsörjning och mycket annat. Utöver detta bedriver museet också ett omfattande underhålls- och restaureringsarbete av byggnadsmassan och museet driver dessutom flera kurser i traditionellt byggnadsskick i samarbete med både NTNU och Høgskolan i Sør-Trøndelag och fylkeskommunen. Den vision som en ledande representant för Kystmuseet har för Sør-Gjæslingen kan vidare sägas stärka det materiellas ställning:

- Nu hoppas vi ju att Sør-Gjæslingen – med det fantastiska omfattande arbete som Riksantikvaren gör där ute och vi gör där – kan bli en exempelsamling på hur man ska sätta i stånd och underhålla byggnader i extremt kustnära förhållanden.

Alla de nämnda aktiviteterna visar att kraft och energi framför allt lagts på bevarande, vårdande och vidareförmedla kunskap om det fysiskt materiella. Utifrån fältarbetet och intervjuerna finns det inget som antyder att en motsvarande verksamhet skulle förekomma eller vara förestående när det gäller de immateriella dimensionerna, även om vikten av att behålla ett levande fiskeläge i och för sig lyfts fram i talet:

- Det är så specifikt sagt att fredningen inte ska vara till hinder för utvecklingen av traditionell näring där ute. Den dagen det inte luktar fisk ute på Sør-Gjæslingen och det inte är en fiskebåt där då har vi en förlust. Den dagen det bara är museet på ön, det är ett skräckscenari, säger en ledande representant för museet.

De försök att skapa en levande historia eller ett värn genom bruk har på flera punkter misslyckats, enligt museirepresentanten, som t ex ett försök att få i gång ett fungerande mottag för fisk som gått i stöpet på grund av EU-regler. Detsamma gäller den produktion av torr fisk som museet har föreslagit fiskarna, som inte heller har slagit så väl ut som det skulle ha kunnat.

4.5.4 Den hegemoniska institutionella diskursen

Sammantaget så är det allra mest påtagliga som kan utläsas ur den rådande institutionella diskursen på alla offentliga nivåer – såväl den nationella, regionala, kommunala, som på Kystmuseet Norveg, Berggården och även ute på Sør-Gjæslingen – att väldigt lite görs för att lyfta fram såväl Sør-Gjæslingen som dess människor och liv. Som små ofta isolerade tecken träder spridda representationer av Sør-Gjæslingen fram. De kan till exempel återfinnas som små partier i det material som påträffas av den som ger sig tid att klicka sig fram på internet, som råkar läsa en reklambroschyr om regionen, eller av den som besöker Kystmuseet Norveg i Rørvik eller själva ögruppen.

Gemensamt för den diskurs som framträder är att den oftast är ganska osynlig och att endast oansenliga insatser har iscensatts för att artikulera och lyfta fram Sør-Gjæslingen som t ex den datorutskrivna färgkopian som tejpats upp på en dörr långt in i entréhallen, den lilla timrade sjöboden med fotografier och fiskerihistorier i dunkel utställningsbelysning i basutställningen på Kystmuseet Norveg eller den gängse tio minuter långa guidningen på Sør-Gjæslingen.

Med en diskursteoretisk terminologi kan Sør-Gjæslingen som kulturmiljö alltså till stora delar kan uppfattas som en flytande signifikant, ett tecken som har ett högst obestämt och oklart innehåll i den offentliga diskursen. Det är snarare just otydligheten och anspråkslösheten som tycks dominera. Men i det tal om Sør-Gjæslingen som artikuleras på de olika officiella nivåerna verkar ändå vissa saker gå

igen. Det förefaller vara ungefär samma saker som poängteras av de flesta. Det som den hegemoniska diskursen mestadels verkar fästa vid är det materiella. I de institutionella diskurserna framstår detta som en *nodalpunkt* som för varje analytiskt steg ger intryck av att ha blivit allt mer markant. Det är husen, bryggorna, fiskeredskapen och andra fysiska lämningar som diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö framför allt hängs upp på.

Likaså formar omtagningarna av årtal och antal en annan nodalpunkt, där kvantifieringarna blir ett återkommande drag som berättelserna fästs på. Ännu en nodalpunkt som diskursen fogas samman vid verkar det maskulint kodade vara. Det blir en knutpunkt som berättelserna återkommer till både explicit och implicit, som ger en reducerad bild av hur livet kunde te sig som skapar en onyanserat endimensionellt enkönad iscensättning av tillvaro. Ytterligare en nodalpunkt i den officiella diskursen om Sør-Gjæslingen är också platsen som handelsvara. I vissa skrivningar framhålls den försiktighet med vilken ögruppen bör formas som turistmål, medan platsen i andra fall nästan uteslutande formas till försäljningsobjekt, som till exempel i Kystmuseets entréhall och på hemsida.

Andra aspekter har en mer undanskynd, diffus och ambivalent plats i diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö. Ett exempel på detta är de immateriella delarna av kulturarvet. Mycket sällan levandegörs livet och levnadsöden på ögruppen. Berättelserna om olika skeenden, tron, glädjen, hoppet, men också räslorna som människorna bar med sig, får inte plats i den hegemoniska diskursen.

Särskilt kvinnornas liv blir ofta antingen underkommuncerat, stereotypt konstruerat eller framställs som ovan visats som stympade överdrifter, med Edward Saids (2000) terminologi. I diskursteoretiska termer kan såväl kvinnors liv, som det immateriella kulturarvet uppfattas som flytande signifikanter. Små smulor skymtar ibland fram, men för det mesta blir det kvar i det fördolda.

4.6 De alternativa diskurserna

4.6.1 Lokalbefolkningen genom Havbåra

Diskursen om Sør-Gjæslingen som fredad kulturmiljö präglas, utifrån intervju med en av företrädarna för Havbåra velforeningen, framför allt av känslan av ett utanförskap, ignorans från kommunens och museets sida, och att deras stämma inte blivit hörd i processen. Havbåra velforeningen är som nämnts ovan en samlande intresseförening för de privata ägarna på Sør-Gjæslingen. De förfogar över huvuddelen av byggnaderna på ögruppen eller så mycket som två tredjedelar av hela byggnadsbeståndet. Diskursen fylls alltså av en berättelse där lokalbefolkningen länge varit splittrad och upplevt sig vara i utkanten av underlags- och beslutsprocesserna om fredningen av platsen.

Enligt uppgifter i flera av intervjuerna tycks lokalbefolkningen delvis ha uppfattats som ett besvärande inslag av vissa kommunrepresentanter i speciella sammanhang och museets representanter uppfattats som ett hinder av lokalbefolkningen i andra kontexter. Här verkar museets övertagande av den siste ägarens byggnader ha spelat en stor roll. I och med övertagandet av de materiella byggnaderna förefaller museet inte bara kommit i besittning av en mängd byggnader, utan också ha fått ärva rollen som den forne ägaren hade, d v s som auktoritär person med oinskränkt makt att styra och bestämma över ö-folket.

Denna roll verkar också ha stärkts genom att kommunen överlätit vissa infrastrukturella uppdrag på museet, som egentligen inte ligger inom deras ansvarsområde, som t ex el-, vattenförsörjningen och sophantering. Detta har, som nämnts, i praktiken medfört att museets representant t ex stängt av och satt på elströmmen, vilket framför allt styrts och reglerats efter museets behov och inte de boendes. Detta har sannolikt ökat intrycket av att museet verkligen tagit över den forna autoritära ägarrollen, vilket ökat potentialen för konflikter.

Trots att fredningsprocessen pågått så länge och kommit att involvera så många olika aktörer, kan den ändå generellt karaktäriseras som en top-down process. Denna styrningsprocess är inte bara ett imaginärt arv från den forne fiskelägesägaren, utan processen har framför allt initierats av de officiella myndigheterna och det är dessa som varit drivande i processens olika skeden och haft tolkningsföreträde. Lokalbefolkningen har inte haft tillträde på lika villkor till den förhandlingsarena där frågan om kulturmiljöfredningen framför allt tagits upp till officiell diskussion. Det här framkommer i såväl intervjuer med lokalbefolkningen, politiker som tjänstemän.

Att denna ordning varit rådande är också tydligt artikulerat i skriftliga dokument, som t ex den Förvaltnings- och skötselplan som producerats (2004a och b). Här framgår det att det är Nord-Trøndelag Fylkeskommun som varit huvudansvarig för utformandet av detta grunddokument och vidare att de övriga explicita samarbetsparterna är Riksantikvaren, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Vikna kommune, och Praxis sivilarkitekter as. Samtliga samarbetsparter kan ses som experter inom kulturminnesförvaltningen eller som företrädare med professionella kopplingar till detta fält. Här namnges och radas närmare ett 20-tal experter på detta område upp, personer som alltså kommit att spela en viktig roll i utformandet av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö.

Men endast en representant för de lokalt baserade fiskarna på Sør-Gjæslingen och en representant och en suppleant för de privata husägarna omnämns. Dessa har beretts möjlighet att ge inspel till "Forskriftsgruppa". Det är alltså externt placerade experter som haft sista ordet när det gäller att definiera gränser och innehåll i vad som ska inrymmas i kulturmiljön på Sør-Gjæslingen, medan lokala representanter fått en mer nedtonad ställning både till antal och i den påverkansroll som de tilldelats. Det är alltså inte de sistnämndas sätt att avgränsa och förstå Sør-Gjæslingen som varit vägledande, utan framför allt har detta varit en fråga för professionella auktoriteter.

Länge stod lokalbefolkningen på Sør-Gjæslingen förhållandevis splittrade i relation till myndigheterna. Samarbetet mellan myndigheterna och lokalbefolkningen fungerade i det tidiga skedet av fredningen, enligt intervjun med en representant för Havbåra velforening, på så sätt att vissa driftiga enskilda personer på eget initiativ tog kontakt med kommunen och kom med synpunkter och kunde på sätt göra sin stämma hörd, medan andra lämnades utanför. Ovana att läsa kanslispråk är också en faktor som anges som sannolikt orsak till bristande deltagande från delar av lokalbefolkningen.

- Några har fått tag i god information och andra har inte det. Det har varit väldigt oklart vad en fredning skulle innebära. Och då är det vissa som är bra på att läsa sig till ting och de som inte kunnat det har fått sitt sätt att se världen på, berättar en företrädare för velforeningen.

Detta har skapat en misstro gentemot myndigheterna, vilket minskat betydligt i och med att Havbåra velforening bildades för ca fem år sedan. Då fick lokalbefolkningen däremot en tydligt enande

gemensam stämma, vilket också bekräftas i intervjuerna med kommundienstämman och politiker. Lokalbefolkningen kunde nu driva viktiga frågor tillsammans och i och med föreningen blev informationstillgången mer rättvist fördelad. Alla har fått information och kunnat få den förklarad för sig, i de fall när det inte varit klart vad de olika officiella skrivningarna egentligen betytt.

För ca fyra år sedan bildades på initiativ av Fylkeskommunen också ett officiellt samarbetsforum för att diskutera framtida utmaningar och uppnå en samsyn och förståelse kring frågor om Sør-Gjæslingen och här har de privata husägarna fått en något större plats än i tidigare officiella fora, med två representanter. Havbåra velforening har varit en av dessa representanter. Detta forum består vidare av två representanter från kommunen, två från Fylkeskommunen, en från Fylkesmannen, en från Kystmuseet, en från statens natur tillsyn och en från Fiskarlaget.

Även om de lokala privata ägarna finns representerade i denna församling, så har ändå myndighetsexperterna en tydlig övervikt. Av tio representanter företräder huvuddelen officiella myndigheter, med auktoriserad expertkunskap. I ett sådant sammanhang är det lätt att de lokala rösterna blir marginaliserade och deras diskurser mindre tungt vägande. Forumet verkar ha blivit ännu en kugge som stärkt top-down styrningen. Enligt utsagor från såväl kommunrepresentanter, museet som lokalbefolkningen har detta forum inte heller fungerat särskilt väl och aktiviteten har periodvis legat nere.

Särskilt de två senaste åren har samarbetsforumets arbete legat nere, delvis beroende på att hela fredningsprocessen stoppat upp centralt. Detta har inte desto mindre skapat en frustration bland öborna och ökat klyftan mellan myndigheter och de lokala privatägarna. Här handlar frustrationen inte så mycket om en rädsla för att det skulle hända saker på ön eller med fredningen som de privata ägarna inte skulle få kännedom om, utan mer om att de *anar inte* om det händer något eller inte. De lämnas helt enkelt i ett gränstillstånd isolerade från resten av samhället, ett gränstillstånd som de så att säga fastnat i under flera år.

Förståelsen av vad det betyder att befinna sig i ett gränstillstånd skulle kunna fördjupas i ljuset av Arnold van Genneps teori om övergångsriter. I alla samhällen och kulturer finns skilda passage- eller övergångsriter som markerar stora och viktiga händelser i livet, som t ex födelse, giftermål och död. Genom övergångsriter kan människorna gå vidare i livet. Riterna består av tre faser: en avskiljande fas, en liminal tröskelfas och en integrationsfas (Gennep1999).

I och med att samarbetsforumet inte fungerat under de senaste åren kan öbefolkningen på Sør-Gjæslingen med detta perspektiv sägas ha fastnat i den liminala tröskelfasen i relation till fredningsprocessen. Detta kan tolkas som att de upplever sig instängda i ett ingenmansland som de inte kommer ur, vilket ökar deras känsla av att inte vara delaktiga i fredningen. Detta skapar och förstärker känslan av ett utanförskap och en handlingsbegränsning.

Det här understryker vikten av att ha en kontinuerlig information och ett dialogutbyte mellan myndigheter och lokalbefolkning, och att detta informationsutbyte är lika viktigt att ha när ingenting sker, som när något faktiskt sker. Detta just för att undvika en situation där lokalbefolkningen inte anar om det händer något eller inte, vilket lämnar dem i en liminalfas som de blir fångade i.

En annan viktig del i den lokala diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö är den identitetsskapande funktionen som platsen har. För de boende betyder Sør-Gjæslingen oerhört

mycket, särskilt i relation till deras förståelse av var de har sina rötter och vem de är. Men de stora omställningarna – som t ex nedläggningen av fiskemottaget och tvångsflyttningen av de bofasta in till Rørvik – processer där myndigheterna varit initierande och drivande av, har skakat om och i många fall skadat och satt djupa bestående spår i öbornas identitet.

- De har varit med om fiskelägesägaren, om frånflyttningen, fredning, icke-fredning! En massa såna här stora viktiga ting som har varit som har krisat. Folk miste ju en del av identiteten! Jag har ju bott i Rørvik i 30 år, men om mamma och pappa säljer sitt hus i Rørvik så tänker jag: Ja, ja, gör ni det! Men om det är det här..., säger en av husägarna på ön och tar sig över pannan och ryser vid blotta tanken. Det säger ju något om vad man själv menar är det som betyder mest. Alltså den kulturella identiteten är väldigt, väldigt viktig, och det är Sør-Gjæslingen för väldigt många!

Men trots kriser och förändringar betyder anknytningen till Sør-Gjæslingen fortfarande mycket för många av dem som vistas på ögruppen. Här kan man säga att Sør-Gjæslingen inte bara förmedlar kunskap om öbornas historia, utan ögruppen utgör själva grunden och upprinnelsen till de nuvarande öbornas existens. Ögruppens betydelse ligger alltså inte bara i en förfluten tid, utan i hög grad även i nutiden. Ön och personerna kan sägas bilda en enhet som sitter samman, vilket blir tydligt när en man som växt upp på ön börjar berätta om sin förståelse av ögruppen. Till skillnad från huvuddelen av den tidigare analyserade diskursen kring Sør-Gjæslingen binds det materiella och immateriella samman till en väv i hans berättelse:

- Jag minns att vi var ju här beständigt alla somrar och allt det där har ju på ett sätt blandat sig med tidigare barndom (*då hans familj ännu var bofasta på ön, min anmärkning*). Så det betyder mycket för mig och självklart betyder mitt eget hus mycket för mig. Det är faktiskt ett av de äldsta husen här som kan dateras, förutom Helgestugan /.../ Och där har min mormor bott och där bor min syster, säger han och det märks att här är han engagerad när han pekar på huset där mormodern bodde och rösten blir intensiv och talet lite snabbare än tidigare. Det betyder mycket för mig! /.../ Det betyder mycket för mig, eftersom mormor miste morfar en månad innan jag kom till, så hon bodde ensam. Så vi ungar bodde tillsammans med mormor. Och hon hade hönor i det där röda där. Hon var den enda som hade det, så då fick man vara med och plocka ägg då. Så det betyder mycket för mig. Hon var väldigt aktiv innanför missionen och hon var med i tre eller fyra föreningar. Det var en massa föreningar. /.../ På andra sidan det gröna taket var det farföräldrarna mina som bodde.

Husen befolkas plötsligt. Med ens står mormor på trappan till huset och hönor går ute och pickar i sig mask som de finner i jorden mellan stenarna. Det är nästan så barnens stim och tjo hörs inifrån mormoderns hus. Historien levandegörs och platsen får oväntat liv. För varje hus finns det berättelser om specifika människor och självupplevda minnen som tar form och rinner fram i en strid ström:

- Av husen så är det också Fiskarhemmet som betyder väldigt, väldigt mycket för mig. För där bodde ju Oline Fiskermor som drev Fiskarhemmet. /.../ Hon sydde kläder till oss. Och du ser huvudingången där, säger han och pekar ut

huvudentrén, men på helgerna gick vi in från baksidan och blev inbjudna till köket och då satt vi där och fick riskräm! Och det är något som alla ungar minns väldigt, väldigt gott. Det var en speciell stämning och speciell smak och speciell lukt och så. Så det minns jag gott!

Ön fylls av speciella imaginära ljud, lukter och en särskild atmosfär som får platsen att vibrera och ger den liv. Människor som tidigare levt på platsen och händelser som inträffat förut tar plats i nuet, vilket fördjupar förståelsen av det förflutna och konkretiserar livet och händelser som en gång var.

I båda citaten ovan, bör särskilt noteras att berättelsen beköns tydligt. Vid en första anblick kan det verka vara könsstereotypa gestaltningar som tar form, där mormodern och Fiskermor sammankopplas med barn, vilket är en välkänd koppling som vanligen görs till kvinnor. Men vid en närmare granskning är detta inte den enda roll kvinnorna får spela, till skillnad mot i de tidigare analyserade texterna. Båda får spela flera andra roller.

Mormodern kan i denna berättelse med sin relation med barnbarnen dels stå som exempel på en annan typ av familjekonstellation än dagens gängse kärnfamilj, och dels genom sin aktivitet i många föreningar, och hönsskötseln som hon sannolikt drygade ut försörjningen med och dessutom lärde barnbarnen innebörden av, ses som en mycket driftig kvinna som hade kunskap om hur man klarade sig på små marginaler och dessutom kunde dela med sig av sin kunskap till andra. Fiskermor, Oline Skreddernes, förbarmade sig inte heller bara över barn, utan tillhörde i berättelsen också de driftiga kvinnorna på ögruppen och var en skicklig entreprenör som sömmerska och vars matlagning satt djupa positiva minnen hos dem som fick ta del av hennes rätter.

Men inte bara kvinnorna, utan även männen skapas som föräldrar och fäderna av mannen i en alternativ diskurs jämfört med de i könsstereotypa berättelserna:

- Och sen betyder butiken ganska mycket. För det att när fäderna våra for ut på havet så sprang vi upp här och så kollade vi. Du ser båtarna som ligger här idag de är ganska nära, men de var ännu längre ut då. Och när de kom, så for vi hit och så såg vi: "Ok, nu kanske han är hemma om en timmes tid." Så sprang vi till butiken och så satt vi i butiken – för den var ju öppen hela tiden – så satt vi och väntade på att föräldrarna skall komma hem. Och när de kom då och lade till med båten och fick in all fisken, då hade de inte sett oss på hela dagen och för att inte få såna skuld känslor gjorde de som föräldrar gör idag och gav oss lite pengar och vi sprang på butiken. Det var precis samma princip då som nu, att föräldrarna inte tyckte att de var bra nog i rollen.

Männen på ön skapas inte exklusivt som fiskare, utan även i sin relation till barnen, som fäder och i detta fall fäder med känslor, vilket även detta bryter mot könsstereotypa representationer i denna diskurs av maskulinitet (jfr t ex Nilsson 1999; Ekenstam 2000). En närbild av relationen mellan fäderna och barnen växer fram. Skuld känslorna som gårdagens föräldrar hade, precis som dagens, lyfts fram och barnens vetskap om att dra nytta av detta artikuleras.

Vad de här berättelserna framför allt gör – förutom att de levandegör historien och skapar nyanserade bilder av maskulinitet och femininitet – är att de rymmer de immateriella aspekterna av livet ute i havsbandet, vilket som visats hittills oftast saknats i de offentliga diskurserna som kommit

till uttryck. Och dessa immateriella aspekter får dessutom konkret förankring i de materiella byggnaderna och bildar en enhet som blir meningsbärande. Det materiella och immateriella i en sammanbunden helhet. Den blir meningsbärande både för den tillfälliga besökaren i och med att platsen och byggnaderna levandegörs, samtidigt som lokalbefolkningens egen identitet stärks. Genom berättelserna uttrycks en känsla av vilka människorna är och var de har sina rötter.

Bildandet av Havbåra velforening har alltså sammantaget ökat sammanhållningen och stärkt öbornas identitet väsentligt på flera sätt. Representanten för Havbåra velforening ger konkreta exempel på detta. Genom att jobba tillsammans och driva viktiga frågor i föreningen har sammanhållningen vuxit, särskilt mellan den yngre generationen som inte haft samma kontinuerliga vardagskontakt som den äldre generationen i och med att de tidigt tvingades flytta ifrån ön eller kanske aldrig fick möjlighet att bo där.

- För oss i den här generationen har den (*föreningen, min anmärkning*) blivit samlande, säger mannen.

Samma förenande effekt har t ex också den sommarfest haft som föreningen anordnar vart år. Då samlas alla med anknytning och intresse för ön och gör saker tillsammans:

- Vi hade det mysigt på medlemsfesten, fortsätter han./.../ Ja, och så bjöd vi in andra besökare som var här. Vi åt mat och sen gick vi upp här och såg på solnedgången. /.../ Så det vi har gjort då, en gång om året, det är att ha sommararrangemanget./.../ Och då använder vi Fiskarhemmet. Och vi har försäljning och basar. Vi tar med de minsta så de får vara med och fiska krabba på det sättet de gjorde (*förr, min anmärkning*). Vi gör en naturstig med frågor om platsen. Vi brukar fiskeläget på ett annat sätt. Och så kan vi berätta historia.

Genom att göra olika saker tillsammans skapar öborna en gemensam förståelse av både vad det tidigare inneburit och idag innebär att ha anknytning till Sør-Gjæslingen. Genom gemensamma aktiviteter förs kunskap om Sør-Gjæslingen vidare mellan generationerna och det skapas en sammanhållande effekt som svetsar samman dem. Tillsammans skapar de med aktiviteterna en gemensam identitetskänsla av vad det betyder att ha sina rötter på Sør-Gjæslingen. Kulturmiljön ses alltså inte nödvändigtvis de materiella lämningarna i sig, utan är något som lokalbefolkningen "gör" tillsammans. Det är en process, snarare än en sak eller ett tillstånd.

Diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö kännetecknas på ett lokalt plan i denna kontext framför allt som en känsla av utanförskap, ignorans och brist på inflytande när själva fredningsprocessen kommer på tal. Öborna har under den mångåriga fredningsprocess som pågått oftast haft en mycket begränsad information om vad som sker och anar vid tidpunkten för fältarbetet inte vad som sker. De kan med Genneps terminologi sägas ha fastnat i en liminal tröskelfas, avskilda från fredningsprocessen som sådan. I denna bemärkelse blir Sør-Gjæslingen som officiell kulturmiljö ett tecken utan ett bestämt innehåll. Sør-Gjæslingen som kulturmiljö blir alltså ett tecken med stor öppenhet för tillskrivning eller med ett diskursteoretiskt perspektiv en flytande signifikant.

Men på ett annat plan, när det kommer till vad Sør-Gjæslingen betyder för lokalbefolkningen, blir Sør-Gjæslingen inte längre ett tomt tecken, utan ett som i allra högsta grad är fyllt av betydelser och mening. Här formas tecken som tillskrivs en privilegierad betydelse, det vill säga att nodalpunkter

skapas. En av de mest utmärkande dragen i denna diskurs är att det immateriella på ett tydligare sätt än tidigare lyfts fram. Minnen av t ex såväl lukter, smaker, rörelser som specifika händelser tar plats och förs in i berättelserna fram till nutiden.

Men det speciella med denna artikulation är inte bara att det immateriella kulturarvet i sig betonas, utan att det binds i berättelserna samman med det materiella och bildar en helhet. Husen och minnen av människor som tidigare levt på ön blandas och levandegör det förflutna på ett mer påtagligt sätt än i de tidigare artikulationerna. Det materiella i förening med det immateriella knyts ihop till en diskursiv nodalpunkt i berättelserna. De materiella spåren verkar bli katalysatorer för minnen som strömmar fram, snarare än tekniskt, arkitektoniskt och estetiskt fokuserade byggnader utan liv.²⁴

De människor som beskrivs är inte heller formade till reducerade färglösa figurer i ett arketyiskt persongalleri från en kustnära plats, utan som tydliga personer som getts en nyanserad utformning. Till de stereotypa bilder av maskulinitet och femininitet som lyfts fram i tidigare beskrivna officiella diskurser tillförs här alternativ som privilegierar andra aspekter. Både femininitet och maskulinitet ges i de alternativa diskurserna ett bredare och mer mångfacetterat innehåll. Kvinnorna blir inte bara personer som beskrivs i sin relation till barn, utan de beskrivs också som driftiga och uppfinningsrika försörjningsbidragare och därtill som kunskapsbärare och kunskapsöverförare mellan generationer, – intergenerationell transferering (Sloterdijk 1988) – samtidigt som männen inte enbart beskrivs som endimensionella yrkesfiskare och familjeförsörjare, utan även accentueras i egenskap av fäder, och i detta fall med känslor, närmare bestämt med skuld-känslor.

Alternativa femininiteter och maskuliniteter ges alltså uttryck och en mer fullödig bild av livet på ögruppen växer fram. Ytterligare en väsentlig – kanske till och med den allra mest väsentliga – knutpunkt kring vilken diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö formas lokalt, är som plats att fästa en gemensam identitet till. Genom olika gemensamhetsskapande aktiviteter skapas en konformitet och gemensam grund som binder öborna samman. Det skapar en samfällid identitetskänsla, som konstituerar vad det innebär att ha sina rötter på Sør-Gjæslingen.

4.6.2 Andra alternativa aktörer

Som redan antytts har två eldsjälar – Jan Åge Habberstad og Fred Berntzen som har personlig anknytning till ögruppen – på privat initiativ skapat en hemsida med namnet Sør-Gjæslingen (<http://www.sor-gjaeslingen.no>). Denna hemsida har ett oerhört rikhaltigt material som ger en stor och djup kunskap om ö-gruppen ur många synvinklar. Här finns inte bara berättelser om fiskelägesägarna och fiskarna, utan också om kvinnorna, som Gjæsling-Sara. Mer än tusen sidor är disponibla på denna site genom ideellt arbete, enligt uppgift från Berntzen.²⁵

Materialet består bland annat av sammanställda dokument, inskannade tidningsartiklar, brev, kontrakt och fotografier från en mängd olika källor, inte minst från olika privatpersoner som följt uppmaningen på hemsidan att skicka in berättelser och bilder om livet på Sør-Gjæslingen. Här ”gör” aktörerna Sør-Gjæslingen tillsammans genom att aktivt bidra till och sätta samman historien om

²⁴ Lokalbefolkningens förståelse kan ses som exempel på en förståelse där det materiella och immateriella hänger ihop och är oupplösliga och ligger nära den feministiska teoretikern Karen Bards (2007) förståelse av hur materia och diskurser alltid är oskiljaktigt sammansatta i materiella-diskursiva entiteter.

²⁵ Mail från Fred Berntzen, den 11 augusti 2010.

ögruppen. Här kopplas immateriella delar av historien, som berättelser om människorna, arbetet och olika händelser, samman med information om det materiella kulturarvet i form av byggnader.

Även om historieskildringen delvis har likheter med den offentligt institutionella diskursen, där årtal och antal fokuseras, så är materialet så pass stort och diversifierat att en nyanserad bild av livet har möjlighet att komma till uttryck. Storleken på materialet gör det svårt att identifiera ett begränsat antal nodalpunkter, historier om såväl människorna, byggnaderna som båtar artikuleras och framför allt befolkas inte öarna av en exklusivt manlig befolkning, utan kvinnornas liv skildras också och alternativa diskurser kring framför allt femininitet erbjuds. Precis som i ovan redogjorda lokalt förankrade diskurser så sammanförs och förenas det materiella och immateriella. Att i detalj gå igenom och analysera detta stora material ryms dessvärre inte inom ramen för detta projekt.

Detsamma gäller för den film om Sør-Gjæslingen från 2009, – *Sør-Gjærtingan på 50- og 60-tallet, fortalt av de som bodde der* – som producerats av Sissel Thorsen. Två års arbete har den krävt, med frivillig insats av lokalbefolkningen som agerar skådespelare i filmen. Regissören och lokalbefolkningen ”gör” även här Sør-Gjæslingen tillsammans.²⁶ Det är en fin skildring där öborna kommer till tals och får berätta om hur det var att bo och leva på platsen. Berättelserna är långa och personerna får tala till punkt på vad som framstår vara deras egna villkor. Här ligger tyngdpunkten på de immateriella berättelserna, och en atmosfär och känsla av ”förr i tiden” framkallas av tidstypiska scener.

Enligt flera källor verkar öborna vara mer än nöjda med den framtoning de ges i filmen,²⁷ vilket indikerar att de känner igen sig och känner ägarskap till den bild som byggs upp. Filmen hade premiär i Fiskarheimen ute på Sør-Gjæslingen under sommarfesten 2009 som anordnades av Havbåra velforening. Fiskarheimen var fullt till sista plats och regissören fick stående applåder efter visningen (Norheim 2009). Filmen säljs som omnämns ovan i butiken på Kystmuseet, men innehållet visas inte eller tas tillvara på något annat sätt i museet. I filmen är det immateriella kulturarvet i centrum, med öbornas minnen och berättelser som skapas som nodalpunkt. Det är liksom de andra lokalt förankrade berättelserna en helt annan diskurs än den materiellt centrerade officiella diskursen.

4.7 Konstruktionerna av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö

Sør-Gjæslingen som kulturmiljö har konstruerats på skilda sätt, dels i en institutionell kulturminnesdiskurs och dels i en alternativ diskurs. Till konstruktörerna av den institutionella kulturminnesdiskursen hör de officiellt sanktionerade kulturminnesförvaltarna med företrädare som Riksantikvaren, Fylkesantikvaren och museet Norveg som de centrala aktörerna. Till den lokala diskursen hör lokalbefolkningens syn som den i den här studien kommer fram genom framför allt Havbåra velforening, – det vill säga de som äger hus på eller har annan anknytning till Sør-Gjæslingen – webb-siten Sør-Gjæslingen – som nämns drivs av två eldsjälur som har skapat ett rikhaltigt material om ögruppen – och filmatiseringen av Sør-Gjæslingen på 50-talet.

Exempel på diskurser där skilda tolkningar av innehållet i Sør-Gjæslingen som kulturmiljö har gjort sig gällande är uppfattningen om vem som bör ha ett reellt inflytande på utvecklingen av Sør-Gjæslingen

²⁶ Här hade det varit intressant att intervjua regissören om hur och vilka narrativ som valts ut och i vilken grad berättelserna tillrättalagts under filmatiseringen. Detta ryms dock inte innanför detta projektets ramar.

²⁷ Se t ex Omli Flasnes (2009) i Namdalsavisen, 12 juli och Norheim (2009) i Trønder-Avisa, 14 juli.

som kulturmiljö eller inte, eller annorlunda uttryckt vems diskurser som getts utrymme eller inte i beslutsprocesserna, vilket t ex kommit till uttryck i det samarbetsforum som etablerats men inte fungerat. Här har inflytandet varit mycket ojämnt fördelat, med en stor övervikt för offentliga representanter och lokalbefolkningen har inte haft tillträde till dessa arenor på lika villkor och skapat ett främlingskap i relation till fredningsprocessen och Sør-Gjæslingen som kulturmiljö.

Det är i mångt och mycket en top-down process som satts i verkställande vid denna fredning. Det här exemplet kan vara en orsak till att det varit svårt att uppnå konsensus om betydelsen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö, vilket skapat grus i maskineriet, som medfört att de skilda diskurserna tidvis har stoppat upp en fortsatt förhandling om betydelse mellan de olika aktörerna.

Skilda diskurser har också gjort sig gällande när det gäller det historiska och kulturhistoriska innehållet i Sør-Gjæslingen mellan den institutionellt förankrade och den alternativa artikulationen. De offentliga myndigheterna verkar framför allt betona det fysiskt materiella kulturarvet och vårdande och bevarandet av detta, i kombination med att olika grader av en konstruktion av Sør-Gjæslingen som handelsvara sker. Med detta synsätt kan sägas att Sør-Gjæslingen förstås som någonting som "är".

Lokalbefolkningen verkar däremot snarare se de immateriella delarna av kulturarvet som det centrala och knyter samman den fysiska platsen och de olika materiella byggnaderna med de immateriella berättelserna. Att berätta om platsen och dess invånare i både nutid och dåtid, att anordna sommarfester där man "gör" aktiviteter tillsammans på ett sätt som man gjorde förr – särskilt med barnen som t ex krabbfiske eller genom att äta tillsammans – blir ett sätt för öborna att skapa en gemensam identitet och en gemensam förståelse av vad det innebär att ha sina rötter på Sør-Gjæslingen. I en ständig process överförs kunskaper och kulturmiljön på Sør-Gjæslingen blir något som lokalbefolkningen "gör", snarare än något som "är". Det blir en viktig del för dem i det att skapa en gemensam identitet.

Vad identitet är och hur den skapas kan förstås på lite olika sätt. Men en förståelse som formulerats av den australiska kulturarvsforskaren Laurajane Smith, ligger nära de gemensamhetsskapande aktiviteter som tas upp ovan. Identitetskänslan, menar hon, bygger på likhet. Likheten är något som aktivt söks och konstrueras när människor skapar sin gemensamma identitet (Smith 2006:301). Genom de förenande aktiviteter som genomförs på t ex föreningsmöten och sommarfesten skapar öborna likhet tillsammans. De umgås, för traditioner vidare, äter och dricker gott unisont. De kan på detta sätt sägas skapa en samförståelse om av vad det innebär att ha sina rötter på och identifiera sig med Sør-Gjæslingen. En likhet skapas därmed med andra ord som formar en identitetskänsla, det vill säga en delad förståelse av vad det innebär att ha sin historiska hemvist på Sør-Gjæslingen.

Som vi kan se har alltså en förhandling om betydelsen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö skett på flera plan, som naturligtvis i realiteten har många fler turer än de ovan redovisade. Men oavsett detta så är det väsentliga här att hålla i minnet att det är myndigheternas officiella diskurser som dominerat och fått tolkningsföreträde. Många gånger har förhandlingarna skett enbart mellan olika officiella parter. Det är alltså de officiella aktörerna som hitintills definierat innehållet och gränserna för fredningen av kulturmiljön.

4.8 Den auktoriserade kulturmiljödiskursen

Kulturmiljön på Sør-Gjæslingen verkar alltså förstås på två huvudsakliga sätt av de olika aktörerna: antingen som ett passivt fysiskt materiellt objekt som ska förvaltas och bevaras, eller som en ständigt pågående aktiv social process mellan olika aktörer som lever och interagerar med varandra som omförhandlar och konstruerar mening. Detta överensstämmer i hög grad med två av kulturarvsforskaren Laurajane Smith tidigare identifierade sätt att uppfatta kulturarv på (Smith 2006:303).

De begrepp som hon introducerat för att beteckna dessa processer är "Authorized Heritage Discourse (AHD)" – auktoriserad kulturarvsdiskurs – för den förstnämnda förståelsen och "alternative heritage discourse" för den sistnämnda. Den auktoriserade kulturarvsdiskursen har varit rådande ända sedan fältet började ta form i slutet på 1800-talet och har starka band till det moderna projektet. Smith har visat hur denna auktoriserade kulturarvsdiskurs tenderar att finnas kvar och vara starkt styrande för tänkandet kring vad som betraktas som kulturarv och hur det ska brukas än idag (Smith 2006, Smith & Waterton 2009). Den här diskursen har flera gemensamma karaktärsdrag med den offentliga diskurs som framförs av förvaltningsmyndigheterna om Sør-Gjæslingen.

Ett exempel som utmärker den auktoriserade kulturarvsdiskursen är expertstyrningen. Den här tankeriktningen kännetecknas av top-down styrda processer. Här finns det tekniskt och estetiskt skolade experter – ofta arkitekter, konsthistoriker och arkeologer – som har definitionsmakten över vad som räknas som kulturarv eller inte. Kulturarvet blir något som definieras uppifrån av professionella auktoriteter. De sätter ofta dagordningen och tillhandahåller det epistemologiska ramverket för det som uppfattas tillhöra det förflutna i egenskap av kulturarv. Den auktoriserade kulturarvsdiskursen har historiskt skapat och skapar fortfarande kvintessensen i en nationell identitet som är noggrant utvald av specialister (Smith 2006:49).

Det här sättet att arbeta där en grupp experter avgör vad som betraktas som kulturarv eller inte, är inte bara typiskt för Nord-Trøndelag och Norge. Det kan ses som ett exempel på en typisk västerländsk kulturarvsförvaltningsprocess där de officiellt förvaltande myndigheterna i hög utsträckning har en auktoriserad och monopoliserad ställning när det gäller tolkningarna och det är med andra ord dessa diskurser som blir gällande (Smith 2006:299). I det här fallet på Sør-Gjæslingen har detta expertstyre medfört att lokalbefolkningen har känt sig förbisedda och inte lyssnade till, vilket periodvis skapat djup misstro och konflikter. De har inte känt ägarskap till Sør-Gjæslingen som kulturmiljö och verkar inte känna att den officiella versionen är deras historia.

Den auktoriserade diskursen är vidare institutionaliserad genom olika offentligt styrda myndigheter. I denna diskurs hyllas det monumentala och storskaliga, det sällsynta eller estetiskt imponerande. Artefakterna och platserna anses ha en inneboende mening som ligger i själva objekten. Tingens och platsernas tidsdjup är vidare centralt, ju äldre desto bättre och årtal och antal är ofta centrala. Och framför allt så är det auktoriserade kulturarvet materiellt (Smith 2006:25).

Det är i synnerhet det som går att ta på, saker av fysisk materiell substans och detta synsätt verkar som visats också stå starkt på Sør-Gjæslingen. Det är det kulturarv som är synligt – som det stora boningshuset för ägaren och andra byggnader – som står i centrum. Där är särskilt på detta område som bevarandeinsatser gjorts för underhåll och upprustning. Även en registrering och dokumentation av det materiella kulturarvet har ägt rum. Här har alltså en kartläggning och inordning i vissa system skett. Kurser i byggnadsteknik hålls vidare på ögruppen och visionen är att

Sør-Gjæslingen ska bli en exempelsamling av traditionellt byggnadsskick i norska kusttrakter. Narrativen kretsar vidare rent allmänt kring en sifferexercis med uppräknings av skilda slag, som antal båtar, sjöbodas, fiskare o s v. som fanns på Sør-Gjæslingen vid denna tid då platsen var som störst och mest.

Genom den institutionella auktoriserade kulturarvsdiskursen legitimeras bara vissa specifika erfarenheter och identiteter (Smith 2006:299). När det gäller Sør-Gjæslingen blir det särskilt tydligt att det är en maskulin sfär som privilegieras, blir erkänd och giltighetsförklarad, med fiskeläges ägare genom tiderna överdrivet maskulint utmejslade som tydliga markörer av en manlig samhällselit med makt. Oavsett om detta är ett resultat av medvetna eller omedvetna processer, så är det inte desto mindre denna historia som lyfts fram i främsta rummet.

Diskursen är vidare ofta en självrefererande diskurs som samtidigt skapar och legitimerar den antikvariske experten och fyller kulturarvsområdet med mening (Smith 2006:51). Med andra ord skapar diskursen såväl kulturarv, experterna och kulturarvsfältet. En konsekvens av den auktoriserade kulturminnesdiskursen är att den definierar vilka som är legitima talesmän för det förflutna (Smith 2006:29), det vill säga tekniskt och estetiskt skolade experterna. Den här diskursen är konstruerad på ett sådant sätt att den samtidigt och till synes obemärkt exkluderar andra sociala aktörer och intressen att aktivt bli involverade med kulturarvet. Kulturarv och kulturminnen blir i denna bemärkelse något som publiken och lokalbefolkningen oftast blir passiva mottagare av. Det är något som kulturarvsbesökarna "inviteras" till att "lära sig" något om, "dela" eller bli undervisade om (Smith 2006:44).

Expertkunskap och expertvärderingar skapar ett epistemologiskt ramverk som anger ramarna för hur kulturarv och kulturmiljöer ska förstås. Detta är en välkänd mekanism som aktiveras när den auktoriserade kulturarvsdiskursen ges hegemonisk ställning. Alla de delar som i exemplen ovan sätts i rörelse vid kulturmiljöproduktionen, som registreringen, systematiseringen, fokuseringen på det materiella och konstruktionen av en exklusivt maskulint kodad historieskrivning, är alla välkända ingredienser i en västerländsk diskurs med rötter i det moderna projektet som ständigt finner nya objekt och miljöer att lägga under sig (jfr Smith 2006).

I den auktoriserade kulturarvsdiskursen reduceras, transformeras och renodlas Sør-Gjæslingen som kulturmiljö till att gälla fasta materiella minnesmärken och numeriska tal, medan kulturarv som social process däremot aldrig blir något som når riktig artikulation. Den imaginära kulturmiljön blir handfast, mätbar och möjlig att uppordna och räkna med, medan de mellanmännsliga sociala betydelseerna hamnar utanför diskursen.

Denna diskurs går stick i stäv med delar av den lokala diskursen, där slitet, släpet, fattigdomen, men också gemenskapen mellan de boende accentueras. Det är en alternativ diskurs som betonar helt andra aspekter av livet på Sør-Gjæslingen och står i bjärt kontrast mot den auktoriserade kulturarvsdiskursen. Den alternativa diskursen kom t ex fram i mötet under fältarbete med den unge mannen som är uppväxt på ön.

Denne man förmedlar en helt annan historia som visserligen innehåller flera av de officiellt förmedlade momenten, men där berättelserna på ett helt annat sätt än de officiella är fast förankrade i hans egen uppväxt på ön med minnet av släktingar och händelser som fullkomligt dansar ur hans minne och får liv.

Historien levandegörs. Kulturmiljön blir tydligt förbunden med immateriella aspekter som binds samman med det materiella. I denna diskurs blir vidare kunskapen och förmedlingen av Sør-Gjæslingen något som människorna gör tillsammans, t ex vid sommarfesten eller lokala föreningsmöten, i olika aktiviteter som skapar en känsla av samhörighet och samförståelse. Kulturmiljön blir med detta en social process i ständig förändring snarare än något fast, beständigt och absolut identifierbart. Men detta är en diskurs som ännu inte fått en given plats i den auktoriserade kulturmiljökonstruktionen av Sør-Gjæslingen.

4.9 Den auktoriserade diskursen och kommodifiering

Kanske något förvånande är det allra mest utmärkande för den hegemoniska diskursen kring Sør-Gjæslingen att den är mycket blygsam, detta gäller såväl Riksantikvarens, Fylkeskommunens, kommunens och museets diskurs. Inga stora växlar har egentligen dragits på fredningen av ögruppen.

När det gäller historieskrivningen är museet en helt central aktör, dels beroende på att museer är historieskrivande institutioner, och dels beroende på att kommunen formellt överlämnat ansvaret för detta till museet. Men den egenproducerade texten som tangerar historieskrivning inskränker sig till en hänvisning till en extern hemsida som producerats på eget initiativ av två eldsjälur som brinner för öns historia.

Denna typ av immateriellt kulturarv är alltså inget som museet valt att själva vidareutveckla eller att explicit erkänna som del av den officiella diskursen. Den relativa tystnad som verkar råda gäller i lika hög grad Riksantikvaren, Fylkeskommunen och kommunen. Platsen Sør-Gjæslingen som kulturmiljö är förvånansvärt underkommunicerad i de offentliga diskurserna och detta gäller såväl före, under, som efter själva fredningen vunnit laga kraft.

Ett annat exempel där immateriella kulturarvsprodukter, som förmedlas av museet men är producerade av andra, är den nygjorda filmen om livet på Sør-Gjæslingen under 50 och 60-talet, där lokalbefolkningen berättar och agerar som skådespelare. Men det är alltså inte heller museets egen produkt, och vars innehåll varken visas i sin helhet i någon utställning eller förmedlas delvis på något annat sätt av museet, men filmen säljs i museets butik. Den historien kan inte ses av besökarna på museet, annat än i form av utsidan till ett DVD-fodral, utan filmen måste köpas för att kunna ses. En egen utveckling och levandegörande av det immateriella kulturarvet har alltså inte privilegierats av museet och inte heller av några andra offentliga aktörer.

Det museet däremot lyfter fram och skapat sin egen text till på hemsidan, är uthyrningsverksamheten riktad till turister, av de byggnader museet äger. Här finns priser, bilder, förslag på aktiviteter m m. Vidare är den egenproducerade handskrivna texten i museets butik vid nämnda film, också inriktad på försäljning. Detsamma gäller den datorutskrift med text som ska locka människor att resa ut till Sør-Gjæslingen som sitter i entréhallen till museet. Detta förefaller vara en av de få egenproducerade diskurser om Sør-Gjæslingen som särskilt valts ut för att synliggöras av museet.

Ett liknade mönster kan iaktas på de officiella myndigheternas hemsidor. Förutom att det är det materiella kulturarvet som i första hand accentueras, så kännetecknas alltså den auktoriserade

diskursen av det satts ett pris på och markeras särskilt som en plats som på olika sätt är till försäljning. Även om det sker i blygsam form skapas Sør-Gjæslingen i den offentliga diskursen till en handelsvara i en marknadsanpassad ekonomi.

Denna process, då något som tidigare inte självklart varit en handelsvara på den ekonomiska marknaden blir det, brukar kallas kommodifiering (Appadurai 1986). I en sådan process behandlas ting som om de vore utbytbara handelsvaror, vilket kan iakttas när det gäller museets rådande diskurs om Sør-Gjæslingen. De egenproducerade diskurserna om Sør-Gjæslingen som förs fram handlar om uthyrning av sjöbodar, där historien om ögruppen förvandlats till en vara som ska försäljas.

Denna process kan också iakttas i försäljningen av varor i Kystmuseets butik som relaterats till Sør-Gjæslingen – t ex vykort, filminspelningen och ”affischen” med reklam för att resa till ögruppen– och i butiken på själva ögruppen – som är öppen för försäljning betydligt längre tid än vad den guide visning normalt tar.

För en dagsbesökare förefaller butiken vara det som tillgängliggörs mest på ögruppen. En kulturhistorisk miljö har i det här sammanhanget satts in i ett ekonomiskt förståelsesystem och försetts med en ekonomisk grammatik och terminologi. Sør-Gjæslingen som kulturmiljö har alltså kommodifierats och blivit en vara bland många andra.

Att en plats kommodifieras, behöver naturligtvis inte vara enbart negativt. För att en plats överhuvudtaget ska kunna vara levande krävs ofta ett visst mått av ekonomisering. Men att en plats primärt konstrueras som en handelsvara på bekostnad av andra aspekter blir däremot problematiskt. Ytterligare en vanskelig aspekt på kommodifieringen är därutöver på vems villkor detta sker. I nuläget förefaller detta vara en exklusiv angelägenhet för de officiella myndigheterna, medan lokalbefolkningen lämnas utanför denna diskussion.

4.10 Konsekvenser och konklusioner av en auktoriserad kulturmiljö-diskurs

Vilka konsekvenser får den starka offentliga styrningen av vad som räknas som viktigt i kulturmiljön på Sør-Gjæslingen? Som ovan nämnts har kulturarv och däribland kulturmiljöer såväl som kulturminnen en identitetsskapande funktionen. Det har den också på Sør-Gjæslingen. Men de identiteter som stärkts i fredningsprocessen är i första hand de professionella kulturminnes- och myndighetsexperternas. Det är deras värden, synpunkter, åsikter, förvärvade kunskaper som kommer i första rummet. De blir helt enkelt ännu mer professionella i sin profession. Därutöver har det också i viss utsträckning skapats en potential för turisterna att utveckla och stärka sina identiteter.

Den lokala befolkningen har däremot inte beretts samma möjlighet att knyta an till och stärka sina identiteter genom de processer som försiggått när Sør-Gjæslingen skapats som kulturmiljö. Deras historieförståelse har hamnat utanför, i bakvattnet och verkar inte i någon högre utsträckning ingå i konstruktionen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö. Det här medför att möjligheten att känna ägarskap till kulturmiljöfredningen reduceras starkt för denna grupp. Deras möjligheter att känna

tillhörighet, bekräftelse och förstärkt identitet, reduceras genom de rådande diskurserna i kulturmiljöfredningsprocessen.²⁸

Detta medför att kommunens uttryckta önskan, att Sør-Gjæslingen skulle bli en plats som fungerade som ett sammanhållande kitt för invånarna och stärka deras identitet, inte verkar infrias. Istället för att bli en del av "vår" (Vikna kommuns) historia och ett grundlag för denna identitet, blir det en plats för kulturmiljöförvaltarna och turisterna att stärka sina identiteter.

Att lokalbefolkningen inte känner ägarskap till fredningen är problematiskt eftersom det framför allt verkar vara denna lokalt förankrade grupp som på ett påtagligt sätt har stor potential att levandegöra historien, göra den meningsfull och förståelig i nutiden och att få den att fungera som en identitetsstärkande faktor. Om lokalbefolkningen inte känner ägarskap till den kulturmiljöfredning som skapats på Sør-Gjæslingen, riskerar platsen att inte bli något annat än ett dött kulturarv av kulisser med ett artificiell och temporärt inslag av liv, i form av tillfälliga restaureringsarbetare, turister och turistvärdar.

Även om de flesta offentliga företrädare är eniga om att lokalbefolkningen är viktig, så finns det risk för att de förblir marginaliserade. För att kulturmiljöfredningen av Sør-Gjæslingen inte ska gå dithän torde det vara av största vikt att lyssna till, inkludera, och lyfta fram de lokala diskurserna om Sør-Gjæslingen.

Flera slutsatser inför kommande kulturmiljöfredningar kan dras av processen på Sør-Gjæslingen. En väsentlig orsak till att det blivit på detta sätt är att lokalbefolkningen i form av de privata ägarna inte tillräckligt tidigt, systematiskt och helhjärtat involverats i de besluts- och underlagsprocesser som föregått fredningen. En integrerad förvaltning där alla relevanta aktörer involveras på ett likvärdigt sätt är att föredra. Detta tydliggör att det är väsentligt att redan i ett tidigt initialskede engagera de lokala och se dem som en reell resurs i fredningsarbetet.

Vidare är det också viktigt att alla bereds lika möjlighet att ta del av information om arbetets fortlöpande gång och att detta sker kontinuerligt. Även om arbetet av olika anledningar avtar eller upphör under vissa perioder är det väsentligt att deltagarna får veta detta, så att eventuell misstro och ryktesspridning kan undvikas.

En stor lyhördhet från myndigheternas sida inför lokalbefolkningens förståelse av platsen och dess historia är också önskvärd. Det är naturligtvis alltid viktigt att alla parter försöker lyssna och förstå innebörden i diskurser som inte liknar den egna, men här har myndigheterna ett särskilt ansvar, både på grund av sin historiskt auktoritära ställning och därför att de besitter makten till förändring.

Vid framtida kulturmiljöfredningar är det inte bara viktigt att ett samarbete mellan myndigheter och lokalbefolkning etableras tidigt och att ett klimat för ömsesidig lyhördhet och respekt skapas, utan också att reella finansiella resurser skapas för att lokalbefolkningens kunskaper och erfarenheter i större utsträckning ska kunna tas till vara och ges möjlighet att komma till uttryck.

Till exempel krävs pengar för att kunna genomföra insamlingsarbete av lokalhistoria, och åtgärder för att bearbeta, bevara och implementera denna i diskursen om platsen, eller till löner om idén ska

²⁸ Däremot stärker lokalbefolkningen själva på eget initiativ sin identitet genom olika aktiviteter, men detta ligger så att säga utanför själva fredningsprocessen.

kunna förverkligas – som ovan nämnts framfördes i Förvaltningsplanen (2004a) – med lokalbefolkningen som lokala guider och förmedlare av historien.

För att skapa en hållbar ekonomisk bas för detta, kanske en ännu högre grad av kommodifiering av platsen måste ske, där den tillrättaläggs och profileras ännu starkare som handelsvara. Men hur detta ska ske och i vilken utsträckning bör återigen inte bli en exklusiv angelägenhet för de förvaltande myndigheterna, utan bör ske i en ömsesidig dialog mellan alla parter.

4.11 Referenser

4.11.1 Litteratur

Adolfsson, Gundula 1987. *Människa och objekt i smyckeskrin*. Diss. Lund: Symposion.

Ahlsén, Maria, Berg, Johanna & Berg, Kristina 2005. Hela historien? Tjugo frågor till en utställning. I: Inga-Lill Aronsson & Birgitta Meurling (red) *Det bekönade museet*. Uppsala: Etnolore.

Appadurai, Arjun (red.) 1986. *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge Univ. Press

Belloni, Graziella 2005. Att arbeta könskritiskt på museet. Exempel på verksamhet riktad till barn. I: Inga-Lill Aronsson & Birgitta Meurling (red) *Det bekönade museet*. Uppsala: Etnolore

Ekenstam, Claes 2000. Manlighetens kriser & kransar: mansbilder och känsloliv vid tre sekelskiften. I: Anita Göransson (red.) *Sekelskiften och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900 och 2000*. Stockholm: Prisma.

Gennep, Arnold van 1999. *Rites de passage. Övergångsriter*. Oslo: Pax Forlag AS.

Grahn, Wera 2009. *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning*. NIKU-rapport 27. Oslo: NIKU.

Grahn, Wera 2006. *"Känn dig själv". Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Diss. Linköping: Tema Genus, Linköpings universitet.

Grahn, Wera, Berg, S.K., & Larsen, K.C. 2010. *Fragmentert eller representativt? Konstruksjonen av kulturminneverdier langs Akerselva i Oslo*. – NIKU Tema 33:65, s 55–59. Oslo: NIKU.

Herje, Torunn, Sigmund Alsaker, et al. 1999. *Kysten vår: Namdalskysten gjennom 10000 år*. Namsos: Kystbok.

Holmberg, Ingrid 2006. *På stadens yta: om historiseringen av Haga*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2006

Jonsson, Inger 1993. Det dolda budskapet. I: *Det dolda budskapet: kön och makt – kvinnor och män i museiutställningar*. Norrköping: Arbetets museum, Riksutställningar.

Kaijser, Ingrid 2005. *Kvinnliga sjömän - finns dom?: en samtidsdokumentation*. Stockholm: Statens maritima museer.

Krogstad, Gunnar S. 1999: *Gjæslingan : fra Hans Nielsen Hauge til Woxengs samlinger*. Trondheim, 1999

- Laclau, Ernesto, and Chantal Mouffe 1985. *Hegemony & socialist strategy*. London: Verso.
- Losnedahl, Kari Gaarder 1993. *Kvinne + museum = kvinnemuseum?* Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning.
- Nilsson, Bo 1999. *Maskulinitet: representation, ideologi och retorik*. Umeå: Boréa.
- Ohlander, Ann-Sofie & Strömberg, Ulla Britt 2000. *Tusen svenska kvinnoår. Svenskvinnohistoria från vikingatid till nutid*. Stockholm: Prisma.
- Porter, Gaby 1988. Putting your house in order: representations of women and domestic life. I: Robert Lumley (ed) *The museum time-machine*. London: Routledge.
- Porter, Gaby 1991. How are women represented in British history museums? *Museum 171. Focus on women*, 159–162.
- Said, Edward 2000. *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.
- Sloterdijk, Peter 1988. *Zur Welt kommen - zur Sprache kommen: Frankfurter Vorlesungen*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of heritage*. New York: Routledge.
- Smith, Laurajane & Waterton, Emma 2009. *Heritage, communities and archaeology*. London: Duckworth.
- Sommerseth Jacobsen, Kari 2003. Hennes historie – i museet. I: Arne Bugge Amundsen, Bjarne Rogan & Margarethe Stang (red) *Museer i fortid og nåtid: essays i museums kunnskap*. Oslo: Novus forlag.
- Waitt, Gordon & Hartig, Kate 2005. All at sea: rethinking fishers' identities in Australia. *Gender, place and culture*. 2005(12):4, s. 403-418.
- Winther Jørgensen, Marianne, and Louise Phillips 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

4.11.2 Offentliga dokument

- Boverket/Riksantikvarieämbetet 1992. *Kulturmiljö i planeringen – råd och exempel*. Karlskrona: Boverket. Boverkets allmänna råd 1992:1.
- Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004a: Sør-Gjæslingen – Forvaltningsplan, Bind 1. http://www.ntfk.no/bibliotek/saker/2004/FR/Vedlegg%5CFR04163_3B.pdf [Hämtad 15 april 2009].
- Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004b: Sør-Gjæslingen – Forvaltningsplan, Bind 2. <http://www.sor-gjaeslingen.no/Userfiles/Sites/files/forvaltningsplan1.pdf> [Hämtad 15 april 2009].

4.11.3 Lokalhistoriska skrifter

- Fiskeværet Sør-Gjæslingen*. Odaterat kompendium producerat av Kystmuseet till guiderna på Sør-Gjæslingen.
- Gåsvær, Kolbjørn 1999. Hilderøya og Øyværet, Olav Duun og Gjæslingen. [Jøa], K. Gåsvær. Temahefte laget til Duunstemnet 1999.

Krogstad, Gunnar S. 1999. *Gjæslingen: fra Hans Nielsen Hauge til Woxengs samlinger*. Trondheim.

Otterøy Historielag 1993. *Sør-Gjæslingen: historisk oversikt 1840-1880: vinterskreifisket i Gjæslingen 1840-1940: folk forteller*. Tidsbilder. Otterøy Historielag.

4.11.4 Övriga källor

Norheim, Ingeborg 2009. Gjæslingans store dag. 14 juli 2009. I: *Trønder-Avisa*.

Omli Flasnes, Maren 2009. Sommertreff på Sør-Gjæslingen. 12 juli 2009. I: *Namdalsavisen*.

Sommerguide 2009. *Sommer i Namdalen*. Namdalsavisa. Reklambroschyr.

Thorsen, Sissel 2009. *Sør-Gjæslingen på 50- og 60-tallet, fortalt av de som bodde der*. Dokumentärfilm.

Turmål i Nord-Trøndelag 1997. Steinkjer : Nord-Trøndelag fylkeskommune, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Reklambroschyr.

Vått, Vilt, Aktivt 2008. Foreningen Namdalskysten. Reklambroschyr.

5 Kvinner forteller

Av Marit Myrvoll

Flatholmen. Fiskarheimen i forgrunnen til venstre. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

5.1 Innledning

Dette kapitlet setter fokus på den lokale immaterielle kulturarven på Sør-Gjæslingan. Undersøkelsen er avgrenset til enkelte aspekter ved kvinners liv og virksomhet, samt det religiøse livet i fiskeværet. Det er i hovedsak fortellinger om hvordan kvinners kår og livssituasjon fortonet seg for en til tre generasjoner siden i fiskeværet; med andre ord den nære fortid. Fortellingene inneholder ikke minst mye mestringskompetanse om ulike aspekter ved livet i et fiskevær. I tillegg blir den religiøse siden ved livet i været vektlagt – også dette ut fra et kvinneperspektiv. Av betydning for hvordan fortellingene framstår og videreformidles, er også påvirkning ”utenfra”, som for eksempel fiskesesongene eller da Sør-Gjæslingan fikk elektrisitet.

Fra verneprosessens start i 1977 har det i all vesentlig grad blitt fokusert på Sør-Gjæslingans fiskerihistorie, og med dette fiskerens eller mannens arbeidsinnsats og arbeidsforhold. Det har i mindre grad vært fokus på kvinners liv i fiskeværet, selv om det i skriftlige kilder rapporteres om fastboende siden 1645, og jordbruk fra midten av 1800-tallet. På tross av en sterk fokusering på fiskerier, kan fredningsformålet leses som at alle trekk ved livet i fiskeværet – både kvinners og menns - skal inkluderes i fredningen:

Formålet med fredningen er å ta vare på det særegne fiskeværet Sør-Gjæslingan som kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og framtidens generasjoner. Dette gjelder særlig forholdet mellom naturgrunnlag, næring, levekår, samfunn og den historiske utviklingen av fiskeværet. Fredningen skal sikre at framtidig utvikling skjer i tråd med fiskeværets kulturhistoriske kvaliteter.

Særlig viktig er mangfoldet og særpreget i bygningsmiljøet, og andre spor i kulturlandskapet etter utnyttelse av havets ressurser og jordbruksdrift på marginale vilkår.

Både overordnede trekk i miljøet, enkeltelementer og sammenhengen mellom disse skal bevares (Forskrift om fredningen av Sør-Gjæslingan kulturmiljø har hjemmel i kulturminneloven, og ble fastsatt ved kongelig resolusjon 1. oktober 2010).

Kvinnerens liv på Sør-Gjæslingan blir også en del av det Riksantikvaren mener en kulturmiljø-fredning omfatter:

[...] begrepet kulturmiljø dekker alle typer kulturlandskap i betydningen menneskepåvirket landskap, som ulike typer bygningsmiljøer og jordbrukslandskap og inkluderer dermed også områder med høyst ulike kulturminner. Den menneskelige påvirkningen er vanligvis et vesentlig element i et kulturmiljø; men ikke noe absolutt vilkår. Også områder det knytter seg historiske hendelser, tradisjon og tro til omfattes av begrepet kulturmiljø (Høringsbrev om fredningen av 26. mars 2009).

Kapitlet undersøker hvilken plass denne kulturarven har i relasjon til fredningsformål og forvaltning av kulturmiljøet Sør-Gjæslingan, og i hvilken grad den immaterielle kulturarven synliggjøres gjennom fredningen av Sør-Gjæslingan.

5.2 Metodisk og faglig tilnærming

5.2.1 Metode og datamateriale

Både skriftlig materiale, intervjuer og deltagende observasjon/uformelle samtaler inngår i datainnsamlingen.

Det er i kapitlet lagt stor vekt på informasjon som framkom under intervjuene. Dette er gjort for at kvinnenens stemmer skal trå fram i materialet. Intervjuene som ble gjennomført var åpne i formen og spørsmålene var derfor ikke styrt av en detaljert intervjuguide. Kvinnene styrte selv omfanget av svarene og hvor assosiativ de ønsket å være (Myrvoll 2005). Av denne grunn kan det være enkelte temaer som ikke blir særlig belyst – blant annet folkereligøse spørsmål. Religiøsitet er et felt som tradisjonelt er blitt forvaltet og videreformidlet i den private sfære – back stage – og et par timers intervju er ofte ikke tilstrekkelig for å etablere åpenhet om dette.

Som halvstrukturerte intervjuer hadde disse en struktur ved at noen temaer var valgt ut på forhånd. Den lokale historien ble sentrert rundt kvinnearbeid og kvinneansvar, sosiale relasjoner og sosialt fellesskap; 1) hjem og dagligliv, 2) barndom og ungdom 3) gårdsarbeid og lønnsarbeid, 4) mat og husholdning 5) helse/medisin, 6) religiøst liv, 7) de store høgtidene (fødsel/dåp, konfirmasjon, giftermål, begravelse) og organisasjonsvirksomhet.

Intervjuene ble gjennomført i tidsrommet 9.–13. juli 2009. Jeg oppnådde kontakt med tre kvinner og møtte disse både i Rørvik og på Sør-Gjæslingan. Jeg var også til stede på velforeningen Havbåras sommerfest-arrangement i Sør-Gjæslingan samme helg som feltarbeidet ble gjennomført. Også Nord-Trøndelag Fylkeskommunes hovedmarkering av kulturminneåret 2009, samt premiere av Sissel Thorsens dokumentarfilm *Sør-Gjæslingan på 50- og 60-tallet, fortalt av de som bodde der*, var lagt til Sør-Gjæslingan denne helga. Siden de aller fleste skuespillerne i dokumentarfilmen er barn og voksne med tilhørighet til Sør-Gjæslingan, dro premieren fullt hus på Fiskarheimen hvor visningen var.

Takket være museet Norge fikk jeg bo i den gamle væreierboligen som i dag er en av flere hus til utleie for overnatting. Museets sommerguide ble mitt informative og omsorgsfulle vertskap denne feltarbeidshelga. Jeg møtte også en inkluderende og åpen lokalbefolkning som tok godt vare på meg.

24.–25. august 2009 var hele forskergruppen i Rørvik og Sør-Gjæslingan for intervjuer med kommuneledelsen og befaring ut til øyværet. Ingen intervjuer for dette kapitlet ble gjennomført da.

Det skriftlige materialet omfatter offentlige dokumenter i tilknytning til fredningen samt historiske framstillinger om Sør-Gjæslingan. Filmen *Sør-Gjæslingan på 50- og 60-tallet, fortalt av de som bodde der* av Sissel Thorsen, samt flere internettsider inngår også i dette materialet.

5.2.2 Fortellinger

Fortellingene gjenspeiler kultur, identitet og tilhørighet, og vitner om ei tid da det som i dag kalles tradisjonskunnskap var nødvendig mestringskompetanse. Det har vært et ønske å se på tilhørighet og identitet, samt belyse sammenhenger mellom Sør-Gjæslingan som sted og det livet som utspant seg her. Et annet forhold er at selv om fiskeværet er et fysisk og geografisk avgrenset sted, vil beskrivelser av stedet stadig kunne ta utgangspunkt i dets relasjon til andre steder. Fortellinger om Sør-Gjæslingan vil derfor også fortelle om andre steder, for eksempel tilknytning til kirkelige handlinger som dåp, konfirmasjon og begravelser på fastlandet.

Ifølge Turner (1986) er fortellingen om erfaringen alltid refleksiv, fordi fortellingen forholder seg til erfaring som fortid, samtidig som den inneholder forventning av hva framtida vil bringe. Å lytte til fortellinger for å få innblikk i folks virkelighetsforståelse, blir dermed underlagt en dobbel hermeneutikk; forskeren tolker hva den fortolkende aktøren forteller (Geertz 1993 [1973]). Fortellingene fungerer dermed som kognitive strukturer som ordner virkeligheten (Myrvoll 2011).

Fredningsformålet legger vekt på at kulturmiljøfredningen av Sør-Gjæslingan skal være en kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og framtidens generasjoner. Samtidig framheves bygningsmiljøet som spesielt viktig. Som menneskepåvirket landskap, er kulturmiljøet Sør-Gjæslingan ikke bare påvirket av fiskerihistoria, det er også påvirket av ei jordbrukshistorie og andre forhold hvor kvinner er sentrale aktører. Kvinners ansvar i forhold til arbeid på fiskemottaket, innen jordbruk, hushold, barneomsorg, samt annen virksomhet, bør også synliggjøres. Intervjuene har lagt vekt på å få fram livet på Sør-Gjæslingan mens det var et levende og livskraftig lokalsamfunn og fiskevær.

Flood (1999) mener at fortellinger både fortelles og leves, fortellingene konstrueres, men de konstrueres av levd liv. Det eksisterer ikke noen virkelighet utenfor fortellingen. Han hevder at fortellingen er sentral for å etablere identitet både på et individuelt og et gruppenivå:

Narrative is central to the development of both a sense of personal identity as well as historical or traditional identity and it is through narrative that ethics are linked to the

unity or coherence of a particular life. [...] An individual is born into a particular cultural narrative and does not have the option to say 'I don't want to start from here' (Flood 1999:129).

Flood er her i overensstemmelse med Berger og Luckmann (2000 [1966]) og deres vektlegging av menneskets internalisering i den virkeligheten vedkommende er født inn i – mennesket skaper samfunnet, men blir også et produkt av samfunnet. Dette gjelder også Sør-Gjæslingen, selv om folk her som andre steder, har ulike fortellinger, ulike erfaringer og ulike forståelser av hva livet i øyværet er og har vært.

5.2.3 Stedet

Hva er det som har skapt Sør-Gjæslingen? Hva er det særegne ved kulturen og identiteten til Sør-Gjæslingen? Folket i øyværet måtte gi tapt til slutt og flytte derfra. Samtidig er stedet så betydningsfullt og verdifullt for dem at de vender tilbake hvert år. De fleste har fremdeles sommerboplass her og de utbedrer og forvalter det fysiske miljøet rundt seg og vedlikeholder og styrker sosiale relasjoner til andre beboere med slekts- eller familietilhørighet hit. Kompetansen for å mestre et liv på både land og hav blir holdt ved like.

Et bilde av Sør-Gjæslingen viser at naturen ikke kan løsrives fra stedet. Det lokale og stedege ved Sør-Gjæslingen er først og fremst havet: Havet som venn og havet som fiende – havet som gir og havet som tar. I uttalelsen "Vi sier *han* om havet og *ho* om Folda", blir havområdene omtalt som personlige størrelser. Storhavet er maskulint mens det nære Foldhavet er feminint. Havet definerer og gir mening til mye av tilværelsen både i fortid og nåtid på Sør-Gjæslingen, også forholdet til væreieren og de asymmetriske maktforholdene som har rådet i lokalsamfunnet. Fiskeriene er den eneste næringen man forbinder med stedet. Uten den ville det sannsynligvis ikke vært fast bosetting her, ingen væreier ville hatt eiendom og næringsvirksomhet her, og stedet ville da heller ikke vært interessant for *Den Indre Sjømannsmisjon*. Havet setter premisser i form av både muligheter og begrensninger for næring og kommunikasjon og er dermed en forutsetning for bosetting. Langs hele kysten, både i øyvær og på fastlandssteder, legger landskapet premiss for hvor for eksempel bebyggelsen kan ligge, hvor kaia kan bygges, eller oppdrettsanlegget skal lokaliseres. Klima og landskap som naturgitte størrelser preger folk på et sted (Myrvoll 2009).

Flatholmen på Sør-Gjæslingan. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Uten mennesker ville ikke Sør-Gjæslingan hatt postnummer (7935). Postverket kobler med andre ord eksistensen av et fysisk sted med mennesker og bosetting. Det fysiske miljøet er ei ramme rundt livet vårt og danner mange av vilkårene for både aktiviteter og hverdagsliv. Sted og bosetting (av mennesker) er med andre ord nært sammenknyttet. Steder er ikke bare fysiske habitater, det er også sosiale og kulturelle konstruksjoner i tid og rom. Selv om et sted er en ekstern lokalitet for mennesket, er det også indre forestillinger om denne lokaliteten som gjør at den framstår betydningsfull (Myrvoll 2009). Disse forestillingene knytter an både til historie og kultur. Det er derfor ikke tilstrekkelig å være kjent med de nåtidige samfunnsmessige strukturer eller omgivelser og den kulturelle konteksten for å forstå aktørenes sosiale og kulturelle praksis på et sted. Forskeren må også gjøre seg kjent med hvilken fortid stedet har. I tillegg til interne dynamikker, spiller også eksterne faktorer inn på livet i et lokalsamfunn (Ortner 1989).

Med andre ord: Stedet er natur, men det er også kultur. Det danner ei ramme for verdier, for samhandling og for kommunikasjon, og dermed også for meningsproduksjon. En kan hevde at stedet blir skapt gjennom slike prosesser; det får historie, identitet og kultur. Mange har vært på et sted som man ikke har følt noen relasjoner til før andre har kommet til og fortalt hva som har skjedd, hvem som har vært involvert og hvilke konsekvenser dette har fått. Stedet blir fylt med mening. Det konstrueres gjennom slike prosesser – ikke en gang for alle, men gjennom en kontinuerlig produksjon av mening, handling og verdier (Myrvoll 2009). Et sted er dermed sosialt definert, noe som innebærer at det ikke bare er et geografisk begrep, stedet er ikke bare plassert i den fysiske geografien, men også i et sosialt system. Sted henger sammen med sosial plassering, med avstamning, slekt, autoritet og over- og underordning (Moxnes 1998). Stedet er på denne måten samfunnsskapt. Sør-Gjæslingan som lokalsamfunn er ikke noe unntak. Heller ikke dette lille

samfunnet har noen eksistens uavhengig av menneskelig handling og bevissthet, i form av forestillinger, erfaringer og praksis (Berger og Luckmann 2000 [1966]).

Stedet konstitueres gjennom menneskelig handling, og mennesker og steder kan derfor ikke skilles fra hverandre (Ween og Flikke 2009). Et sted er dermed sosialt definert, det er plassert i et sosialt system så vel som i den fysiske geografien. Fortellingene om et sted er derfor viktige, de sier noe om relasjoner til fortid og nåtid, og om hva lokalbefolkningen mener er viktig å formidle om stedet. Fortellingene sier også noe om hva lokalbefolkningen vil at den besøkende skal vite og oppleve. Hvem som forteller er også viktig. I det følgende vil tre kvinner som har vokst opp og/eller bodd på Sør-Gjæslingan i voksen alder fortelle om sine liv.

5.3 Fortellinger fra nær fortid

I denne delen vil intervjuene bli gjengitt og omhandlet. Alle kvinnene er enten født, oppvokst eller har bodd på Sør-Gjæslingan gjennom ekteskap. Dette er kvinner som er kommet i bestemorsgenerasjonen, så når de forteller om sine foreldre og besteforeldre, kan tidsperspektivet være så langt som 4-5 generasjoner bakover. I løpet av intervjuer på 1 - 3 timer, hvor den intervjuede og intervjuer møtes for første gang, er det begrenset hvor omfattende fortellingene om livet i øyværet blir. På forhånd var det valgt ut enkelte tematikker, som kvinneliv og religiøst liv, og spørsmålene og fortellingene er knyttet opp mot dette.

5.3.1 Hjem og dagligliv

Fiskebondehusholdet er en næringstilpasning som inntil slutten av 1800-tallet var vanlig langs hele kysten. Denne kombinasjonsdriften hadde husholdet som minste enhet, og var avhengig av både kvinnens og mannens produktive innsats. Økonomien var grunnlagt på et samspill mellom utnyttning av ulike ressurser som fiske og jordbruk ga (Herje 1999:58). Mens mannen som regel hadde fiske som hovednæring, hadde kvinnene hovedansvar for gården og gårdsarbeidet. I tillegg til daglig omsorg for husdyr, hadde kvinnene også ansvar for hushold, barn og produksjon av mat og klær.

Industrialiseringen innen fiskerinæringen gjorde at det måtte fiskes mer for å betale motor og annet utstyr til båten, og siden kombinasjonsdriften jordbruk-fiske var tett sammenbundet, fikk dette konsekvenser for alle sider i husholdet. Mennene var stadig mer borte på fiskerier, mens kvinnene måtte ta større ansvar for jordbruket. Etter siste verdenskrig ble begge næringene mer og mer spesialiserte, pengeøkonomien fikk stadig større plass i folks liv, og det ble stadig mindre grunn til å drive jordbruk som sjølforsyning (Elstad 2004:35). I dag drives fiske og jordbruk på kysten i hovedsak som atskilt næringer (Herje 1999:58).

“Et tøft liv for kvinnene!”

“Jeg speida etter mannen min mange ganger.” Det ble fortalt at når stygge-været kom, kunne det stå koner med kikkert oppe på Nakken eller en annen topp og speide etter mannen sin som var med båten på havet. Å kunne forutsi værforholdene var livsviktig kunnskap: Folk var flinke til å lese værtegn. Almanakken var den viktigste boka for det jordiske.

Sjømannens hustru.

Skulptur av Harald Wårvik 1997.

(Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Skulpturen er reist i Rørvik sentrum som gave til Viknas befolkning fra Walborg og Olav M. Sund.

Da Sør-Gjæslingen fikk fraflyttingsstatus på slutten av 1970-tallet, var det fire småbruk i fiskeværet med til sammen 8 kyr. Dessuten hadde folk sauer, gris og høns. Ea (ærfuglen) kunne også anses som et husdyr med egne menneskeskapte e-hus i hekkesesongen. Av andre dyr var det katter og en hund i øyværet. Dette var kvinnenes hovedarbeids- og ansvarsområde. I tillegg hadde flere kvinner tidvis lønnet arbeid ved fiskemottaket. I forhold til den generelle utviklingen som er beskrevet ovenfor, er de fleste fortellingene i dette kapitlet fra en periode hvor kombinasjonsdrift og sjølforsyning ennå var vanlig, men hvor pengehusholdet også hadde fått innpass.

Ikke bare produksjon (innen jordbruk), men også reproduksjon var kvinnens oppgave og ansvar. Reproduksjon ikke bare i form av barnefødsler og omsorg og oppdragelse av barn, men også i form av mat, klær, vask og rengjøring for hele husholdet, både barn og voksne (Hansen 2004).

Barn og barnefødsler har vært en selvfølgelig del av livet for kvinnene på Sør-Gjæslingen, og ei forteller at *det ble født mange barn i fiskeværet*. Noen ganger ble foreldre og øvrig familie overrasket: *Mora mi visste ikke at hun fikk tvillinger. Hun fikk mye klær til dem av andre*. Det ble også mange hjemmefødsler: *Datteren min ble født i stua her*. Mange ganger måtte familiemedlemmer eller naboer være fødselshjelpere. Eldstedattera kunne opparbeide seg omfattende erfaring ved å hjelpe mor når yngre søsken skulle til verden: *Mor er eldst i søskenflokket. Hun var jordmor til sine to*

ynge søsken. Morkaka ble ikke kastet, men enten brent eller gravd ned etter fødselen. En kvinne erindrer at det vanligste klesplagget for nyfødte var løyert.²⁹

Et nyfødt barn skulle ha navn, og alle kvinnene som ble intervjuet fortalte om tradisjonen med navneoppkalling, selv om dette ikke var noen gjennomført tradisjon. Ei kvinne fortalte at den ene sønnen hadde hun oppkalt etter både bestefaren og farmora. De andre ungene hennes ble ikke kalt opp. Ei av de andre kvinnene hadde fulgt tradisjonen da hennes yngste sønn ble født, og hun hadde kalt han opp etter sønnens onkel. Det har vært mer vanlig med oppkalling i den generasjonen som kvinnene tilhører enn det er med deres barn. Ei forteller om sitt eget navn at hun er oppkalt etter sin oldemor og sin far. Ei annen kvinne framholdt at ingen visste navnet til ungen før den ble født. Hun grunngar ikke svaret, men siden ingen visste hvilket kjønn barnet hadde før fødselen, kan det tenkes at det ble meningsløst å gi et navn som avspeiler kjønnsstilling. Et annet forhold er at familien sannsynligvis kunne ha flere alternative navn, uten at disse ble kommunisert utad.

Det ble også fortalt om oppkalling etter drøm. Handlingen i denne fortellingen ligger flere generasjoner tilbake, og er en tradisjon som synes å være borte. Det var bestemor til en av de intervjuede som en gang drømte om ei kvinne. Barnet som senere ble født, ble oppkalt etter denne kvinnen.

5.3.2 Jenter og døtre

Når de voksne mennene på Sør-Gjæslingan var ute på fiske kunne det bli mye arbeid for en barnekropp. Elstad (2004) framholder at arbeidet som barna ble satt til, fungerte som forberedelse for voksenlivet, og dette begynte som regel i 10-12-års alderen. Kvinnene fra Sør-Gjæslingan fortalte om ansvar de fikk pålagt for både søsken og huslige gjøremål fra tidlig alder av. Jentene lærte tidlig at man ikke skulle sitte med hendene i fanget, og det kunne falle tungt ansvar på dem, slik ei forteller: *Jeg er eldst av flere søsken og måtte være hjemme å hjelpe til. Det var vanlig at jentene tok ansvar der besteforeldrene ikke var. Jeg var 12 ½ år da mamma fikk tvillinger og jeg måtte hjelpe henne i tillegg til skolearbeidet.*

Det å lære i ung alder hvordan et hushold ble drevet var en viktig kompetanse for jenter den dagen de etablerte eget hushold som gift kvinne, for eksempel at man *hver dag måtte pusse glasset på oljelampene som hjemmet hadde til belysning*. Lenge etter andre verdenskrig ble jenter ansett som voksenpersoner etter at de var konfirmerte (Elstad 2004). Ei kvinne bekrefter dette når hun forteller at: *Etter konfirmasjonen i 14-15-årsalderen var det jobb for oss jenter. Det var ingen penger til skolegang*. Skolegang var først og fremst 7-årig folkeskole. Det var bare unntaksvis at økonomien tillot ytterligere skolegang. Skolehverdagen på begynnelsen av 1950-tallet på Sør-Gjæslingan ble beskrevet slik: *Når det gjelder skole, så gikk vi 14 dager på skolen og var 14 dager heime. Da hadde vi hjemmelekse. I tillegg hadde vi arbeid heime. Da jeg begynte på skolen i 1949 var det ca 25 unger*. En annen kvinne forteller at hennes skolegang i hovedsak var under krigen; fra 1938 til 1945.

Barndom og oppvekst besto aldri av bare lek og moro, selv om det var tid til dette også. Elstad (2004) sier at: "Gjennom leken lærte ungene seg å leve i et landskap der det var om å innrette seg etter både topografi og værforhold. Mye av leken var ikke ufarlig. Å terge sjøbåra [...] var nok oftest vågal gutteleik, men en del modige jenter deltok også" (Elstad 2004:77). Barna måtte for eksempel lære å

²⁹ En løyert er en lang kjolelignende drakt der barnas ben kan pakkes godt inn i stoffet siden løyerten er så lang. I gamle dager var det helt vanlig å bruke løyertes [...] <http://kuling.net/artikler/loyert> (fra internett nov 2011).

ro og håndtere en båt fra barnsbein av. Havet ga ikke bare mat, det var også ei kommunikasjonsåre. Men svømmeopplæring var det dårlig med i følge en av kvinnene: *Jeg måtte ro tidlig, men jeg kan ikke svømme!* Fordi fiskeværet består av flere bebodde øyer, måtte mange av barna ro for å komme til skolen. Ei kvinne forteller: *Vi måtte ro over alt: til butikken, til skole og til post. Skole og posthus var på Heimværet. Butikken var på Flatholmen der væreieren holdt til.*

Det var særlig eldste datter som kunne ha mange plikter. I beskrivelsene av oppveksten fortalte ei kvinne om sitt daglige ansvar fra tidlig barndom: *Da jeg var 6 år var det min jobb å få inn brensel som skulle vare hele dagen. Vi brukte både ved og torv. Ved kunne være rekved som måtte stå til avsalting et år, reist opp mot en vegg. Hvis veden ble fyrte med før avsalting, rustet ovnen. Dessuten kjøpte vi ved på sagbruk som lå på fastlandet. Hvis det var tatt inn for lite ved som skulle vare til oppvarming en hel dag og kveld, så var det bare å legge seg tidlig.* Den samme kvinnen understreket at hun slapp fjøsarbeid som barn.

5.3.3 Gårdsarbeid og lønnsarbeid

Det var fire småbruk på Sør-Gjæslingen. Som voksen kvinne i et slikt hushold var det nok å gjøre. Mye av arbeidet var knyttet til sjøhusholdning med produksjon av mat, klær og brensel. I tillegg hadde kvinnene lønnsarbeid i den lokale fiskeindustrien. Alle kvinnene som ble intervjuet, har kompetanse i å drive gårdsbruk uten særlig grad av mekanisering. Ei av disse forteller: *Vi hadde kyr og noen sauer, en gris og noen høns. Vi slo gress med ljå. Det var ingen traktor. Vi dro også til Nordøyan for høsting i mange år. Gresset ble både hersjet og tørket på marka.*

Sør-Gjæslingen består av mange øyer, noe også sesongbeitet for husdyr var preget av. Kyren hadde egne "beite-holmer" på sommeren: *I mai ble kyrne rodd til Kyrøya eller Kjerkøya. På Kjerkøya sto et sommerfjøs. De ble hentet etter slått. Vi måtte ro i en halv time dit, og hadde kyrne i båten.* Denne kommentaren oppsummerer veldig kort om hvordan gårdslivet kunne være. En kan bare forestille seg dramatikken hvis ei ku slo seg vrang når den skulle ombord i robåten, eller hvordan det måtte være å roe ned ei ku mens den ble fraktet i en liten båt over havstykket mellom øyene. At kyrne hadde sommerbeite langt fra øyene med bebyggelse, innebar også at for å melke, måtte kvinnene ro til beite-holmene morgen og kveld hver dag i flere måneder. Dette gjaldt uansett hvilket vær det var: *Kyrne var på holmene og måtte melkes to ganger daglig.* Når det begynte å bli høst, med mer varierende og ustadig vær, ble kyrne flyttet til Kjerkøya som var nærmere bebyggelsen enn Kyrøya (*Forvaltnings- og skjøtselsplan for Sør-Gjæslingen. Bind 1, 2004:26*).

Til og fra beite-holmene var ikke den eneste strekningen ei ku ble tatt i båt. For å produsere kjøtt i form av kalv, var det ikke bare å tilkalle en veterinær ut til fiskeværet. Kua måtte tas i båt til en bonde med okse på fastlandet: *Når det skulle settes kalv på kyrne, så måtte kua til okse på fastlandet. Dette virket jo ikke alltid.* For virket det ikke, og kua ikke ble drektig, var det ikke annen råd enn å ta den enda en gang over havet til fastlandet hvor oksen gikk og prøve på nytt. Hvis ikke ble man uten kalvekjøtt.

Sauehold var viktig både på grunn av kjøttet og ulla man fikk. Som overalt ellers var det kvinnene som sørget for klær, sengeklær og andre tekstiler til alle i husholdet. Det var spesielt mye arbeid med arbeidsklærne som mennene trengte på sjøen. Gode klær var livsviktig beskyttelse mot vind, regn og sjødrev. Ulla til sjøvotter måtte ha myke og lange fibre slik at garnet ble sterkt og holdbart. Dessuten måtte garnet tove godt slik at vottene ble vanntette. Det samme gjaldt for ullstrømpene som mennene hadde i sjøstøvlene (Elstad 2004:28-29). Herje (1999:73) sier at kvinnene "brukte flere

timer på å produsere den nødvendige utrustning til vinterfisket enn det som ble brukt på selve fisket.” Herje har beregnet at hvis det lå 4000 fiskere på Sør-Gjæslingan under vinterfiskesesongen, så innebar dette 1 584 000 - en million femhundre og åttifiretusen - kvinnearbeidstimer (Herje 1999:73). Dette tilsvarer 880 årsverk.³⁰

I arbeidet med å gjøre ulla til garn som igjen skulle bli til klær, lå det derfor mye hardt og langvarig arbeid. Ei kvinne forteller at: *Jeg brukte å våkne av at rokkehjulet gikk. Mamma spant syltynt garn og vevde ulltepper. Fra innerst til ytterst var det ullklær som var spunnet og strikket sjøl. Det var ullundertøy til fiskerne. Vadmel til ytterklær, så gensere, strømper, lester og støveller. Ei annen kvinne erindrer også fra oppveksten sin: Vi hadde 8-9 sauer. Mor spant nesten all ulla sjøl og hun solgte litt ull. Mor var et håndarbeidsmenneske, hun sydde og strikket. Jeg husker at jeg hadde mast lenge om å få kjøpe en genser. Mor strakk seg til å kjøpe garnet og strikke en genser til meg. Jeg husker hvordan den stakk, og ennå i dag sjekker jeg om garn stikker når jeg kjøper det. Arbeidet med ulla er ikke bare barndomsminner, men også en del av livet som voksen kvinne: Det ble sydd og strikket. Jeg har sydd mye akkurat som mor mi. Av saueull karret og spant vi garn som det ble strikket av.*

I arbeidet med klær og tekstiler var det også sans for estetikk i form av farger og mønstre, og til dette krevdes det kompetanse i hvilke planter eller stoffer som ga ulike farger. Ei av kvinnene erindrer hva hun lærte om denne tradisjonskunnskapen av sin bestemor: *Jeg var med bestemor som bodde i Nord-Gjæslingan for å lete plantefarger. Hun plantefarget garnet. Jeg husker et teppe med blått i som bestemor hadde vevd og farget garnet til. Hun brukte mannfolkpiss eller urin fra ei gravid kvinne for å få den blåfargen. Jeg husker at det var ei egen potte for far, og den sto i solveggen på sørsida av fjøset. Kunnskap om produksjon av den potteblå eller pessblå fargen har vært videreført i utallige generasjoner helt fram til kjemiske fargestoffer var tilgjengelige i handelen.*

Noen gårdsbruk hadde høns, og disse trengte tilsyn og pass på grunn av minkbestanden i fiskeværet. Einvik (1999) skriver at «[...] samtidig med den mest intense fraflyttingen fra øyene fikk sjøfuglenes svøpe, minken, skikkelig fotfeste på Namdalskysten. Minken stammet fra burmink som hadde rømt fra fangenskap. Rømmingene startet på 30-tallet, men først på 60-tallet begynte virkningene å merkes ordentlig på kysten» (Einvik 1999:284).

Minken er et glupsk rovdyr, og ei kvinne forteller om en hendelse som hun husker fra barndommen: *En kveld hadde mor mi glemt å stenge døra til hønsehuset, og dagen etter oppdaget vi at 20 høner var drept av mink.*

Også ville fugler var viktige for husholdet, i første rekke måse og ærfugl. Dette var fugler som representerte ressurser i form av egg og dun, og spesielt ærfuglen eller ea ble godt ivaretatt. Alle hadde e-hus som ble vedlikeholdt og ført tilsyn med i hekkesesongen til ea. Det ble ikke bare bygd e-hus som ea flyttet inn i, men det ble også bygd egne kattehus: *Kattehus var vanlig. Vi hadde kattehus i 2 etasjer. Katta var mest et kosedyr. Alle hadde katt, og bare ett sted hadde de hund som var veldig dressert. Kattene måtte med andre ord oppholde seg i egen hus mens ea's hekkesesong varte fra 10. april og til siste ea fikk ungene på vannet.*³¹ Dette sier noe om hvor viktig ea var for folk. Elstad (2004)

³⁰ Et årsverk regnes som regel til 1800 timer eks. ferie

<http://www.nj.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=6985> (fra internett nov 2011)

³¹ Rugeperioden varer fra 24 til 26 døgn. <http://www.npolar.no/no/arktis/dyreliv/arfugl.html> (fra internett nov 2011)

skriver at mange steder var ærfugldun så viktig for økonomien at det var utenkelig å spise fuglen. En av kvinnene forteller at de brukte ea for å avle fram gås: *Vi la gåsegg under ea og fikk ut gåsunger. De ble tamme og var i fjøset eller kom inn på kjøkkenet på tiggning etter mat.*

I *Forvaltnings- og skjøtselsplan for Sør-Gjæslingen. Bind 1* (2004:26-27) står det om høsting av egg og dun: "Sør-Gjæslingen ble formelt fredet som egg- og dunvær i 1875, men allereie i 1855 finnes en kontraktfestet avtale mellom væreier og leilendinger om innsamling og fordeling av egg og dun." Når ea sammen med ungene hadde forlatt reiret og e-huset, lå den verdifulle duna igjen i reiret. Da begynte arbeidet med rensing og ramming³² av dun. Flere av kvinnene fortalte at de deltok i dette arbeidet: *Vi ramma mye dun som vi solgte.* Ramming av dun ble innpasset med det øvrige arbeidet på gården: *Harping av dun gjorde vi på ettersommeren. Etter høyonna ramma vi dun.*

Før elektrisiteten kom til Sør-Gjæslingen, ble all oppvarming og matlaging basert på vedovner. Brensel til dette handlet i hovedsak om utnytting av nære naturressurser. I et øyvær uten skog, ble torv en viktig ressurs. I tillegg samlet man rekved. Tilgangen på rekved handlet om både vindretning og tap av trelast fra båtene som seilte langs kysten, også forlis. Noen innbyggere i fiskeværet kjøpte også ved fra sagbruk på fastlandet. I likhet med andre årvisse arbeidsoppgaver, hadde også torvstikking sin plass i årssyklusen. I *Forvaltnings- og skjøtselsplan for Sør-Gjæslingen. Bind 1* (2004:26) sies det at retten til å torve til egen husholdning var forbeholdt de fire brukene på Sør-Gjæslingen. Torvlandet skulle være felleseie. Torving er noe som flere av kvinnene snakket om: *Torv skar vi før St. Hans. Til fyring kjøpte vi flisved fra Vikan sagbruk på Rørvik – en eller to båtlaster. Dessuten brukte vi rekved.* En annen kvinne fortalte om dette: *Vi stakk torv på våren. Etter høyonna skulle torva i hus. Rekved samlet vi hele året.*

Innlagt vatn og elektrisitet utgjorde et tidsskille for kvinnfolkarbeid i fiskeværet. Alle kvinnene var av den formening at dette gjorde hverdagslivet både lettere og enklere. Kjøleskap, fryser, vaskemaskin og komfyr gikk på strøm. Husarbeidet knyttet til disse ble en enklere hverdag, spesielt for kvinnene: *Innlagt vatn gjorde det lett vint for kvinnfolkan. Det var ei teknologiforbedring. Det var kvinnene (og dyra) som trengte vatn. Kvinnene hadde ansvar for dette. De unge kokkene på rorbuene måtte tidlig opp og ro etter vatn på Kirkøya. Det samme måtte de fastboende kvinnene.* Konservering av mat, henting av brensel og vasking av klær ble nå overtatt av elektrisk drevne apparater. Det kostet imidlertid å få muligheten til å benytte moderne hjelpemidler: *Da elektrisiteten kom fikk vi ovn, vaskemaskin og fryser. Jeg skar tare, tørket og solgte det for å få penger til å kjøpe disse tingene.* Muligheten for å se fjernsyn kom i 1962. Ei av kvinnene minnes fra fjernsynssendingenes første tid og de sosiale konsekvensene dette fikk: *Noe av det første vi fikk inn var russiske sendinger. Nå går ikke folk til hverandre.*

I Sør-Gjæslingen hadde fiskemottaket og væreierboligen dieselaggregat allerede på 1950-tallet. Hele været fikk strøm i 1962. Da ble en sjøkabel strukket fra fastlandet og ut til Sør-Gjæslingen. Det ble en ganske kortvarig glede, for kabelen røk av under en storm i 1982. Da var det ikke lenger fastboende familier i fiskeværet.

Kvinnene jobbet ikke bare på gården, de hadde også lønnsarbeid ved fiskemottaket. Væreieren eide dette, og "[hans] viktigste inntektskilde var knyttet til oppkjøp og foredling av fisk for videre salg. Fisk som ble levert måtte bearbeides. Fisken ble enten hengt eller saltet og tørket som klippfisk" (Sør-

³² Andre steder langs kysten kalles dette arbeidet for harping.

Gjæslingan. Forvaltnings- og skjøtselsplan. Bind 1, 2004:21). Elstad (2004) gir en generell beskrivelse av det tunge arbeidet som kvinnene langs kysten utførte på brygga: «Når de sperra fisk, lå de gjerne på kne på kaia, med en sammenfletta striesekk under knærne. På hendene kunne de ha hansker med avklipte fingertupper. Sperringa gikk ut på å knytte sammen tjukk hyssing til en ring, trær ringen over spordene på to fisker og så snurre den ene rundt slik at de hang sammen og kunne henges på hjellene til tørk» (Elstad 2004:137).

For å kunne jobbe på brygga, var kvinnene avhengige av at de eldste barna passet de yngste, eller at barna hadde besteforeldre som så etter dem. Arbeidet på fiskemottaket var både sesongbetont og ustadig; og det kunne falle sammen med sesongbetont arbeid på gården: *Etter at jeg giftet meg bodde jeg på Heimværet. Det var mye fiskerarbeid fra mai og utover sommeren. Vi ventet på et flagg som skulle komme opp, det betydde arbeid på*

Torv ble brukt til brensel. Spor etter torvstikking. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

brygga. Vi fileterte og hengte fisk. Jeg har klatret i fiskehjell. En av de andre kvinnene hadde også en kort beskrivelse av dette arbeidet: *Jeg jobba med fiskearbeid på brygga i Sør-Gjæslingan. Det var sesongarbeid. Jeg sto opp i 6-tida. Ungene var hos besteforeldrene.* Underforstått i begge disse utsagnene ligger det mye logistikk-arbeid for å få arbeidsdagene til å gå opp. Noe av arbeidet på gården måtte organiseres slik at det kunne forskjyves hvis det ble arbeid på fiskebruket. Alt kunne ikke settes på vent; for eksempel melking av kyrne ute på holmene.

5.3.4 Matstell

En stor del av kostholdet kom fra råvarer som ble høstet og tilberedt i hjemmet. Det var ofte et tidkrevende arbeid å ta vare på mat. Uten kjøleskap og fryseri måtte mat konserveres ved salting, tørking eller hermetisering. Og selvsagt var fisk en naturlig del av kostholdet, i ei tid hvor det ble skilt mellom hverdagsmat og helgemat. Menn som dro på sesongfiskerier, var i tillegg til klær, også

avhengig av å ha med seg mat hjemmefra. Kvinnene som ble intervjuet kunne alle veldig mye om tradisjonell produksjon av mat, samt tradisjonell utnytting av naturen: *Folk var flinke til å høste av naturen uten å misbruke den. Naturen skal behandles med respekt. Hvis ikke, slo naturen tilbake, tok igjen.* De erindrer – som naturlig er – hvordan fiskemat var en stor og selvfølgelig del av kostholdet: *Hverdagsmaten sier seg sjøl: det var fisk – kokt, stekt, fiskemat, grateng etc. Fisk, potet og suppe.* En annen slo fast: *Vi spiste mye fersk fisk og salt fisk. Lina ble satt til jul. Da kunne vi få hyse. Det ble laget fiskemat for å drøye kosten.*

Familier med gårdsbruk med husdyr hadde også tilgang til kjøttmat. Det meste på slaktet ble brukt til et nyttig formål. Ikke bare kjøttet, men også innvoller og talg ble tatt vare på: *Når vi slaktet, ble det kokt såpe av talg fra tarmene. Svigermor kokte såpe og vi laget stearinlys.* Kjøttet ble konservert gjennom salting, tørking eller hermetisering: *Kjøttet ble hengt til tørk. Det ble laget blodmat og sydd rull. Vi hermetiserte kjøttet på glass.* Økonomien var slik at ikke alle hadde like god råd til kjøttmat til en hver tid, årsaken kunne være feilslått fiske eller også at noen hadde omkommet på havet eller dødd i barselseng. Da var det viktig at samholdet og solidariteten i fiskeværet var sterkt og at de som ikke var utsatt for ulykke, hegnet om de som slet. En kunne aldri vite om det var ens egen familie som neste gang ble utsatt for sykdom eller ulykke: *Det ble spist blodpølser med sirup, talg med sirup. Dette var aldri for salg, men vi kunne hjelpe en nabo som hadde det trasig.*

Ulike sorter bær var både en allmen naturressurs og framodlet i kjøkkenhager. I verneprosessen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljø, ble det registrert til sammen 13 hager, men sannsynligvis har det tidligere vært flere. I *Forvaltnings- og skjøtselsplan for Sør-Gjæslingen. Bind 1 (2004:50-57)* sies det at hagene i fiskeværet er knyttet til fast bosetting og at de første hagene sannsynligvis har blitt etablert i forbindelse med gårdsbruk. Først og fremst kan hager ha fungert som skjerming av nytteplanter for husdyr eller vær og vind, men også for å dyrke planter for skjønnhet og god lukt. I tillegg til mange stauder og sommerblomster, er det også et mangfold av nytteplanter som har vært dyrket i disse hagene; av grønnsaker er det gulrøtter, løk, rabarbra, sukkererter, reddik, salat, gressløk, hodekål, neper og potet. Av bær er det funnet stikkelsbær, solbær, rips, jordbær og bringebær.

Bær var også en av naturressursene som ble høstet. Det ble sagt at: *Det er lite bær på Sør-Gjæslingen. År om anna er det mye molte i Sør-Gjæslingen.* Flere av kvinnene fortalte at det ble plukket bær både i fiskeværet og på innlandet. Av bær, både ville og selvdyrkede, ble det saft, syltetøy og gelé: *Vi plukket tyttebær på øyene og på innlandet. Vi kokte og laget saft av bær i hagen: rips, solbær og i tillegg rabarbra. 60 flasker saft ble knapt over vinteren. Jeg var 10-11 år første gang jeg spiste kjøpt gelé.* Det ble også saft av ville bær: *Vi laget krøkkebærssaft for den trenger lite sukker.*

5.3.5 Helse og folkemedisin

Sykestua ble bygd på Flatholmen i 1908 etter at en disktriktslege med selvsyn hadde observert hvilke hygieniske forhold fiskerne bodde under i sesongen. Det var med andre ord først og fremst av hensyn til de tilreisende fiskerne og ikke til de fastboende i fiskeværet at sykestua ble bygget. Den ble drevet fram til 1961. Under vinterfisket var det både sykepleier og lege til stede (*Forvaltnings- og skjøtselsplan for Sør-Gjæslingen. Bind 1, 2004:25*). Dette bedret de helsemessige forholdene, men gjorde ikke sjøveien til sykehus kortere for folk. Erfaring og praksis innenfor sykdom og helse var derfor nødvendig i mange tilfeller. At folk selv håndterer sykdom, kalles *den private helsesektor* av Kleinman (1980). Sykestua er i denne sammenheng å anse for den *profesjonelle helsesektor*.

At man ikke oppsøkte lege og sykehus i utrensmål, gjenspeiles i holdningen om at: *Det var kun snakk om legehjelp hvis noen var dødsens*. Alvoret i at en ammende mor fikk brystbetennelse, blir synliggjort i foreskrivelse av medisin: *Det fikk man penicillin for*. For øvrig gjorde avstanden til lege og sykehus at folk i det lengste prøvde å klare seg selv. Derfor kunne brystbetennelse – i likhet med kyrnes jurbetennelse - også bli behandlet med *sjøkkattfeit*. Sjøkkattfeit ble produsert på følgende måte: *Sjøkkattfeit er kaldpresset tran fra sjøkkatt (havkatt). Man legger fiskelever i et klede og henger det opp i kjøkkenvinduet. Så dryppet trana ned i skåla under*. Havmus kan være et annet navn på benevnelsen sjøkkatt. Olje fra havmuslever ble tidligere mye brukt mot verkefinger, fjesingstikk, øreverk og til sårbehandling (<http://snl.no/havmus/bruskfiskart>, (fra internett nov 2011)). Det ble benyttet som universalmiddel mot mange ulike skader: *Dette ble brukt på svullfingre, betennelser og brannså*. *Jeg husker faren min. Han fikk 2.grads forbrenning på håndbaken og gikk med bandasje med sjøkkattfeit i 2-3 dager før han kom seg til doktoren. Da så hele såret veldig fint ut. Jeg har ennå ei flaske med sjøkkattfeit. Det gjorde ingenting om den ble harsk*.

Andre hjelpemidler ved sykdom kunne være jod. *Det ble mye brukt, ifølge ei av kvinnene*. Tjære og terpentiner var også hjelpemidler: *Ved forkjølelse ble en ullklut med terpentiner brukt på brystet*. Og videre: *Hvis man hadde tjære på ovnen og dette ble oppvarmet, så ga det lettere luft*. En av kvinnene kommenterte at: *Vi hadde litt medisiner som man kunne gi. Ellers var det globoid*. Hva medisinen besto i, ble ikke nærmere spesifisert. Og noen plager måtte man forebygge eller lære seg å leve med: *Øyr-steng – det å få vondt i ørene etter å ha vært ute i vind uten lue. Det var ikke noen behandling for slikt*.

5.3.6 Religiøsitet: Båten, Bibelen og Bedehuset

En av kvinnene oppsummerte livet på Sør-Gjæslingan med uttrykket *Båten, Bibelen og Bedehuset*. Dette rommet for henne det vesentligste ved livet i øyværet – fiskeriene var sentrale, men også det religiøse livet var viktig for henne: *De 10 bud er å anse som vanlig folkeskikk og da jeg var 4-5-6 år hadde jeg et konkret gudsbilde. I hvert hjem var det Bibel og salmebok. Det ble lest og sunget forskjellig – både mye og lite*.

Det var også en forståelse av at det var lite å utsette på kvinnes moral knyttet til seksuell aktivitet i et fiskevær som ble dominert av menn i fiskerisesongene: *Moralen var høy her i Sør-Gjæslingan. Jeg vet bare om ei som fikk unge utenfor ekteskap*. De halvoksne døtrene ble i tillegg passet godt på av foreldre: *Etter konfirmasjonen fikk jeg ikke gå på fest likevel alene, jeg måtte gå sammen med mor eller far. Jentene fikk gå i fred, det var ingen utskielser eller voldtekter. Slåssing kunne det være mellom de fastboende (menn)*.

I tidligere tider var det kirkebygg på Kjerkøya nord for Flatholmen. Dette bygget forsvant, og utover 1800-tallet ble gudstjenestene holdt utendørs til Fiskarheimen ble bygd på Sør-Gjæslingan. I siste halvdel av 1800-tallet hørte Sør-Gjæslingan til Fosnes kirke: *Det var til Fosnes kirke og kirkegården der avdøde mennesker fra Sør-Gjæslingan ble begravd på 1800-tallet*.

Interiør fra Fiskarheimen. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Ei kvinne forteller at: *I dag sokner Sør-Gjæslingen til Garstad kirke på fastlandet, både når det gjaldt dåp, konfirmasjon og giftermål (og begravelse). Annenhver søndag var det preken i Garstad kirke. Det ble forventet at folk skulle komme, også vi som måtte med båt. Det kunne være utfordrende å organisere og gjennomføre dåp, konfirmasjon, giftermål og begravelse når bostedet er langt fra kirken på fastlandet. Av og til måtte man ha nøddåp i Sør-Gjæslingen, forteller en av kvinnene. Barna ble døpt i Garstad kirke, og før dette fikk de ikke være ute.*

Mer langvarig var konfirmasjonstida. Selve konfirmasjonsskolen varte i sammenhengende 14 dager og måtte forberedes med å skaffe husvære til ungdommene som var avhengige av å bo på fastlandet. I tillegg til at selve konfirmasjonssøndagen, som alle kirkesøndager, krevde lang reise over hav mellom Gjæslingen og fastlandet, var det også behov for både mat og drikke: *Konfirmasjonsopplæringa var på Garstad og den varte i 14 dager. Konfirmasjonssøndagen måtte forberedes med å smøre mat. Ei annen kvinne forteller: Konfirmasjonsskolen begynte når skolen sluttet i juli. Den ble holdt på Garstad. Ungdom fra Sør-Gjæslingen måtte bo hos andre på Garstad i den perioden. For selve konfirmasjonssøndagen måtte det lørdagen før smøres mat til turen. Vi hadde med kaffekjele så vi kunne koke kaffe i båten.*

Strevsomt kunne det også være ved dødsfall når den avdøde skulle i vigslet jord på kirkegården på fastlandet. Noen ganger lot det seg ikke gjøre å tidsfeste begravelsen: *Mannen min sin onkel lå nesten 4 uker ute i verandaen (vinterhage) pga storm og uvær. Vi var redd den avdøde.*

Flere kvinner fortalte at det var vanlig at den avdøde lå hjemme: *Når noen døde sto kista hjemme hvor det også var likskue. Begravelsesdagen hadde sine faste ritualer: Det var andakt hjemme. Liket ble sunget ut av hjemmet og kjørt (med båt) til Garstad kirke. Noen var med til kirke og noen var hjemme for å forberede mat til gravølet. Det ble hengt einer på ytterdør-trappa og satt einer over*

døra og langs med døra. Også inne ble det satt einer. Senere ble Fiskarheimen brukt til likskue. Man hadde gravølet der etter begravelsen. Det var en seremoni på kirkegården. Gravene ble stelt ei kirkehelg eller konfirmasjonshelga. En annen kvinne forteller slik: Ved dødsfall kom kista fra fastlandet. Den avdøde ble satt på Fiskarheimen og begravelsen ble også holdt på Fiskarheimen. Så ble den døde ført til Garstad kirke. Redningsskøyta gjorde dette i stygt vær.

Sentrum for den offisielle religiøsiteten i øyværet var Fiskarheimen. Den ble bygd på dugnad i 1885 på Flatholmen. Det er et vigslet bygg, men var også samlingssted for fiskerne som var her i sesongen. Fiskarheimen ble drevet av Den Indre Sjømannsmisjon som er en evangelisk-luthersk organisasjon med formål "å lede fiskere, sjøfolk og kystens befolkning til Kristus."³³ Organisasjonen bygde sjømanns- og fiskarheimer i mange fiskevær og kystbyer, og disse hadde møtesal, kafé, leseværelse, bad, post- og telefontjeneste som fiskere og sjøfolk kunne benytte (Elstad 2004:126). Fiskarheimen ble det naturlige sosiale senter for tilreisende fiskere på Sør-Gjæslingan. Huset ble også viktig for de fastboende i fiskeværet: *Ca 1. mars hvert år åpnet Fiskarheimen. Der samlet ungdommen seg. Store staute fiskere reiste seg og ropte på Gud. Det ble sunget salmer. Gudstrua var sterk. Man kunne ikke lite på prest, lege og sykehus.*

Ei annen kvinne forteller: Når vinterfisket begynte åpnet Fiskarheimen. Den var åpen nesten hver dag og hadde både bestyrer og kokke. Dette var et sosialt fellesskap. Det var ansatt ei husmor fra Jøa. Hun var en spesiell kvinne. Hun hadde ei taus. Husmora sydde på oppdrag og pengene gikk til misjonen. Hun ble kalt Oline Fiskarmor. Fiskerne leste avisa på Fiskarheimen. Den viktigste aktiviteten i et innenfraperspektiv for de som var ansatt i sjømannsmisjonen, var forkynnelsen: Det var andakt på Fiskarheimen, og hver fredags kveld var det bønnemøte. Det var søndagsskole hver søndag formiddag, og møte hver søndag ettermiddag. Fiskerne gikk "mann av båt" til andaktene på Litj-salen. For åpnings- og avslutningsfestene for sesongen ble begge salene tatt i bruk fordi det kom veldig mange folk. Flere fiskere vitnet på møtene (lovpriste Gud). Svovelpredikantene ble aldri populære.

At Fiskarheimen etter hvert ble et vigslet hus hadde nok størst betydning for den fastboende befolkningen: *Fiskarheimen er innvidd til kirkelige handlinger som for eksempel dåp og vigsel. Ungene kunne også døpes i Garstad kirke.*

Det fortelles også at forkynneren Hans Nilsen Hauge, grunnleggeren av den pietistiske bevegelsen haugianismen, var på Sør-Gjæslingan flere ganger. Da Arnt Solem kjøpte fiskeværet i 1802, sies det at det var Hauge som finansierte kjøpet (Gåsvær 1999, Hansen 2000).

³³ Den Indre Sjømannsmisjon <http://dism.no/> (fra internett nov 2011)

Fiskarheimen på Sør-Gjæslingan. (Foto: Marit Myrvoll, NIKU, 2009.)

Den uoffisielle religiøsiteten, folkereliøsiteten eller folketroen, har også sin plass i dagliglivet, ofte omtalt som tradisjoner. Den offisielle religiøsiteten er institusjonalisert og framstår i relativt faste organisatoriske rammer, mens den uoffisielle religiøsiteten er uorganisert med et mangfold av trosformer og praksiser basert på lokale tradisjoner (Myrvoll 2011:31). Mange er tilbakeholdende med å kalle dette feltet for religiøsitet fordi kirken har vært negativ til å inkorporere folketro som en del av folks virkelighetsforståelse (Myrvoll 2011). Skelbred (1995) mener at i den totale virkelighetsforståelsen må folk forhold seg til krefter som ikke uten videre betraktes som kristne, men som man kan mestre ved hjelp av kristendommen. Folkereliøsiteten i dag uttrykker derfor en fullstendig tro på kristendommens gud som hjelper og beskytter. Dette illustreres i en av kvinnenes utsagn: *Jeg tror på englevakt og levedager*. Englevakt er en kristen term for et fenomen som betegner en verne- eller beskyttelsesmakt. I dag blir englevakt ofte forklart som Guds inngripen i en hendelse som kunne gått mye verre (Myrvoll 2011:33). Troen på levedager må forstås som troen på at kristendommens gud gir liv og dermed også har makt til å ende et liv (Myrvoll 2011:186).

Formidlingen av fenomener man kunne møte i verden skjedde gjennom både fortelling og praksis: *Naboen vår var flink å fortelle, blant annet om en stein som var draug*. Men ikke alle kvinnene hadde hørt om kaos-fenomenet draug i oppveksten: *Jeg har ikke hørt om hulder eller draug*. Hun var ikke alene: *Jeg hørte verken om underjordiske eller draug i oppveksten. Men noen hadde sett sjøormen*. Sjøormen var også et kaos-fenomen som representerte uorden/fare i mennskenes liv. Draugen, som er en representasjon av noen som har dødd på havet, kunne være farlig for folk hvis man ikke visste hvordan å beskytte seg mot den. Et annet fenomen som også representerer død og som folk kan erfare, er gjenferd. Et gjenferd eller en gjenganger er ofte ansett som en avdød person som ikke har fred i grava, men som gir seg til kjenne for de levende på ulikt vis (Myrvoll 2008): *Jeg har hørt*

fortellinger om gjenferd. Det var to av dem i vårt hus. Også i dag kan dette erfares på Sør-Gjæslingan: Det skjer ting i væreierboligen. Dører åpner seg, og man kan høre at noen går.

I uttalelsen: *Udøpte unger fikk ikke være ute*, kan man anta at det var potensielle kaosmakter som kunne gjøre barnet ille før det hadde fått Guds velsignelse og korstegnet over seg i dåpen. Det ble ikke sagt hva som kunne være årsak til denne restriksjonen for udøpte barn, men fra andre områder er det fortellinger om at fenomenet som kalles de underjordiske kunne bytte til seg barn før dåpen. Da la de en av sine egne i barnesenga. Derfor ble både salmebok og testamente ofte lagt som beskyttelse i barnesenga. Som sagt ovenfor, så uttrykker folkereligjøsiteten en fullstendig tro på kristendommens gud som hjelper og beskytter.

Det ble også fortalt om dødsvarsler. Slike varsler inngår i en virkelighetsforståelse der mennesket ikke råder over døden, men på ulikt vis kan forberedes når den rammer (Myrvoll 2011): “Ikke bare ubehagelige drømmer og underlige syn, men også merkelige lys og lyder og unaturlig atferd hos fugler og fyr kan varsle død. Varsler kan også bli gitt av mennesker” (Myrvoll 2011:180). Kvinnene fortalte om både selvopplevde og andres varsel-erfaringer: *Farmor hørte/fikk beskjed da hun mistet en sønn som døde 13.45 en lørdag*. Forskjellige fugler inngikk i de selvopplevde erfaringene: *Da mamma ble sjuk og før ho døde, forsvant småfuglan ei god stund før*. Og en annen kvinne fortalte om farens bortgang: *1 ½ uke før far døde, gol hanen hver natt. Vi hadde ei tam gås. Den dagen far ble sjuk, ble den helt stille. Ellers var den aggressiv. Den lå framfor bryggedøra*.

5.3.7 Jul og annen helg

Kvinnene fortalte at det var forskjell på hverdag og fest. Religiøse normer om å holde hviledagen hellig, gjorde at det også ble hvile og ro i en travel og slitsom hverdag. Juletradisjonene var spesielle og ble holdt i hevd. Hansen (2000:566-583) skriver om hvordan jula ble feiret på tradisjonelt vis i regionen som Sør-Gjæslingan er en del av. Dette gjenspeiles i hva kvinnene fortalte om julefeiring i barndom og voksenliv. Juletreet, som ble brukt fra ca 1870 i regionen, var også vanlig på Sør-Gjæslingan: *Juletre ble sendt ut til oss av kjenninger, det kom både gran og furu*. Og hadde man ikke juletre av gran eller furu, kunne andre planter nyttes: *Vi fikk tilsendt juletre fra Otterøya. Før vi fikk juletre ble bestemors store heggplante pyntet*. Lys var en vesentlig del av juletrepynten, og disse var hjemmelaget: *Vi hadde levende lys på treet. Lys støpte vi sjøl. Far støpte på hundrevis av lys hvert år. Gode, ordentlige lys skulle ikke sprake når de var tente. Lys ble også lagt i pakkene som tillegg til julegave*. Juletreet på Fiskarheimen hadde ekstra lang levetid: *Det var juletreferster på Fiskarheimen. Treet ble ikke kastet ut før etter åpninga i mars*.

Julehelga måtte forberedes godt på mange vis. Det skulle mat og brensel i hus, og det skulle rengjøring til av både hjem og folk. Også dyrene på båsen skulle ha ekstra stell til jul. Den ordinære slaktingen foregikk på høsten, men dyr som skulle bli julemat fikk leve lenger, skriver Hansen (2000). Det var vanlig å slakte disse i begynnelsen av desember, også på Sør-Gjæslingan: *Vi slaktet grisen og et lam til jul*. Ved produksjon av mat var det bestemte forholdsregler, og disse gjaldt ikke bare til jul, men hele året: *Det ble bakt på flo sjø og slakta på voksende måne/fullmåne. Ellers fikk man ikke busta av grisen*. Dette ble bekreftet av en annen kvinne: *På voksende måne var det slakting*. Dette var en generell regel som ble etterlevd de fleste steder. Hansen (2000:568) sier at “Det måtte skje i voksende måne (“væksan måni”) og på flo sjø, for da blødde den mest og busta gikk lettere av. Var månen minkende, ble kjøttet løst og flesket til fett i steikepanna, sa man.” På samme vis gikk “busta” lettere av mennene: *Når sjøen flødde, da barberte mannfolkene seg*. Brøddeigen hevet seg også

bedre når sjøen flødde enn når den ebbet. Å arbeide og leve i takt med naturfenomeners veksling, hvor holdningen er at mennesket bør underlegge seg og være i balanse med naturen, var en selvfølge. Mye av denne tenkningen er blitt borte i et modernisert samfunn.

I tillegg var fisk en del av kosten i jula: *Lina ble satt til jul*. For at folk skulle holde varmen innendørs, var det viktig å ha et så stort lager av brensel at ingen behøvde å bryte julefreden for å skaffe dette. Rengjøring av hus og folk var også viktig. Huset ble rundvasket, og folk måtte ta julebadet (Hansen 2000:571). Ei kvinne husker fra barndommen at: *Juleaften vasket alle seg i en stor balje*. Og etter disse forberedelsene var alle klare til å feire jul.

Julehelg og julefeiring hadde egne normer for atferd. Ifølge Hansen (2000:578) var det en uskreven lov, som ennå gjelder i dag for mange, at alle skulle holde seg hjemme første juledag. Å gå på besøk, selv til naboen, ble ansett som stor synd og skam, og regnet som tiggings og brudd på julefreden. Dette gjaldt også på Sør-Gjæslingen: *Vi måtte være inne første juledag. Det var skam å gå ut*. Ei annen kvinne uttrykker det slik: *Første juledag måtte vi være inne. Det var synd å gå ut juledagen*.

Kvinnene erindrer mest om gode juleminner: *Som barn bodde jeg hos bestemor og bestefar og husker hvor koselig det var i jula. Bestemor hadde ansvar for postkontoret. Julenissen kom med litt rosiner og en fiken*. En kvinne forteller om en tradisjon som også Hansen (2000) gjengir som typisk for regionen: *Vi hadde tiner som far hadde laget. Far tok oss med på butikken og der fikk vi stump og godterier i tina lillejulaften*. Jula var spesiell. Og noen gjenstander hørte kun jula til, ifølge en av kvinnene: *Jeg har ei syltetøyskål som ble kjøpt i 1899 da faren min ble født. Regelen var at det skulle kjøpes noe nytt hver gang et barn kom til verden. Jeg husker at den kun var i bruk til jul, og da var det molter i den*.

Ikke bare i jula, men også hver helg ble forskjellen til hverdager markert. I ei tid da dagene besto av mye arbeid, var helgene anderledes. Forskjellen ble markert både i kost, klær og aktiviteter. Det var ikke fisk til hovedrett på søndagsbordet hvis det kunne unngås: *Søndagsmaten besto av kjøttkaker, ertestuing og sviskegrøt*. I tillegg var det vaskedag for familien: *Stampen ble tatt inn på lørdag for vask. Vi hadde andre klær på søndag enn til hverdags*. Søndag og annen helg skulle holdes hellig: *Vi fikk ikke arbeide på søndagene. Det var ingen sportsaktiviteter. Søndagsskole ble holdt for alle unger, som regel var det læreren som holdt den*.

At tida har endret seg, kan oppsummeres i denne kommentaren: *Jeg savner høgtidene. På lørdager pusset og vasket vi, og byttet til rene klær – da var det helg. Det var rene matter, nyskura golv og rene klær. I det minste hadde vi reint forkle. Ingen var på sjøen, og det var ingen syng eller strikking. Da gikk vi på besøk til naboene (ca 1960)*.

5.3.8 Organisasjonsliv

Elstad (2004:124) påpeker at "Mye av samsunnslivet i kystbygder måtte nødvendigvis bli drevet fram av kvinnene mens mennene var borte." Kvinnene forteller ikke om partipolitisk engasjement i politiske organer, verken i kommunen eller på andre nivåer. De var likevel engasjerte i samfunnsforhold på lokalt plan, og drev flere foreninger. Felles for disse var at mange kvinner deltok: *Det var de samme personene som var overalt og sto for aktiviteten*. Organisasjonsliv er også sosialt liv og fungerer ofte som sosialt lim i lokalsamfunnet. Foreninger er organiserte rundt et ytre formål og

aktivitetene styres deretter. Velforeninga Havbåra³⁴ i dagens Sør-Gjæslingen kan sies å ha tatt opp denne arven. Den er et samlingspunkt og sosialt lim for de som har tilhørighet til Sør-Gjæslingen. Havbåra ønsker å overta ungdoms- og forsamlingshuset *Nakktun* på øya Nakken i fiskeværet og som i dag eies av Kystmuseet Nord-Trøndelag Woxengs Samlinger³⁵. Nakktun var opprinnelig eid av væreieren, men på 1950-tallet kjøpte Namdalens Fiskarlag bygningen og gjorde den om til forsamlingshus.

Om organisasjonslivet foregikk lokalt, ble fiskeværet på mange ulike vis knyttet til storsamfunnet og verden gjennom aktiviteten som foregikk. Fiskarkvinnelaget var et av mange lokallag som kvinnene langs kysten startet; det første i 1946 i Kristiansund. Disse lokallagene ble samlet i en sentral organisasjon; Norges Fiskarlags Kvinnelag, i 1953, og underlagt Norges Fiskarlag (Elstad 2004:128-129). Det var også sanitetsforening på Sør-Gjæslingen. Foreninga, som var et lokallag av organisasjonen Norske Kvinners sanitetsforening,³⁶ hadde som formål å bedre kvinners helse og livsvilkår. På lokalt nivå definerte kvinnene selv hvilke tiltak som skulle prioriteres og jobbes med. *Møtene ble holdt i hjemmene. Fiskarkvinnelaget og Sanitetsforeningen var de foreningene som overlevde lengst i fiskeværet, sa en av kvinnene.*

Elstad (2004:127) skriver at "de mange kvinneforeningene la grunnlag for drifta av fiskarheimene." Også på Sør-Gjæslingen ble det startet misjonsforening. Og også her var møtene i hjemmene: *Det ble sunget og var nummersalg til inntekt for Misjonsforeninga. Ungene kunne også være med. Håndarbeid til inntekt for misjonsarbeidet til hovedorganisasjonen var den viktigste aktiviteten for disse foreningene.*

Barn og ungdom/unge voksne hadde også eget foreningsliv. Barna gikk på søndagsskole, mens ungdommen kunne være med i lokallaget av Noregs Ungdomslag, som har som målsetting å skape engasjerte og levende lokalmiljø gjennom folkelige aktiviteter.³⁷

5.4 Oppsummering

Det var ingen selvsagt sak å få kvinner i tale om deres liv på Sør-Gjæslingen. Var dette noe å bry seg om? Dette feltet har ikke vært etterspurt i fredningsprosessen, og over mange år er det nærliggende å tenke at da har ikke kvinners liv noen interesse eller verdi hos myndighetene i fredningen av fiskeværet. I kapitlets innledning ble det stilt spørsmål om hvilken plass denne kulturarven har i relasjon til fredningsformål og forvaltning av kulturmiljøet Sør-Gjæslingen, og i hvilken grad den immaterielle kulturarven synliggjøres gjennom fredningen av Sør-Gjæslingen.

I fredningsformålet er bevaring av den immaterielle kulturarven tatt med under formuleringa: [...] *ta vare på det særegne fiskeværet Sør-Gjæslingen som kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og framtidens generasjoner.*

Videre mener Riksantikvaren om kulturmiljøer at *områder det knytter seg historiske hendelser, tradisjon og tro til omfattes av begrepet kulturmiljø.*

³⁴ <http://www.sor-gjaeslingen.no/Havbra-Velforening.aspx> (fra internett sep 2009)

³⁵ Vikna kommune, formannskapets møte 26.04.2005

³⁶ http://www.sanitetskvinnene.no/no/vare_saker/ (fra internett nov 2011)

³⁷ http://www.ungdomslag.no/?ac_id=289&ac_parent=1 (fra internett nov 2011)

Det er likevel bygningsmiljøet som blir spesielt framhevet i forskrift til fredning: *Spesielt viktig er mangfoldet og særpreget i bygningsmiljøet [...]* Det er lagt ned store ressurser på restaurering av bygninger i Sør-Gjæslingen. I dette arbeidet blir mange gamle håndverkstradisjoner holdt i hevd og videreført. Det kan også betegnes som tradisjonell kunnskap, men i dette kapitlet har fokus vært på lokal tradisjonell kunnskap som videreformidles av kvinner. Lokalbefolkningen synes restaureringen er et viktig og bra tiltak, men de mener i tillegg at husene bare er en fasade eller kulisse for det levde livet, for fortellingene, for kulturen og den identiteten som knytter dem til Sør-Gjæslingen. Fortellingene binder folk sammen, og de binder også folks liv sammen med de naturgitte og fysiske strukturene. Det ble sagt at fredningsmyndighetene har hatt alt for lite fokus på den lokale immaterielle kulturarven. Kjennskap til øyværets fortid er viktig for alle med tilhørighet.

Kvinnenes fortellinger i dette kapitlet legger vekt på å formidle det kraftfulle og positive i samfunnet på Sør-Gjæslingen. På tross av hardt arbeid og mye slit fra tidlig alder av, er fortellerne opptatte av å formidle det som gjør fiskeværet til et livskraftig lokalsamfunn. Fortellinger om ulike overgrep eller nød har derfor ikke fått plass. Denne utvelgelsen – eller diskursen – som fortellerne kanskje har ulik bevissthet om – er likevel viktig i formidlingen av den immaterielle kulturarven til oppvoksende generasjoner. Man ønsker å ta vare på de forholdene som gjorde Sør-Gjæslingen til et livskraftig og konstruktivt samfunn. Det fortelles om slit og strev, men også om helg og glede.

Dokumentarfilmen *Sør-Gjæslingen på 50- og 60-tallet, fortalt av de som bodde der*, av filmskaper Sissel Thorsen, ble framholdt som særdeles viktig i formidlingsammenheng. Filmen bidrar til at den kollektive hukommelsen styrkes (Connerton 1989), noe som kan være ei utfordring i et fiskevær med kun sommerbosetting. Også fra museet Norvegs side blir bevaring av den immaterielle kulturarven vektlagt. Direktør Alsaker ved museet uttaler til pressen at en slik film bidrar til bevissthet rundt egen historie, og er med på å bevare dagliglivets kulturminner.³⁸

Alle fortellinger – korte som lange - er aspekter ved den nære kulturhistorien og som ved vedlikehold og videreformidling kan gi dagens og morgendagens mennesker forståelse og opplevelse av hvordan samfunnet Sør-Gjæslingen har fungert. Skar (2006) mener at en bør kunne forutsette i dagens fredningspraksis at "fortellinger og betydning som tilskrives kulturminner, tillegges verdi, og [at] det derfor handler om hvilken historie man ønsker å fortelle og ikke absolutt og formell utpeking av noe som av ekspertene oppfattes som absolutte kulturhistoriske verdier" (Skar 2006:260). Den immaterielle kulturarven er ofte lavmælt sammenliknet med fysiske bygg og konstruksjoner. I likhet med den materielle kulturarven må også den immaterielle tas vare på, skjøttes og vedlikeholdes for ikke å bli taus og borte. Utfordringen for fredningsmyndighetene blir å ta sine egne fredningsformål på alvor. Skal Sør-Gjæslingen være en kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og framtidens generasjoner, slik formålet er, bør formidlingen om de immaterielle aspektene få større fokus. For historien om livet på Sør-Gjæslingen er bygninger viktige, men vel så sentralt er fortellingene om hvem som bodde i disse bygningene og hvilket liv de levde.

5.5 Litteratur og referanser

Berger, Peter L. og Thomas Luckmann. 2000 [1966]. *Den samfunnsskapede virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.

³⁸ Namdalsavisa 12.07.2009 <http://www.namdalsavisa.no/kultur/article4460177.ece> (fra internett sep 2009)

- Connerton, Paul 1989. *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Einvik, Kjell 1999. Fugl og fisk. I Herje, Torunn og Sigmund Alsaker (red) *Kysten vår. Namdalskysten gjennom 10000 år*. Namsos: Kystbok.
- Elstad, Åsa 2004. *Kystkvinner i Norge*. Kom forlag.
- Flood, Gavin 1999. *Beyond phenomenology: rethinking the study of religion*. London: Cassell.
- Geertz, Clifford 1993 [1973]. *The interpretation of cultures: selected essays*. London: Fontana.
- Gåsvær, Kolbjørn 1999. *Hilderøya og Øyværet. Olav Duun og Gjæslingan*. [Jøa], K. Gåsvær. Temahefte lagd til Olav Duun-stemnet 1999.
- Hansen, Runbjørg Bremset 2000. *Nærøyfolket 1800-1920*. Nærøy kommune
- Hansen, Runbjørg Bremset 2004. *Nærøyfolket 1920-1970*. Nærøy kommune
- Herje, Torunn 1999. Fisker – bonde – fiskerbonde. I Herje, Torunn og Sigmund Alsaker (red) *Kysten vår. Namdalskysten gjennom 10000 år*. Namsos: Kystbok.
- Kleinman, Arthur 1980. *Patients and healers in the context of culture: an exploration of the borderland between anthropology, medicine, and psychiatry*. Berkeley: University of California Press.
- Moxnes, Halvor 1998. "Forord - Skapte steder," i *Å finne sted: rommets dimensjon i religiøse ritualer*. J. Z. Smith (red). 151 s. Oslo: Pax.
- Myrvoll, Marit 2005. *Samisk begynneropplæring: Evaluering*. Kárášjohka: Sametinget, Høgskolen i Tromsø.
- Myrvoll, Marit 2008. "Forestilling og praksis knyttet til døden". I *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. B. Evjen og L.-I. Hansen (red). Oslo: Pax forlag.
- Myrvoll, Marit 2009. *HER – som sted, kultur og identitet*. Foredrag på Petter Dass-seminaret Gudstjenesten og stedet, Alstahaug, sept 2009.
- Myrvoll, Marit 2011. *Bare gudsordet duger. Om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse*. Avhandling for graden Philosophiae Doctor, UiT.
- Ortner, Sherry B. 1989. *High religion: a cultural and political history of Sherpa Buddhism*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Skar, Birgitte 2006. "Kulturminneovervåking: om å sette landskapsteori ut i praksis," i Egenberg, I.M., Skar, B. og Swensen, G. (red) *Kultur – Minner og Miljøer. Strategiske instituttprogrammer 2001 – 2005*. NIKU Tema 18.
- Skjelbred, Ann Helene Bolstad 1995: Troens grenser. *Tradisjon – tidsskrift for folkloristikk* 25, 1:63-70
- Sør-Gjæslingan. 2004. *Forvaltnings- og skjøtselsplan. Bind I*. Ansvarlig: Nord-Trøndelag Fylkeskommune.
- Sør-Gjæslingan. 2004. *Forvaltnings- og skjøtselsplan. Bind II*. Ansvarlig: Nord-Trøndelag Fylkeskommune.
- Turner, Frederick 1986. "Reflexivity as Evolution in Thoreau's Walden," i *The Anthropology of experience*. V. W. Turner og E. M. Bruner (red). 391 s. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Ween, Gro og Rune Flikke. 2009. *Naturen som praksiser: Natur i nyere norsk antropologi*. Norsk antropologisk tidsskrift 1/2009.

Internett-sider:

- Den indre sjømannsmisjon
- <http://dism.no/>
- Den Norske Misjonsselskap
- <http://www.nms.no/historikk/category156.html#kvinneforeninger>
- *Forskrift om fredningen av Sør-Gjæslingan kulturmiljø, fastsatt ved kongelig resolusjon 1. oktober 2010.*
- http://www.regjeringen.no/upload/MD/Vedlegg/Kongelige_resolusjoner/Kongelig_resolusjon_Fredning_Sor_Gjaslingan_kulturmiljo_101001.pdf
- Havbåra Velforening
- <http://www.sor-gjaeslingan.no/Havbra-Velforening.aspx> (fra internett sept 2010)
- Kuling: Kulturhistorisk undring
- <http://kuling.net/artikler/loyert> (fra internett 29.11.2011).
- Lovdata: Forskrift om fredning av Sør-Gjæslingan kulturmiljø, Vikna kommune, Nord-Trøndelag
- <http://www.lovdata.no/ltavd2/filer/lf-20101001-1319.html>
- Namdalsavisa
- <http://www.namdalsavisa.no/kultur/article4460177.ece> (fra internett
- Noregs Ungdomslag
- http://www.ungdomslag.no/?ac_id=289&ac_parent=1
- Norske Kvinners sanitetsforening
- http://www.sanitetskvinnene.no/no/vare_saker/
- Norsk journalistlag
- http://www.nj.no/?module=Articles;action=Article_publicShow;ID=6985 (fra internett 29.11.2011).
- Riksantikvaren. Høringsbrev om fredningen av 26. mars 2009.
- http://www.riksantikvaren.no/filestore/forskrift_sorgjaeslingan.pdf
- Store norske leksikon
- <http://snl.no/havmus/bruskfiskart> (fra internett 29.11.2011).
- Sør-Gjæslingan
- <http://www.sor-gjaeslingan.no/> (fra internett sept 2010)
- Vikna kommune. Formannskapetets møte 25.04.2005
- http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CBsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.vikna.kommune.no%2Fvikna%2FIntern.nsf%2FFila%2F092591594C8A92D4C1256FE400499901%2F%24FILE%2FFSkap260405Ink.rtf&ei=e2zWTrSdAqql4gTq78i5AQ&usg=AFQjCNHtf_Xbltdx7lwa1Q2qGEg5JrHUdQ

Øvrige kilder:

Thorsen, Sissel 2010. *Sør-Gjæslingan på 50- og 60-tallet, fortalt av de som bodde der.* Dokumentarfilm.

Ressurspersoner/intervjuer:

Alfhild Hanssen, Hilddur Hanssen, Magnhild Nilssen.

Øvrige ressurspersoner:

Sigmund Alsaker, Kristin Kjønso, Lars Halvar Nilssen, Svein Harald Nygård.

6 Fredningen av Sør-Gjæslingen – Aktører, prosess, interesser

Av Ragnhild Skogheim og Kjell Harvold

Bakgrunn og problemstillinger

Fredning av områder kan ofte være kontroversielt. Et nasjonalt "fredningsregime" kan støte mot et lokalt "bruksregime" og føre til konflikt. Ser vi denne konflikten i forbindelse med kulturmiljøfredningen av Sør-Gjæslingen, og hvilke uttrykk får den i så fall? Dette er et sentralt spørsmål i dette kapitlet. Det overgripende målet i prosjektet er å utvikle teoretiske og empiriske kunnskaper om hva kulturmiljøer er og hvordan de konstrueres, forstås og ivaretas innenfor lokal planlegging og forvaltning (inkl. kulturminneforvaltningen). NIBRS spesifikke oppgave i prosjektet er å undersøke hvordan kulturmiljøinteressene ivaretas i arealplanleggingen, hvordan disse verdsettes hos ulike aktører og avveiningen mellom kulturminneinteressene og andre interesser. I denne delen av prosjektet rettes også oppmerksomheten mot fredningsprosessen, blant annet hvordan politikere, planleggere og næringsaktører i Vikna kommune, fiskerimyndigheter og antikvariske myndigheter vurderer denne.

6.1 Innledning

Fredningen av Sør-Gjæslingen kulturmiljø ble vedtatt av Kongen i statsråd 1.10.2010, og er det første fiskeværret som er fredet som kulturmiljø i Norge. I anledning fredningen av Sør-Gjæslingen uttalte miljø- og utviklingsminister Erik Solheim at han var glad for at området blir fredet, og at det er viktig å ta godt vare på dette spesielle fiskeværret som kilde til kunnskap og opplevelse. Fredningen omfatter det særpregete bygningsmiljøet, med rorbuer, fiskemottak, salteri, trandamperi, forsamlingshus, skole, brygger, moloer, rekker av fiskehjell og væreierboligen. Et sentralt aspekt ved fredningen er at historiske spor i kulturlandskapet skal gi besøkende kunnskap om hvordan folk opp gjennom tidene har utnyttet havets og landjordas ressurser under helt marginale vilkår. Fredningen innebærer at en lang prosess har nådd sitt sluttpunkt.

Det finnes ikke mange kulturmiljøfredninger i Norge, Sør-Gjæslingen er det sjuende kulturmiljøet som hittil er blitt fredet. Dette har sammenheng med at det er en langt mer omfattende og komplisert prosess å frede kulturmiljøer enn det er å frede enkeltstående objekter.

Sør-Gjæslingen er blitt kalt "kystens svar på Røros" (blant annet av stiftelsen Norsk Kulturarv). Som et apropos til det uttalte Riksantikvar Jørn Holme at kystkultur har vært underrepresentert på fredningslisten. Dette er i tråd med en oppfatning som gjør seg gjeldende i mange kystsamfunn, Vikna inkludert, at kystkulturen ikke har samme status i vernesammenheng som innlandskulturen. En undersøkelse av kystens kulturminner og kulturmiljøer på Nøtterøy (Stokke og Skogheim 2007) viser at det var en oppfatning i kommunen om at de ikke hadde noen "storslåtte" kulturminner å vise til, sammenliknet med en del innlandskommuner, og at det var gjort for lite for å ta vare på kystkulturen i kommunen (brygger og andre spor av maritim virksomhet).

Det er noen aktørkategorier som peker seg ut som særlig relevante i forbindelse med fredningsprosessen, knyttet til at de har særskilte interesser å ivareta. Kulturminnemyndighetene på statlig og regionalt nivå (Riksantikvaren og fylkeskonservator) er satt til å ivareta kulturarven, og vil i utgangspunktet ha det som sin viktigste oppgave. Kommunen har også et ansvar for å ta vare på

kulturhistorien, men må i tillegg ivareta og avveie en rekke ulike interesser, inkludert næringsinteresser. I Vikna kommune dreier disse seg i stor grad om fiske og havbruk. Det er primært disse interessene som berøres av fredningen. Det innebærer at også fiskerimyndigheter på statlig og regionalt nivå har hatt et ord med i laget i forbindelse med fredningen av Sør-Gjæslingan. I tillegg "befolkes" feltet av huseiere, lag og foreninger og enkeltindivider som kan ha sammenfallende eller divergerende interesser.

Dette prosjektet har et tilbakeskuende perspektiv ved at vi kartlegger og analyserer prosessen som førte fram til fredningen av Sør-Gjæslingan, og ulike aktørers roller, interesser og vurderinger knyttet til fredningen.

6.2 Teoretiske perspektiver

6.2.1 Diskursanalyse

I analysen er det relevant å anlegge et diskursanalytisk perspektiv, nærmere bestemt en tilnærming som betrakter diskurs som spesielle meningssystemer som deles av flere mennesker, og der en på forskjellige måter analyserer mønstre i skriftlige og muntlige utsagn. Disse meningssystemene kan være relatert til større eller mindre fenomener, og de kan produseres og reproduseres av mennesker på lokalt, nasjonalt eller globalt nivå (Svarstad 2001). Et sammenhengende sett av utsagn, begreper og formuleringer konstituerer bestemte måter å omtale og skrive om bestemte saker: "thus framing the way in which people understand and respond with respect to that issue" (Watson 1995:814). Diskursene eksisterer ikke i et vakuum, men må knyttes til kontekst (sosial, kulturell, økonomisk etc.) og til andre diskurser og praksiser. Noen utsagn kan være autoritative og meningsfulle innenfor en diskurs, men umulige eller høyst kontroversielle innenfor en annen (Kaarhus 2001: 34). Dette kan relateres til Pierre Bourdieus begrep *doxa*. *Doxa* forholder seg til et felt av meninger og ytringer (diskurs) ved å være det som faller utenfor det som er verdt å diskutere og som oppfattes som selvsagt (Bourdieu 1977).³⁹ *Doxa* kan innenfor en slik forståelse oppfattes som et videre begrep enn diskurs, selv om begrepet åpner opp for ulike tolkninger; for eksempel at det innenfor diskurser er noe som tas for gitt og ikke diskuteres. Sentralt i Bourdieus ideer om sosiale handlinger og praksiser er at de fleste foregår i doksiske sammenhenger, der grunnleggende sider ved samfunn og livsverden ikke problematiseres eller utfordres men snarere oppfattes som universelt riktig og normalt. Men den doksiske orden kan også utfordres ved at det som noen ser som naturlig og "tingenes orden", kan andre snarere problematisere, eller som det sies av Stevens (1998): "*It could be other than this*".

Autorisasjon og makt til å produsere bestemte "sannhetsregimer" eller bestemte forståelser av virkeligheten som gyldige og overlegne andres forståelser står sentralt i (spesielt) Foucaults diskursbegrep. Med utgangspunkt i et slikt perspektiv kan man si at makten bestemmer hva som er sann viten (jf. Foucault 1989:38). Diskursanalyse egner seg til å få innsikt og forståelse når det gjelder hvilke interesser, argumenter og faglige oppfatninger som får legitimitet og gjennomslag i forhold til hvilke som ikke får det. Også andre perspektiver på makt er relevante. Det gjelder for eksempel knyttet til makt som kapasitet eller mulighet til å få realisere bestemte mål; makt *til* og makt *over*. Denne forståelsen, har i likhet med de fleste teorier om makt, sitt utspring i Max Webers maktteori

³⁹ *Doxa* kommer opprinnelig fra gresk og betydningen alminnelig oppfatning. Herav utledes termene ortodoksi og heterodoksi (se blant andre Harper 2001).

(1975), men er blitt videreutviklet og anvendt av (Lukes 2005) og andre. Rorty (1992) formulerer det slik: *“Power is the ability to define and control circumstances and events so that one can influence things to go in the direction of one’s interests”*. Relateres makt til fredningsprosesser, som fredningen av Sør-Gjæslingen eller andre, er det trolig lite tjenlig å bruke *“rå makt”* for å få gjennomslag for sine interesser, men snarere makt i betydningen kapasitet eller mulighet til å påvirke omstendigheter og hendelser. Den ideelle situasjonen er å få gjennomslag for sine interesser gjennom argumenter som oppfattes som rimelige og fornuftige, men det forutsetter at ulike interesser lar seg forene og at partene er villige til å inngå kompromisser.

Diskursanalyser gir også muligheter til interessante fortolkninger og til å rette oppmerksomheten mot hvordan det vi oppfatter som meningsfullt i ulike sammenhenger, produseres og reguleres. Men: *“Diskursanalys är på gränsen till obegriplig utan det förklarande exemplet”* (Brikell 2001). I dette tilfellet er det altså Sør-Gjæslingen som skal være det forklarende eksemplet. Det er imidlertid grunn til å peke på språkets betydning i konstitueringen av diskurser, og at det også kan gi grunnlag for feiltolkninger både hos dem som snakker sammen og for forskere som skal tolke det som sies. Ulike aktører kan for eksempel bruke ulike formuleringer og begreper, og som kan bidra til at det oppstår uenighet i spørsmål der man egentlig ikke er så uenige. Dette gjør seg trolig også gjeldende innenfor kulturminnefeltet. Videre kan det antas at det innenfor kulturminnefeltet finnes flere ulike, og konkurrerende, diskurser snarere enn *en* dominerende hegemonisk diskurs, og at diskursive kamper kan oppstå mellom aktører og interesser der det ikke er opplagt at et syn er mer gyldig enn et annet. Men også diskurskoalisjoner kan gjøre seg gjeldende.

6.2.2 Felt

Til å belyse ulike interesser og posisjoner innenfor et saksområde er feltbegrepet relevant. Feltet struktureres av at noe står på spill hos deltakerne (Bourdieu 2005).⁴⁰ Det betyr at makt, strid, kamp og konkurranse er sentrale elementer i Bourdieus feltbegrep. Garry Stevens beskriver felt som kamparenaer: *“Individuals in a field compete for control of the resources and capitals specific to the field”* (1998:75).

Sør-Gjæslingen kan i lys av det foregående betraktes som et felt, der ulike erfaringer, meninger og interesser møtes. Interesser kan være sammenfallende eller kryssende, og kan knyttes til ulike posisjoner/faglig ståsted, oppgaver og ansvar. Det er i dette kapitlet viktig å få belyst hvilke interesser som gjør seg gjeldende innenfor dette spesifikke feltet og hvordan disse fungerer som positive drivkrefter eller som barrierer. Aktører som inngår i feltet er i besittelse av gitte former for kapital og ressurser som er nødvendige for å oppnå og vedlikeholde posisjonene, og som også gir deltakerne nødvendig tyngde til å dominere andre posisjonsinnehavere. Men feltet er også dynamisk, ved at styrkeforholdet mellom deltakerne kan endre seg – slik også det som utgjør et felts grense kan gjøre.

⁴⁰ Bourdieus feltbegrep tar utgangspunkt i en forståelse om at samfunnet kan ses som en rekke differensierte og delvis autonome felt. De ulike feltene styres eller preges av feltspesifikke regler og logikker hva angår feltets verdier, dynamikker og strukturer mht inndeling i ulike posisjoner (Bourdieu 1993).

Innenfor ethvert felt forutsettes spesifikke kunnskaper og oppfatninger hos dem som medvirker og bestemte regler som skiller et felt fra et annet.⁴¹

6.3 Metode og utvalg

I dette kapitlet er det benyttet en kvalitativ metode, informantintervjuer, til å få fram ulike aktørers vurderinger av fredningen av Sør-Gjæslingen. Til sammen er det gjennomført 13 intervjuer i denne delen av prosjektet. Sentrale aktører fra politikk og kommuneadministrasjon i Vikna kommune er intervjuet (sju politikere, to av dem driver også med fiskeoppdrett, og tre fra administrasjonen). De administrativt ansatte er knyttet til sektorer som er sentrale i arbeidet med kommunens arealplanlegging. Fra Riksantikvaren er en person som har vært involvert i fredningsprosessen intervjuet, og to representanter for lokale og statlige myndigheter innenfor fiskeri- og havbruksforvaltningen er intervjuet. De sistnevnte to intervjuene har foregått pr e-post og telefon, og et intervju har foregått i Oslo (gjelder Riksantikvarens representant). De øvrige intervjuene ble gjennomført i Vikna kommune, kombinert med befarings på Sør-Gjæslingen. Det å se caseområdet med egne øyne gir en dypere innsikt enn om man utelukkende har skriftlig materiale og informantenes vurderinger å basere vurderinger på. Det er også benyttet intervjumateriale som NIKU har fremskaffet. Dette er avtalt med NIKU. I tillegg til intervjuer er det også benyttet dokumentanalyse. Dokumentmaterialet har vært kommuneplaner, og andre politiske strategidokumenter, samt forsknings- og utredningsrapporter og annen litteratur om fredningsprosessen. Vi har også benyttet informasjon som er lagt ut på internett (blant annet kommunens hjemmesider) og annet skriftlig materiale vi har fått tilgang til.

Til sammen gir dette materialet god innsikt i hvordan offentlige myndigheter og private aktører betrakter fredningen av Sør-Gjæslingen, og når det gjelder prosessen som førte fram til fredning.

6.3.1 Metoderefleksjoner

Valget av kvalitativt intervju som metode ble gjort fordi det var best egnet til å besvare de spørsmålene prosjektet omhandler i dette kapitlet. Gjennom å anvende semistrukturerte intervjumetoder fikk vi mulighet til å følge opp og utdype temaer og spørsmål som dukket opp underveis i samtalen. Dermed kunne vi få frem flere aspekter ved det aktuelle temaet enn vi hadde forestilt oss på forhånd, samt: *"få fat i de betydninger, som personer, ting og sager har for interviewpersonen"* (Fog 1994:15).

Spørsmål om dataenes validitet (gyldighet, relevans) og reliabilitet (nøyaktighet, pålitelighet) er et gjennomgående spørsmål i alle typer undersøkelser, uansett metodisk opplegg. Kvalitative studier har, tilsvarende det som gjelder for kvantitative undersøkelser, krav til systematikk, argumentasjon, etterprøvbarehet og troverdighet (Fog 1998:135). Validitet forstås vanligvis som at det er samsvar mellom data og problemstilling(er), altså at dataene er relevante i forhold til det man ønsker å undersøke. Kravet om gyldighet dreier seg for det første om at forskeren i arbeidet med sitt empiriske materiale skal sikre sammenhenger og konsistens i den utførte analysen. For det andre skal en vurdere plausibiliteten i tolkninger og sikre at analysen samsvarer med andre analyser eller

⁴¹ En tydeliggjøring av dette kan gjøres med henvisning til fotball og sjakk. Fotballspillere trenger ikke kunne sjakkspillets regler, og omvendt. Men de må kjenne til reglene som gjelder som henholdsvis fotballspillere og sjakkspillere.

andre forskningsresultater (jf. Kvale 1989, Hellevik 1995, Ragin 1994). Reliabilitet dreier seg om at datamaterialet man baserer seg på gjengis slik at det er dekkende for det informantene har sagt og ment, og at det kommer til uttrykk når dataene presenteres. Det betyr ikke at alt informantene har sagt skal frem, men at meningsinnholdet i det de har sagt blir korrekt gjengitt. Sitatene baseres på intervjunotater. Spørsmål som kan stilles ved kvalitative studier er om man har fått tilgang til så mange relevante informanter som mulig. Så også i denne studien. Det vil gjerne være enda flere man skulle fått i tale, men vi kan ikke se at utvalget av informanter rokker ved denne studiens gyldighet.

6.4 Vikna kommune

Sør-Gjæslingen ligger i Vikna kommune i Nord-Trøndelag, med Rørvik som kommunesenter. Rørvik blir gjerne presentert som Trøndelags kystby og er også regionscenter for Ytre Namdal. I tillegg til Vikna inngår Leka og Nærøy kommuner i Ytre Namdal.⁴² Befolkningmessig er Vikna i vekst. Kommunen har drøyt 4.100 innbyggere (4.122 pr. 1.1 2010), og er en av de få distriktkommuner i Nord-Trøndelag som har hatt befolkningstilvekst de senere år. Ca. 2700 av innbyggerne bor i Rørvik. Namdalsregionen, som Vikna er en del av, har samlet sett befolkningsnedgang.

Kommunen består av nærmere 6000 øyer, holmer og skjær. Det er bosetting på de største øyene. Disse, med unntak av Borgan, er knyttet sammen med bruer. Viktigste næringer er tradisjonelt fiske, oppdrett, landbruk og service. 68,5 prosent av de sysselsatte arbeider i tertiærnæringen (mot 76,6 prosent for landet for øvrig). 11,5 prosent jobber i primærnæringene (3,0 prosent for landet for øvrig). Vikna er ingen stor landbrukskommune, men næringen er helt avgjørende for bosettingen utover i grendene (rapport fra Vikna kommune, 2004). Mens antall sysselsatte i tradisjonell fiskerinæring er sterkt redusert de siste 20 årene, har oppdrettsnæringen hatt vekst. Oppdrettsselskapene i kommunen er lokaleide, og har sine hovedkontorer på Vikna, med mottaksanlegg på land. Disse utgjør viktige arbeidsplasser i kommunen. I tillegg kommer de som er sysselsatt innenfor fiskeindustrien for øvrig. Oppdrett av laks i sjøområdene ved Sør-Gjæslingen er med på å gi grunnlag for over 100 arbeidsplasser på land, og det er planer om å utvikle 250 nye arbeidsplasser innen akvakultur i regionen i løpet av tre år, dersom forholdene er lagt til rette, ifølge informanter i kommunen. Vikna er i dag Nord-Trøndelags største fiskerikommune (www.vikna.kommune.no). Vikna har de senere årene vært en vekstkommune, med økende tilflytting og etablering av ny næringsvirksomhet. Særlig har en stadig voksende tjenesteytende sektor, da særlig innen tele- og finansvirksomhet (Telenor mobil og inkassofirmaer) gitt grunnlag for vekst. Kommunen har nå en nettoinnpendling på drøyt 200 personer.

En av utfordringene knyttet til oppdrett og fiske er å sikre rekrutteringen (se Nærings- og Utviklingsplan, 2010-2012). En annen utfordring er at det er for få arbeidsplasser for folk med høyere utdanning, og innen yrker som tradisjonelt appellerer til høyt utdannede kvinner. Dermed blir det en skjev kjønnsbalanse i kommunen.

Kommunesenteret Rørvik har som målsetting å være en attraktiv kystby, der også stedsutvikling med vekt på estetisk opprusting og styrking av mulighetene for sosialt liv står sentralt. Profilering av Rørvik som "Kystbyen" krever, ifølge kommuneplanens samfunnsdel, en langsiktig og bevisst satsing

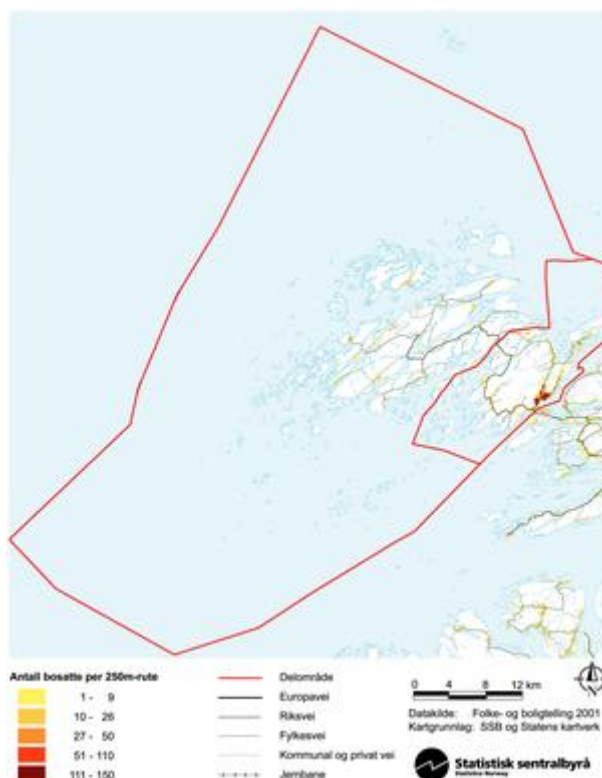
⁴² Flatanger, Fosnes, Namsos og de tre Ytre Namdal-kommunene utgjør til sammen Namdalskysten som begrep.

på å åpne byen mot havet, fremheve den maritime kulturen, styrke samarbeidet mellom kultur og næringsliv og bygge opp en stedsidentitet. Etableringen av det nasjonale kystkultursenteret Norge har vært det klart viktigste og mest krevende tiltaket i denne satsingen, heter det i kommuneplanen.⁴³ Turisttrafikken til Namdalskysten har hatt en jevn økning de senere årene, og ifølge Nærings- og Utviklingsplan, 2010-2012, utgjør Norge og øyene Nordøyen, Sør-Gjæslingen, Borgan og skjærgården som spydspissprodukter med gode utviklingsmuligheter.

Vikna kommune

Vikna kommune; kart med bosettingsmønster.

6.5 Fredning av Sør-Gjæslingen – prosess, aktører og vurderinger

Bakgrunnen for fredningen av Sør-Gjæslingen er historien om Sør-Gjæslingen som et viktig fiskevær. Begrunnelse for fredningen er blant annet angitt i Forvaltnings- og Skjøtselsplan fra 2004, Bind I (i regi av Nord-Trøndelag fylkeskommune). I og med fredningsprosessen ser vi starten på fredningsdiskursen, og som kan knyttes til sosial og kulturell kontekst. Denne konteksten innebar en endring i meningsdanningen på kulturarvfeltet, der det å ta vare på kulturarven ble ansett som viktig; ikke noe man skulle kvitte seg med. I dag gjør det som kan betegnes som mulighetsdiskursen seg vesentlig gjeldende, det vil si at kulturarven betraktes som ressurs i fremtidig utvikling av områder (jf. Skogheim og Vestby 2010). Det er nyanser i dette bildet, noe som er tema senere i dette kapitlet.

I det følgende presenteres de ulike fasene i fredningsprosessen, basert på Skjøtselsplan fra 2004, bind I. Dette materialet gir et bilde av hva som i ulike tidsperioder er gyldige betraktninger og hvordan disse etableres, begrunnes og formuleres (jf. Foucault 1989).

⁴³ Vikna var en av kommunene som i perioden 2001-2005 deltok i programmet "Miljøvennlige og attraktive tettsteder", i regi av Miljøverndepartementet.

6.5.1 Fase 1: Etablering av et lokalt kontaktutvalg, samt fokus på restaurering og vedlikehold, 1977-ca 1990

Fredningsprosessen startet i 1977, da Jens Lie-Gjeseth tok initiativ til vernetiltak. Gjeseth hadde flyttet tilbake til Vikna og blitt museumsbestyrer på deltid på Woxengs Samlinger. Etter den første befaringen til Sør-Gjæslingan der fylkeskonservator Kolbein Dahle deltok, uttalte han: *“Vi kan ikkje la ein sik framtidsressurs forfalle. Det er snarere et spørsmål om vi har råd til å la det forfalle enn om vi har råd til å verne det”*. Konklusjonen etter påfølgende befaringsvar at det burde arbeides videre med en verneplan. I den forbindelse ble det valgt et kontaktutvalg for planarbeidet, som besto av vøreieren, en representant for Vikna kommune, Gjeseth og to fra beboerne på Sør-Gjæslingan. Saken kom opp i formannskapet og kommunestyret i juli 1979. Bakgrunnen for kommunens engasjement i saken knytter seg til tre punkter:

- vern og bevaring av bygninger
- turisme (ved) utleie av rorbuer
- fiskerier (ved)... å sikre seg dispensasjonsretten over fiskemottaket og leie dette ut til en bedrift med tilknytning til kommunen.

Kommunestyret ba om at det ble utarbeidet en verneplan for hele fiskeværet og at dette skulle skje gjennom Woxengs Samlinger med bistand fra blant andre fylkeskonservatoren. Ifølge Forvaltnings- og skjøtselsplanen skjedde det ikke særlig mye med verneplanen de første årene på 1980-tallet, men gjennom hele 1980-tallet foregikk det istandsetting, restaurering og vedlikehold av bygninger og bygningsmiljøer. Målet var at bygningene skulle få en form for bruk som var nær opp til det de opprinnelig ble brukt til. Fra Vikna kommune var det et klart ønske å opprettholde driften av fiskemottaket på Flatholmen. Både for kommunen og museet var målet vern gjennom bruk. I tillegg var det en forholdsvis ny tanke å ta vare på bygningsmiljøene i sitt rette element, i stedet for å flytte bygningene til bygdetun og friluftsmuseer (Forvaltnings- og Skjøtselsplan: 34).

Fredningsdiskursen ble etablert i prosessens første fase og videreutviklet i de påfølgende faser. Vern og bevaring av bygninger står sentralt innenfor denne diskursen. Alternativet til istandsetting, bruk og utvikling, var forfall, som det ikke knytter seg noen positive assosiasjoner til. De ulike diskursive posisjonene utdypes senere i dette kapitlet.

6.5.2 Fase 2: Ønske om å få Sør-Gjæslingan inn i formelle plandokumenter, ca 1990-ca 2000

Først etter 1990 kom det forrang i arbeidet med en reguleringsplan for Sør-Gjæslingan. Denne verneformen var mest hensiktsmessig med det lovgrunnlaget som fantes da. Kulturminneloven var ikke interessant fordi den kun ga mulighet til å frede enkeltbygninger og ikke hele miljøer. Ved lovendring 3.juli 1992 fikk imidlertid kulturminneloven en hjemmel til å frede et område – et kulturmiljø – på bakgrunn av dets egenverdi. Fokus ble nå lagt på området som helhet og de ulike delene det var sammensatt av. Med bakgrunn i ”Handlingsplan for kulturminneforvaltning” fra Miljøverndepartementet i 1992 og den nye § 20 om kulturmiljøfredning, fikk Nord-Trøndelag et prøveprosjekt med fylkesvis verneplan for kulturmiljø i perioden 1993-1995. Målet var å finne fram til mulige fredningsverdige kulturmiljøer i fylket. I samråd med Vikna kommune ble det tidlig klart at Sør-Gjæslingan hadde de kvalitetene som et fredningsverdig kulturmiljø må ha, og at § 20 var en hjemmel som kunne passe her.

I 1996 startet prosessen med kulturmiljøfredning for Sør-Gjæslingan. Samme år ble et forslag til kulturmiljøforskrift sendt ut på høring. Deretter stoppet arbeidet opp fra fylkeskommunens side, og slik ble saken liggende i noen år.

I denne fasen er man opptatt av formalisering av fredningsprosessen, med vekt på hvilket lovgrunnlag som er mest egnet for å ta vare på fiskeværet for fremtiden. Den juridiske, formelle diskursen er nå etablert, og diskusjonen om "vekst versus forfall" er tilbakelagt. Bevaringen av Sør-Gjæslingan som en ressurs for fremtiden tas nå for gitt (doxa) av dem som er involvert i prosessen.

6.5.3 Fase 3: "Blikket løftes"; Sør-Gjæslingan i regional og nasjonal sammenheng, ca 2000-2010

I 2001 kom det forespørsel fra Vikna kommune og Kystmuseet i Nord-Trøndelag Woxengs Samlinger om å ta opp igjen arbeidet. Fylkeskommunen tok da initiativ til å sette ned en gruppe som skulle jobbe fram et forslag til fredning. Gruppen besto av representanter fra Vikna kommune, Kystmuseet, private huseiere, fiskerinæringen, Fylkesmannens miljøvernavdeling, Ragnhild Kvalø (prosjektansvarlig) og fylkesarkeolog Hilde A. Tokle, Nord-Trøndelag fylkeskommune (prosjektleder). I prosessen var også Riksantikvaren v/jurister og rådgivere hjelpelige etter behov. Resultatet av arbeidet ble et forslag til kulturmiljøforskrift for Sør-Gjæslingan kulturmiljø. I mars og april 2004 ble saken behandlet i teknisk styre, formannskap og kommunestyret i Vikna kommune.

Kommunestyret vedtok 29.4. 2004 å tilrå fremlagt forslag til fredning på noen vilkår (utdrag):

- Fredningsområdet reduseres som vist i kart datert 15.3.2004 (tilvarende vedtak i teknisk styre sak nr. 06/04) og slik at sjøområdet bare fredes i indre fiskerihavn av Sør-Gjæslingan. I tillegg fredes holmer og skjær innenfor forslaget til rådmannen.
- Fredningsplanen må kunne ivareta muligheten for utvikling av et nasjonalt pilotprosjekt i randsonen mellom bruk og vern, og at Sør-Gjæslingan kan utvikles som et utstillingsvindu for tradisjonell sjøretta virksomhet og fremtidig småskala næringsvirksomhet.
- Kommunestyret tilkjenner positiv holdning til innløsning av festetomter og forutsetter at det utarbeides samlet plan for dette hvor det blant annet tas hensyn til ferdselsveger og viktige kulturmiljø.

I oktober 2004 ble saken behandlet i fylkesrådet.⁴⁴ Samtidig utarbeidet fylkeskommunen en førstegenerasjons forvaltningsplan på bakgrunn av innspillene som var kommet gjennom prosessen. Forslaget var ute til lokal høring fra desember 2002 til juni 2003, og resulterte i Skjøtselsplan I og II fra 2004. Formålet med skjøtselsplanen var å angi felles kjøreregler for bevaring og utvikling; altså hvordan vernet skulle fungere i praksis. Planen skal være rettleidende og rådgivende i forvaltningen, og til hjelp for eiere og forvaltningsinstanser i den videre bruk av området. Videre skal den være en plattform for utviklingen av Sør-Gjæslingan som ressurs for kunnskap og verdiskaping.

Ifølge daværende fylkesarkeolog (intervju i regi av NIKU, oktober 2009) var det litt fram og tilbake hvilke områder som skulle inngå i fredningen, men synet til fylkesarkeolog og Riksantikvar var at det

⁴⁴ Prosessen videre var oversendelse til Riksantikvaren som forbereder sentral høring for direktorater, departementer og foreninger på nasjonalt nivå. I siste fase forbereder Miljøverndepartementet saken til Kongen i statsråd.

var riktig å innlemme deler av havet i kulturmiljøfredningen, siden formålet med fredningen i hovedsak gikk på menneskers utnyttelse av havet som ressurs. Riksantikvaren mente også at det fredete arealet burde være sammenhengende der det har en funksjonell sammenheng. Synet om å la fredningen omfatte havet utenfor Sør-Gjæslingen deles av fylkesarkeologen (intervju i regi av NIKU, oktober 2009). I forslaget til fredning var det ingen begrensninger i forhold til tradisjonelt fiske slik det har vært drevet/drives på Sør-Gjæslingen: *”Man ikke kan pålegge at det fiskes med tradisjonelle metoder i fredningsområdet, men at man kan forby fiske med moderne metoder som gir fysiske inngrep i miljøet. Dette vil indirekte legge til rette for at det tradisjonelle fisket blir videreført”*, heter det i forslaget.

Fiskerne var skeptiske til at noe av havet ble med i fredningen, med tanke på konsekvensene det kunne få for deres aktivitet. De ville derfor ta ut havarealet. Fiskarlaget Midt-Norge foreslo en annen grense, og kommunestyret i Vikna ønsket å ta ut mye av havarealet og kun frede øyene. Da fylkespolitikerne skulle fatte beslutning støttet de kommunen, og dette forslaget ble sendt inn til Riksantikvaren for sentral høring i november 2004.

I perioden fra november 2004 til 2008 skjedde det lite, noe som forklares med manglende personalressurser hos Riksantikvaren. I denne perioden fulgte fylkeskommunen stort sett prosessen på avstand.

I mars 2009 kom Riksantikvaren med et forslag som gikk ut på høring til sentrale myndigheter og aktører, altså ikke til kommunen og fylkeskommunen som hadde vært høringsinstanser i en tidligere fase. Vikna kommune kom likevel med en uttalelse til Riksantikvaren (juni 2009). I den understrekes det blant annet at det er av særdeles stor betydning for kommunen at fredningen ikke legger begrensninger på den firskeriretta næringsvirksomheten som allerede er etablert i området, jf. blant annet oppdrettslokalitetene ved Kyrøyen som omfattes av området som er avsatt til oppdrettsvirksomhet i kommunens arealplan: *”Siden tradisjonelt fiske og fiskeoppdrett er store og viktige næringer i kommunen, er det viktig at denne næringen har gode og forutsigbare rammevilkår, noe som blant annet omfatter tilgang på gode oppdrettslokaliteter”*, heter det i kommunens uttalelse. Kommunen ber derfor om at fredningsforslaget endres i samsvar med Vikna kommunestyre sitt vedtak fra 2004. Informantene fra kommunen mente det hadde vært en god prosess fram til 2004, men etter den tid ble prosessen ført videre i regional/sentral regi uten involvering fra lokalt nivå.

I det siste forslaget fra Riksantikvaren ble området på nytt sett i en helhet, og innebar at havet skulle inkluderes i fredningen, basert på en juridisk vurdering om at det ikke var mulig å frede bare øyene.

Fylkesarkeologen skal ifølge intervju (i regi av NIKU) ha lagt ned et omfattende arbeid for å inkludere lokalbefolkningens syn i utformingen av fredningen, men det ble utelatt i Riksantikvarens forslag. Forankring og involvering av lokalbefolkningen anses i mange beslutningsprosesser som viktig, også av strategiske grunner (for å få oppslutning om tiltak), og kulturminneforvaltningen kunne trolig tjent på det i denne saken.

Også i denne fasen har formelle/juridiske argumenter en sentral plass, og prosessen er i enda større grad enn tidligere løftet opp på regionalt og nasjonalt nivå. Det er ikke uenighet om man skal frede men *hva* (omfang), *hvordan* (lovverk) og hvilke konsekvenser fredningen kan få for sentrale næringer i kommunen, som fiske og oppdrett. Det betyr at konkurrerende diskurser gjør seg mer gjeldende i

denne fasen, knyttet til ulike interesser og hensyn. De ulike diskursene utdypes senere i dette kapitlet.

6.6 Vurderinger av fredning og prosess

I det følgende presenteres synspunkter på fredningen av Sør-Gjæslingan fra en del av dem som har vært involvert i fredningsprosessen. Det gjelder fiskeri- og havbruksmyndigheter, antikvariske myndigheter, politikere og representanter for administrasjonen i Vikna kommune og representanter for oppdrettsnæringen i kommunen. Innenfor feltet det her er snakk om, Sør-Gjæslingan, kan aktørene ha så vel sammenfallende som kryssende interesser, relatert til de interessene de er satt til å ivareta, og de har også ressurser, kunnskaper og formelle posisjoner som bidrar til å gi legitimitet og autoritet til deres argumenter. Dette belyses nærmere i det følgende.

6.6.1 Fiskerimyndighetenes syn

Fiskeridirektoratet

Fiskeridirektoratet, region Trøndelag,⁴⁵ bemerket i sin uttalelse (februar 2004) til fylkeskommunen at de i utgangspunktet er positive til de mål og intensjoner som er nedfelt i forvaltnings- og skjøtselsplanen. Det ble imidlertid påpekt at ved vern av et område som har et aktivt næringsliv og er et levende samfunn, må ikke restriksjoner virke slik at aktiviteter dør ut, men at vernet heller styrker eksisterende og fremtidige aktiviteter. Dette betyr at *en må sikre vernet gjennom en fornuftig og styrt bruk av området og at aktivitet i sjø som ikke forringer eller er i strid med verneformålet må aksepteres*, som det understrekes. Dette gjelder også bruk av rekefiske innenfor et nærmere angitt område (det vises til at fangst med rekefiske har lang tradisjon i området). Også kombinasjonen av havbruk/fiskeri, skjelldyrking (i rimelig omfang), høsting og tang og tare og havbeite av hummer og kamskjell bør tillates og nedfelles i verneforskriften og/eller i forarbeidene/kommentarene til forskriften, heter det. Det legges av representant for fiskeridirektoratet også vekt på å gjøre området attraktivt gjennom utvikling av tradisjonelle produkter rettet mot besøkende. Fiskeridirektoratet, region Trøndelag, mener at fredningsforslaget må ta hensyn til Lov om saltvannsfiske over og under vann, og det vises til uttalelse fra Fiskarlaget Midt-Norge hvor det bl.a. heter at en forutsetter at en fredning tillater fortsatt fiske med passive redskaper. Det påpekes også at verneplanen bør inneholde forhold som omhandler både fortid, nåtid og fremtid, og at før en fredningsplan for Sør-Gjæslingan vedtas bør en ha undersøkt forholdene under vann og sette opp en status for hva som finnes der i dag. Etter et tidsrom, for eksempel 10 år, bør det foretas en evaluering av hva denne fredningen har hatt av betydning for Sør-Gjæslingan, både over og under vann, påpekes det i uttalelsen.

Fiskerikontoret i Rørvik

Det lokale fiskerikontoret i Rørvik har også vært inne i fredningsprosessen ved at hørings-saken først ble sendt til fiskerikontoret til vurdering og deretter sendt videre til regionkontoret i Trondheim, som er det som formelt skal uttale seg. Informant fra fiskerikontoret mente at hørings-saken kom sent inn

⁴⁵ Fiskeridirektoratet har flere regionkontorer samt noen lokalkontorer/fiskerikontorer. Region Trøndelag har kontor i Trondheim og et av fiskerikontorene ligger i Rørvik. Oppgavene til kontorene er blant annet forvaltning og kontroll av fiskeri- og akvakulturnæringen.

i fredningsprosessen, og at det var flere sider ved denne som kunne vært bedre håndtert. Kontakten med museet hadde imidlertid vært bra, og ledelsen ved museet er opptatt av ivaretagelse og videreutvikling av næringsaktiviteter, som oppdrett, ble det understreket. Også Sør-Gjæslingans Venner oppfattes som gode samarbeidspartnere.⁴⁶

Det hadde imidlertid vært vanskelig å nå fram til den regionale kulturminneforvaltningen og til Riksantikvaren, påpekte informanten fra fiskerikontoret. *Det er langt til Steinkjer også*, ble det understreket. Dette kan være uttrykk for at det kan være like vanskelig å nå fram med sitt syn overfor regionale som sentrale myndigheter. *Fiskerimyndighetene fikk etter hvert gehør for at vernet ikke måtte gå på bekostning av fiskerinæringen*. Vikna er en næringsrettet kommune, ble det understreket. Fiskerikontoret er positivt til fredningen som sådan og mente at den endte greit, ved at fiskerihistorien er det sentrale kulturminneelementet i fredningen, og at hensynet både til bruk og vern er ivaretatt.

Fiskeri- og kystdepartementet ⁴⁷ (FKD)

I uttalelsen fra FKD til Riksantikvaren 16. oktober 2009 vises det til tidligere korrespondanse mellom Riksantikvaren og Fiskeri- og kystdepartementet om forslaget til fredning av Sør-Gjæslingan kulturmiljø (herunder brev av 26.3.2009 og 2.7.2009 fra Riksantikvaren). Det sies i uttalelsen at fredningsforslaget berører prinsipielle spørsmål, som forholdet mellom kulturminneloven og havressursloven ved regulering av marine ressurser, og forholdet mellom sjø/land – for eksempel hvor stor del av sjøområdet som må vernes for å kunne ivareta fredningshensikten. Merknadene fra FKD er basert på uttalelser fra Fiskeridirektoratet og Kystverket. På den bakgrunn har departementet følgende merknader til Riksantikvarens forslag til fredning når det gjelder omfang og formål med fredningsforslaget:

Omfang: Når det gjelder omfanget pekes det på at verneforslaget omfatter et område som er avsatt til akvakultur i kommuneplanens arealdel. I merknaden heter det blant annet: *”Akvakulturnæringen opplever knapphet på gode lokaliteter og dette medfører at det får større betydning enn tidligere å utnytte tildelte arealer til havbruk effektivt. Området rundt Vikna har begrenset tilgang på gode oppdrettslokaliteter, da det ligger en del naturlige begrensninger i forhold til hvor et oppdrettsanlegg kan plasseres. Begrensningene ligger i forhold til sjøtemperatur, strømforhold, dybde og plassering i forhold til vær og vind. Gyteområder og oppvekstområder for vill fisk begrenser også tilgangen til gode lokaliteter”*. Et eksempel det vises til er området ved Kyrøyan, som omfattes av fredningsforslaget fra Riksantikvaren, og som er godt egnet for akvakulturvirksomhet (der det i dag også er etablert oppdrettsanlegg).

Riksantikvaren legger til grunn at områder som har hatt nevneverdig nytteverdi for befolkningen i Sør-Gjæslingan skal inngå i kulturminneavgrensningen. FKD er av den oppfatning at dette ikke er tilstrekkelig god begrunnelse for å legge bånd på eksisterende og framtidig næringsvirksomhet i sjøområdet. Departementet mener derfor at verneområdet bør innskrenkes, slik at det ikke omfatter områder avsatt til akvakultur i arealdelen i kommuneplanen i Vikna kommune. FKD forutsetter at det

⁴⁶ Venneforeningens formål er å utføre arbeidsoppgaver og tiltak med sikte på å bevare Sør-Gjæslingan som kulturlandskapsområde og attraktivt reisemål. Alle tiltak som skal utføres av Venneforeningen skjer i samråd med kystmuseet Nord-Trøndelag, Woxengs samlinger, heter det i vedtektene.

⁴⁷ Det følgende har vi fått tilsendt fra FKD.

vil være mulig å kombinere vern og normal ferdsel til sjøs, at fiskerihavna opprettholdes, samt at nødvendig vedlikehold av Kystverkets installasjoner og farleder i området kan utføres.⁴⁸

Formål: Uttalelsen dreier seg blant annet om Riksantikvarens forslag om et generelt forbud mot rekefiske i området, men at det skal kunne drives rekefiske på rekefelt innen fredningsområdet der denne type fiske drives i dag. Begrunnelsen for å forby rekefiske utenfor eksisterende rekefelt er at kulturminner under vann kan bli skadet (mens det anses av Riksantikvaren at eventuelle kulturminner på rekefeltene allerede vil være så sterkt skadet at et fortsatt rekefiske ikke vil føre til ytterligere skade). FKD påpeker at kulturminner under vann ikke er gitt en særlig dekkende omtale i fortalen, og dersom rekefiske skal forbyes i bestemte geografiske områder bør det begrunnes ut i fra behov for beskyttelse av dokumenterte kulturminner i de samme geografiske områdene. Uten en mer dekkende begrunnelse vil det ikke være mulig for FKD å akseptere det rekefiskeforbudet som i dag ligger i fredningsforslaget, heter det i uttalelsen. Det påpekes også at det bør fremgå tydelig, enten i forskrift eller i fortale, hvilke områder som foreslås stengt for rekefiske og hvilke som foreslås å være åpne. Utgangspunktet må være informasjonen om eksisterende rekefiske som fremkom i den lokale høringsprosessen.

Riksantikvarens forslag om taretråleforbud anses av FKD som lite godt begrunnet, og det bes om at foreslaget vurderes på nytt, på samme måte som forslaget om rekefiskeforbud.

FKD forutsetter at restriksjoner på fiskeri, slik de er beskrevet under punkt 4.4.1 i fredningsforslaget, ikke innebærer noen restriksjoner på notfiske etter sild og brisling, ettersom dette fisket må ses på som et tradisjonelt fiske som ikke gir fysiske inngrep i miljøet og at det heller ikke legges restriksjoner på fiske med tradisjonelle redskaper som ikke er nevnt under punkt 4.4.1.

Som det fremkommer i det foregående baserer FKD sin uttalelse blant annet på ytre etaters vurderinger, men peker i tillegg på en del prinsipielle spørsmål knyttet til ulike lovverk, manglende begrunnelser når det gjelder fredningsomfang og enkelte andre sider ved fredningen. Det er ikke nødvendigvis her snakk om kryssende interesser vis a vis vernemyndighetene, men sett fra et feltperspektiv, der ulike meninger og interesser møtes, har departementet nødvendig tyngde og autoritet til å få gjennomslag for sine argumenter.

Sammenfatning

Fiskerimyndighetene er positive til fredningen, men understreker at det er viktig at næringsinteresser knyttet til fiske og oppdrett ivaretas. De reiser flere innvendinger mot Riksantikvarens forslag, blant annet når det gjelder det foreslåtte fredningsomfanget, ved at det kan legge bånd på eksisterende og framtidig næringsvirksomhet i sjøområdet. Fiskerimyndighetene forutsetter at det vil være mulig å kombinere vern og normal ferdsel til sjøs, at fiskerihavna opprettholdes, samt at nødvendig vedlikehold av Kystverkets installasjoner og farleder i området kan utføres. Slik særlig uttalelser fra fiskerikontoret i Rørvik kan tolkes, var ikke fiskeriinteressene tilstrekkelig ivaretatt i fredningsforslaget, men at det etter hvert ble gehør for at vernet ikke måtte gå på bekostning av fiskerinæringen. Det foreslås at det etter et tidsrom, for eksempel 10 år, bør foretas en evaluering av hva denne fredningen har hatt av betydning for Sør-Gjæslingen. Fiskerimyndighetene er bærere av

⁴⁸ Sør-Gjæslingen fiskerihavn er utbygd av Kystverket, som har rettigheter i form av tinglyste grunneiererklæringer på areal i havna.

en faglig diskurs/myndighetsdiskurs, noe som også bidrar til å gi argumentene tyngde og autoritet. De ulike diskursive posisjonene utdypes senere i kapitlet.

6.6.2 Riksantikvaren

Informant fra Riksantikvaren pekte på at formålet med fredningen, som er formulert i forskrift for fredning av Sør-Gjæslingan (§ 2), er å ta vare på det særegne fiskeværet Sør-Gjæslingan som kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og framtidens generasjoner. Dette gjelder særlig forholdet mellom naturgrunnlag, næring, levekår, samfunn og den historiske utviklingen av fiskeværet.

Når kulturmiljøfredningen omfatter både land og sjøområder er begrunnelsen at fiskeværets ressursgrunnlag er knyttet til fiske og at de utgjør en historisk, funksjonell og visuell sammenheng. Perioden før 1980 (før fraflyttingen) er viktig for fredningen (se detaljer i fredningsbestemmelsene), og fredningen omfatter både synlige og usynlige kulturminner. Altså er både bygninger i øyværet og kulturminner under vann viktige for fredningen (skipsfunn eldre enn 100 år, se kulturminneloven § 14). Fredningen innebærer ikke at det skal gjennomføres undersøkelser av havbunnen for å kartlegge skipsvrak. Det er urealistisk å "støvsuge" under vann, ble det understreket av informanten. Fiske som gir fare for å ødelegge kulturminner på havbunnen skal ikke tillates, for eksempel mekanisk taretråling (men det ønsker heller ikke lokale fiskere da de ønsker gode oppvekstvilkår for småfisk, mente informanten).

Informanten understreket at man freder for framtida og at aktivitet er viktig. Man skal kunne bo, fiske, drive jordbruk og ha husdyr i dette kulturmiljøet. Det er ikke snakk om å tilrettelegge for høykomfortturisme, da besøkende skal innkvarteres i rorbuer med enkel standard, ble det understreket. Fisketurisme er heller ikke ønskelig. Folk skal benytte robåter for å fiske, og da blir ikke omfanget stort. Det er museet som styrer bruken av fiskeværet, understreket informanten.

Kulturminnevernet – den nye væreieren?

Slik også andre informanter har påpekt var en del huseiere opprinnelig i mot fredningen. Det er primært samarbeidsgruppa i regi av den regionale kulturminneforvaltningen som har hatt kontakt med huseierne, ikke Riksantikvaren. I 2003 var samarbeidsklimaet vanskelig, og kulturminnevernet (museet og Riksantikvaren) ble betraktet som den nye væreieren, men det roet seg etter hvert, i følge informanten. Istandsettingen av bygninger i regi av Riksantikvaren bidro til at folk ble fornøyde. Siden kommunen eier mye av arealet på Sør-Gjæslingan er det liten grad av konflikter i forhold til arealbruk, ble det understreket.

Selv om det ikke er noen spesielle trusler knyttet til kulturmiljøet, kan gjengroing bli et problem, påpekte informanten. Heimværet og Karlholmen gror til med blant annet hundekjeks og vierkratt. Dersom fiskernes landbaser blir for omfattende og de også får bygningselementer som ikke hører hjemme på fiskeværet, for eksempel veranda på aggregathus, samt fradelinger, kan det være en trussel i forhold til kulturmiljøet i fiskeværet. Turismen derimot representerer ingen trussel, mente informanten fra Riksantikvaren.

Kommunikasjon og dialog med kommunen og med næringsaktører

Informanten fra Riksantikvaren erkjente at det var flere sider ved prosessen som ikke hadde vært godt nok håndtert fra deres side. Det burde for eksempel vært mer kontakt med huseiere og andre

lokale aktører i en tidlig fase i fredningsprosessen. De hadde også gitt for uklare, og ulike, råd angående fredningsforskriften, og så ikke tidlig nok de viktige konfliktene i saken, ble det påpekt.

Informanten viste til fylkeskultursjefen som i forbindelse med den lokale høringen påpekte at det ikke ville bli noen fredning uten at lokalbefolkningen var med (altså var en medspiller). Bakteppet var den tilspisete situasjonen med enkelte huseiere som det var helt nødvendig å finne en løsning på. Som informanten selv sier, har ikke kontakt og dialog med ulike berørte aktører vært godt nok håndtert av kulturminneforvaltningen. Forsinkelser og opphør av prosessen i perioder bidro også til utålmodighet og oppgitthet i kommunen. Dette er en situasjonsbeskrivelse som både denne informanten og lokale informanter deler. Det har imidlertid tatt tid å finne en løsning med oppsitterne som de var fornøyde med, og arbeidet med istandsetting av bygninger har også tatt tid, understreket informanten. Personalsituasjonen hos Riksantikvaren bidro også til forsinkelser.

Kontakt med næringsaktører (fiskerinæringen) og videreføring av fredningsprosessen har primært vært samarbeidsgruppens ansvar. I den sentrale høringen var ikke kommunen høringsinstans, og Riksantikvaren ønsket derfor ikke noe eget møte med Vikna kommune. Kommunen mente imidlertid at de ikke var informert nok om Riksantikvarens fredningsforslag, og sendte en uttalelse til Riksantikvaren, noe som utdypes senere i dette kapitlet og som er nevnt tidligere i kapitlet.

Sammenfatning

Informanten fra Riksantikvaren understreket at man freder for fremtiden og at aktivitet er viktig. Det er også i tråd med at kulturarven i økende grad betraktes som ressurs for turisme og annen verdiskapende virksomhet, der kulturarven ikke er noe på *siden av* samfunnet, men en integrert del av det. Det var imidlertid flere sider ved prosessen som ikke har vært godt nok håndtert av kulturminneforvaltningen. Det gjelder spesielt kontakt og dialog med ulike berørte aktører i en tidlig fase av fredningsprosessen. I den mest tilspisete fasen ble kulturminnevernet, etter informantens syn, betraktet som den nye væreieren, og de hadde ikke tidlig nok sett de viktige konfliktene i saken. Forsinkelser og opphør i prosessen hadde også bidratt til et dårlig samarbeidsklima mellom Riksantikvaren og lokale aktører.

6.7 Lokale informanters oppfatninger

”Byråkrater er for lite ute i områder som skal fredes”

Lokale informanter er politikere og representanter for forvaltningen i Vikna kommune, samt lokale næringsaktører.

Det har ifølge informantene i kommunen vært tverrpolitisk enighet (med unntak av Fremskrittspartiet) om det opprinnelige fredningsforslaget (fra 2004), og når det gjaldt istandsetting og andre tiltak for å ta vare på Sør-Gjæslingan. Dette forslaget var også forenlig med interesser knyttet til fiske og havbruk. Flere politikere var positive til at håndverkere læres opp til å istandsette Sør-Gjæslingan i tråd med opprinnelige tradisjoner, men informanten fra Fremskrittspartiet mente dette både er for dyrt og tar for lang tid. Derfor burde også private aktører og private penger kommet mer inn.

Spesielt politikere fra Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Venstre så mange muligheter knyttet til fredning, for eksempel at statusen til området kan heves, men at det burde tilføres økonomiske midler. Det var også viktig å få løftet opp fiskeværet som historisk sted, ble det påpekt.

Grei start, deretter motsetninger

Fredningsprosessen stoppet opp i 2004, og forslaget Riksantikvaren etter hvert kom med var etter informantenes oppfatninger for omfattende, og der de heller ikke hadde blitt tatt med på råd: *”Det var en grei start, deretter ble det motsetninger. Vi har ventet og ventet, men etter hvert gikk piffen ut av prosessen”* (politiker, Kristelig folkeparti.). Til Namdalsavisa uttalte ordfører Karin Sjøraunet blant annet følgende (9.1.2007):

” Tida burde være mer enn moden for å fatte endelig avgjørelse. Miljøverndepartementet skal si ja eller nei fredning av kulturmiljøet i Vikna. For kommunen, oppsittere og andre aktører handler det også om økonomi og å få på plass ulike tiltak. Det er absolutt grunn til å være utålmodig”.

Det var tverrpolitisk enighet om at Riksantikvaren hadde bidratt til å forsinke fredningen. Utspillet fra Riksantikvaren kom som en overraskelse og det gikk imot kommunens forslag, ble det påpekt. En annen politiker (Arbeiderpartiet) mente at de hadde vært overstyrt av fylkeskommunen i denne saken. Politiker og næringsaktør (Høyre) påpekte at kystbefolkningen har lange tradisjoner med å leve i pakt med naturen, men Riksantikvaren og Fylkeskommunen har kanskje ikke tillit til kommunens og befolkningens evne og vilje til å ivareta kulturmiljøene på en fullgod måte. Det var også misnøye med prosessen: *”Byråkrater er for lite ute i områder som skal fredes”*. Samme informant fremholdt at når det ikke er noen rimelig begrunnelse for et forslag, mister de (vernemyndighetene) sitt omdømme i befolkningen.

Informanten fra Senterpartiet mente at kommunen bør ha kontroll over prosessen. Informanten fra Fremskrittspartiet betegnet forslaget fra Riksantikvaren som skremmende ved at det vil begrense mulighetene for fiske og oppdrett: *”Folk får ut klørne mot dette forslaget, og folk er usikre i forhold til hva fredningsvedtak vil innebære og det er helt vesentlig å hindre at havområder blir fredet”*. Informanten fra Fremskrittspartiet mente at fasadene på bygningene i fiskeværet burde tas vare på, men at man ellers er for strenge. Man burde for eksempel tillatt bygging av nye rorbuer: *”Man tar jo ikke vare på det man har av gamle bygninger i kommunen, og da er det jo et problem å skulle ta vare på flere (på Sør-Gjæslingan)”*. Informanten mente at hele Sør-Gjæslingan burde vært solgt til private.

Flere var kritiske til Riksantikvarens rolle, og påpekte at Riksantikvaren ikke hadde tatt kontakt verken med kommunen eller med næringsaktører (fra fiskeri- og oppdrettsnæringene). Det hadde etter informantenes syn vært for lite dialog om fredningen med kommunen fra Riksantikvarens og fylkeskommunens side. Dette er også i tråd med synet til informanten fra Riksantikvaren. De burde kommet seg ut og snakket med lokale aktører, ble det påpekt. Da unngår man også skyttergravskriger, fremholdt en informant (Høyre). Informanten fra Senterpartiet mente det var en *”psykologisk motstand”* mot fredningen, det vil si at de oppfatter at storsamfunnet sitter i Oslo og dikterer hvor vi skal fiske. Oppfatningen at *”byråkrater i Oslo vet best”*, blir ikke godt mottatt lokalt, påpekte informanten.

Flere av informantene uttrykte seg positivt om museet og dets virksomhet på Sør-Gjæslingen og når det gjaldt museets kompetanse og drift. Informant fra Venstre sitter i styret for museet, og mente at hadde ikke museet kommet inn i bildet, ville Sør-Gjæslingen forfalt, og ikke vært der i dag. Det har ifølge informantene fra politikk og forvaltning vært konflikter mellom museet og enkelte huseiere knyttet til museets vurderinger om hva som kan gjøres og ikke med bygningene.⁴⁹

”Havet må være fritt”

En informant fra Arbeiderpartiet pekte på at områder utenfor Sør-Gjæslingen er lagt ut til fiske og havbruk, og understreket at havet må være fritt slik at næringsvirksomhet (fiske og havbruk) ikke begrenses av fredningen. Dette synet er i tråd med fiskerimyndighetenes vurderinger. Det må være tilstrekkelig å frede øyene og havna, ble det påpekt. Det er altså størrelsen og omfang av fredningen det strides om. *”Skal vi skape et ”teatermiljø” eller vise at det går an å bruke området?”* (informant fra administrasjonen i kommunen). *”Folk har et eierforhold til havet, de bruker det og er redde for at Riksantikvaren vil begrense bruken av det”* (informant, Senterpartiet). Det ble også stilt spørsmål ved hva det er man freder når man utvider fredningsområdet til å omfatte større sjøområder. Informanter fra administrasjonen pekte på at det var uenighet mellom fylkeskommunen og Havbåra (velforening) om hva som skal være tillatt og ikke av tiltak på Sør-Gjæslingen. Noen tar seg til rette og bygger om naust og annet, ble det påpekt av informanten fra Senterpartiet (med adresse til Havbåra).

”Aktivitet er det beste vern”

De fleste informantene mente at Sør-Gjæslingen skal brukes og at aktivitet er det beste vern. Informanten fra Venstre uttrykte en viss bekymring for at det kan bli overforbruk på Sør-Gjæslingen det vil si at økt ferdsel og turisme kan føre til slitasje på landskapet, men ønsket ikke at området skulle bli nasjonalpark. Man burde balansere bruk og vern på en bedre måte; ikke være firkantete, men mer kompromissvillige, mente informanten fra Fremskrittspartiet.

”Jeg irriterer meg ikke over nye rorbuer, siden det er bygget så mye nytt der fra før”, fremholdt informanten fra Høyre.

Næringsaktørene, der noen også er politikere, fremholdt at de har en positiv relasjon til kommunen, sett med ”næringsbriller”. Oppdrettsnæringen er også viktig med hensyn til å opprettholde bosetting og få nye innbyggere, ble det påpekt av flere informanter (ikke bare av politikere som selv driver med fiskeoppdrett). Representanter for oppdretterne mente at de bidro positivt til utviklingen på Sør-Gjæslingen, blant annet med å frakte vann, materialer for Riksantikvaren og annet dit (mot betaling). Dette var en respons på at næringen hadde vært kritisert for å bidra lite og ikke ta samfunnsansvar.

En undersøkelse fra Froan (Rønningen med flere 2010), peker også på konfliktene som knytter seg til vern versus bruk og næringsutøvelse, som fiske og oppdrett, i verneområder. Tilsvarende det som gjelder i Vikna er det i Froan uenighet mellom offentlige vernemyndigheter og lokale myndigheter om hva som bør være tillatt i verneområder. Som forfatterne påpeker, er det en generell enighet

⁴⁹ Kystmuseet består av Woxengs Samlinger og Norge, senter for kystkultur og kystnæring. Norge har overtatt ansvaret for store deler av det verneverdige fiskeværret. Det betyr blant annet at tiltak som huseiere og Venneforeningen ønsker å gjennomføre alltid skal skje i samråd med museets ledelse. Museet har også ansvar for utleie av rorbuer.

både lokalt og hos statlige myndigheter om at næringsutvikling i tilknytning til verneområder kan være en måte å støtte opp om distriktene, som en erstatning for fallende inntekter i primærnæringene, og som et virkemiddel for å øke legitimiteten til vernet lokalt. Samtidig påpeker forfatterne at bruk av områder med høye naturvernverdier og sårbar natur utfordrer ideologi, forvaltning og institusjonelle forhold knyttet til forvaltning av verneområder. Verneforskriften for det aktuelle området, Froan, er fra 1979, og det pekes på at en vei ut av den fastlåste floken (mellom verneinteresser og næringsutvikling) er at forskriften revideres og oppdateres slik at den gjenspeiler de senere års verneplanarbeid i kystsonen. Det prinsipielt interessante med å vise til dette eksemplet er at det trolig har overføringsverdi til andre situasjoner preget av konflikt mellom på den ene siden vern og næringsutvikling, ferdsel og annen bruk på den andre siden. Et annet aspekt, med klar overføringsverdi til Sør-Gjæslingan, er de særlige utfordringene (forvaltningsmessig og andre) som knytter seg til vern av sjø- og havområder.

Sammenfatning

Det har vært tilnærmet tverrpolitisk enighet om å frede Sør-Gjæslingan, og det opprinnelige fredningsforslaget fra 2004 var også forenlig med interessene knyttet til fiske og havbruk. Forslaget Riksantikvaren etter hvert kom med var etter informantenes oppfatninger for omfattende, og de hadde heller ikke blitt tatt med på råd i utformingen av det. Forsinkelser og opphør i prosessen, som Riksantikvaren i hovedsak hadde ansvaret for, bidro til utålmodighet og oppgitthet hos politikere og andre lokale aktører. Mangelfull kommunikasjon og dialog med kommunen og andre berørte aktører var også et viktig ankepunkt mot Riksantikvaren. Dette bidro til at det bygget seg opp et motsetningsforhold mellom "oss" i kommunen, og "dem" i kulturminneforvaltningen. Betegnelser som "overstyring", "byråkrater i Oslo vet best", "storsamfunnet sitter i Oslo" og liknende, illustrerer dette, og hos lokale informanter er "byråkrat" (i denne sammenheng) en negativt ladet betegnelse. Sitatene fra informanter fra politikk, forvaltning og næringsaktører (oppdrett) kan også settes inn i en distriktpolitisk kontekst, der sentrum overstyrer periferien.

Også i høringsfasen av kommuneplanen, som er tema i neste del av kapitlet, er et av ankepunktene mot Riksantikvaren den manglende dialogen.

6.8 Planlegging i Vikna kommune

I det følgende gjennomgås ulike plandokumenter som er sentrale i kommunens utvikling. Det gjelder Kommuneplan med arealdel, Kommuneplan samfunnsdel, Nærings- og utviklingsplan og Landbruksplan. Det er spesielt høringsfasen knyttet til kommuneplanens arealdel som er relevant i forbindelse med fredningen av Sør-Gjæslingan.

6.8.1 Kommuneplan for Vikna 2010-2022. Samfunnsdelen

Samfunnsdelen av kommuneplanen skal etter planen vedtas i kommunestyret våren 2011. Den er politisk behandlet både i formannskap og kommunestyre og vært lagt ut på høring. Vikna kommune har ikke tidligere hatt en samfunnsdel av kommuneplanen.

Samfunnsdelen av kommuneplanen peker på hva som er dagens og fremtidens styrker, svakheter, muligheter og trusler, og mål og strategier på ulike områder. I planen reises spørsmål om hva som skal være kommunens fremtidige utvikling, som bruk og forvaltning av skjærgård og kystsonen. Det

pekes blant annet på at kommunen skal ha en aktiv arealpolitikk som skaper muligheter for vekst, samtidig som en ivaretar de natur- og kulturkvaliteter som finnes i kommunen. I likhet med situasjonen i mange kystområder, preges også Vikna av at interessen for å ha fritidshus i strandsonen er økende. Det er ikke så mye i samfunnsdelen av planen som er direkte relevant i forhold til kulturminner/-miljøer eller Sør-Gjæslingan. Spørsmålet om hvordan Vikna skal utvikles i forhold til hyttebygging kan imidlertid få implikasjoner for natur- og kulturminnevernet. I tillegg kan næringsutvikling knyttet til fiske og oppdrett berøre verneinteressene; et tema som blir nærmere belyst i dette kapitlet.

6.8.2 Kommuneplan for land- og sjøområdene. Arealdel til kommuneplan 2010-2014

Kommuneplanen for Vikna (2010-2014) har vært under rullering, og arealdelen av planen ble vedtatt av kommunestyret 16. desember 2010. Kulturminner berøres i enkelte deler av planen, blant annet betydningen av å ta vare på natur- og kulturkvaliteter, der arealpolitikken er et sentralt virkemiddel. Under punktet *Spesialområder* heter det blant annet at gamle bygninger (eldre våningshus, fjøs, uthus, naust, brygger, skolestuer og handelssteder) er viktige deler av et steds identitet. Slik har gamle bygninger blitt en naturlig del av kystlandskapet og dermed et viktig innslag i kystkulturen, heter det i planen. Også bygningstradisjoner og materialbruk inngår i denne kulturarven. *“Å ta vare på denne kulturarven er viktig både for at de fastboende skal føle tilknytning til kommunen og for at Vikna skal forbli et attraktivt reisemål”*, heter det blant annet i planen. En utfordring er at mange bygninger har mistet sin opprinnelige bruksverdi og ikke har så høy (vernemessig) status at eierne, verken økonomisk eller historisk, ser noen bevaringsverdi i bygningen. Det er imidlertid viktig i størst mulig grad å ta vare på denne delen av kulturarven, og MuseetMidt Kystmuseet engasjerer seg i dette arbeidet gjennom å ta vare på bygninger og avholde kurs om gammel byggeskikk, heter det i kommuneplanens arealdel. Sør-Gjæslingan berøres også under avsnittet *Kulturminner*, der det heter at et større område på/rundt Sør-Gjæslingan vil fredes i medhold av kulturminneloven (den eksakte datoen for fredningen var altså 1.10. 2010).

6.8.3 Høringsfasen

Kommuneplanens arealdel 2010-2014 ble lagt ut til offentlig ettersyn 26.6.2009 med høringsfrist 10.9.2009. I denne fasen tydeliggjøres de ulike interessene som knytter til Sør-Gjæslingan, og hva man strides om (hva som står på spill). I september 2009 reiste Riksantikvaren innsigelse mot manglende båndlegging av det foreslåtte fredningsområdet for Sør-Gjæslingan: *“For å bidra til en god og forutsigbar arealforvaltning av Sør-Gjæslingan, må kommuneplanen tydelig vise hele det foreslåtte fredningsforslaget”*, heter det i uttalelsen fra Riksantikvaren.

Et stridstema har vært om det skal gis konsesjon for fortsatt akvakulturanlegg innenfor fredningsområdet (gjeldende tillatelse ble gitt midlertidig fram til 31.12.2010), da Riksantikvaren mener at området og tiltak må vurderes opp mot fredningsforskriftens bestemmelser om tiltak. Det er imidlertid ikke grunnlag for å si at striden her står om diskursivt hegemoni, da relevante aktører/interesser er innforstått med at både bruk og vern må ivaretas og på måter som ikke gjør at verken verneinteressene eller næringsinteressene – og eventuelt eget omdømme – blir skadelidende.

Riksantikvaren var i august 2009 på befaring på det gjeldende oppdrettsanlegget (Kyrøyan) og på Sør-Gjæslingan. Antikvarens representanter kom da fram til at anlegget ikke er synlig fra bebyggelsen i fiskeværet og at man må ut på moloen vest for været eller opp den høye toppen på øya (Nakken) for

å se anlegget. Den forholdsvis store avstanden fra de bebygde øyene til anlegget, de mange øyer og holmer i det flate kystlandskapet og anleggets åpne og lite "bastante" karakter, gjør at anlegget etter Riksantikvarens mening i liten grad skjemmer de ytre delene av kulturmiljøet (se intervju med Riksantikvaren tidligere i kapitlet). Dermed var Fredningsbestemmelser, § 5, i forslag til forskrift om fredning av Sør-Gjæslingan kulturmiljø, ivaretatt.

I denne paragrafen heter det blant annet: *I det fredete området må det ikke uten særskilt tillatelse, jf. forskriftens § 7 (dispensasjon) iverksettes tiltak, virksomhet eller ferdsel som er egnet til å skade eller skjemme kulturmiljøet og kulturminnene eller på annen måte motvirke formålet med fredningen.*⁵⁰

Det heter i konklusjonen fra Riksantikvaren:

"Vikna kommunes forslag til kommuneplanens arealdel for 2010-2014 viser et område for akvakultur innenfor grensene for foreslått kulturmiljøfredning Sør-Gjæslingan. Riksantikvaren vurderer dette området for akvakultur i planen som akseptabelt i forhold til formålet med foreslått fredning". Det heter videre at denne konklusjonen ikke innebærer en generell åpning for akvakulturanlegg innenfor fredningsområdet, men er basert på den konkrete vurderingen av dette området og det eksisterende anlegget.

Til avisa Namdalsavisa (24.09.09) uttrykker rådmann Roy Ottesen i Vikna tilfredshet med at Riksantikvaren åpner for oppdrettsaktivitet ved Kyrøyen: *"Gode lokaliteter for oppdrett er det stort behov for. Dermed kan det ikke fredes større områder uten inngående dialog med kommunen. Viktig næring skal drives, og det kan i alle fall ikke fredes ukritisk".* Adressen til Riksantikvaren er her klar, og det fremkommer med all tydelighet at Riksantikvaren ikke har makt til å få gjennomslag for verneargumentene dersom disse ikke oppfattes som rimelige og fornuftige hos mottakeren, det vil si tar hensyn til næringsinteressene.

I mai 2010 skriver Riksantikvaren til Vikna kommune der det vises til 2. gangs høring av kommuneplan for land- og sjøområdene – arealdel til kommuneplan – uttalelse til andre gangs høring av kommuneplanen. Der står det blant annet: *"Ved andre gangs høring av kommuneplanen er det området som er foreslått fredet i Riksantikvarens høringsutkast sendt på sentral høring, avmerket for båndlegging etter kulturminneloven på plankartet. Dersom dette blir kommunens endelige vedtak, har ikke Riksantikvaren lenger innsigelser mot planen".* Det gjøres oppmerksom på at Riksantikvaren kun har vurdert planens behandling av Sør-Gjæslingan fredningsforslag.

Avslutningsvis om kommuneplanprosessen vil vi referere hva ordfører Karin Søraunet uttalte i oktober 2010 (i spalten "Ordførerens hjørne" på kommunens hjemmeside) om fredningen, og som viser at man har kommet fram til en omforent løsning: *"siden sist har endelig Sør-Gjæslingan fått sitt fredningsstempel hos Kongen i statsråd. Vedtaket omhandler et større areal enn det kommunestyret vedtok. Men jeg tror ikke det vil få noen særlig betydning. Jeg mener at et viktig prinsipp ble lagt til grunn da oppdrettsaktivitet ble tillatt innenfor det foreslåtte fredningsområdet. Det står nå slik formulert at det er den til enhver tids gjeldende arealplan i Vikna som skal legge føringer".*

⁵⁰ Det finnes i alt fire versjoner av forskriften. Den første ble lagt ved saken da den i desember 2002 ble lagt ut på lokal høring. Den neste ble lagt ved saken da fredningsforslaget i 2009 var til sentral høring. Den neste ble i begynnelsen av 2010 sendt til Miljøverndepartementet for deres sluttbehandling og den siste ble fastsatt ved Kgl. resolusjon av 1. oktober 2010.

6.8.4 Nærings- og utviklingsplan, 2010-12

Kommunen vedtok i 2007 en nærings- og utviklingsplan, som ifølge Planprogrammet omfatter flere elementer som er aktuelle å ta med inn i kommuneplanens samfunnsdel. I november 2009 ble en ny nærings- og utviklingsplan for perioden 2010-12 vedtatt. Planen peker blant annet på betydningen av kystkultur – og generelt kombinasjonen kultur og næring – i verdiskapingssammenheng. Det vises blant annet til at kystmuseet Norge er et viktig nav for å få til en bærekraftig verdiskaping med utgangspunkt i lokal natur, kultur og historie, og en katalysator for det lokale kulturlivet. Det er en målsetting at museene skal inngå i partnerskap med profesjonelle lag og foreninger, som historielag, og med næringslivet. Under punktet *Reiseliv og kultur* heter det at spydspissprodukter som Norge, Sør-Gjæslingen, Nordøyen, Borgan og 6000 holmer og skjær har gode utviklingsmuligheter, men at økt grad av tilrettelegging og utvikling av produktpakker er nødvendig. Hva som er mulig og realistisk å oppnå av besøkendes er utenfor dette prosjektets ramme, men vi merker oss at Sør-Gjæslingen inngår i kommunens satsing på reiseliv.

6.8.5 Landbruksplan for Vikna kommune

Landbruksplanen ble vedtatt av Vikna kommunestyre i mai 2008. Vi presenterer de delene av planen som er av særlig relevans i forhold til Sør-Gjæslingen. Det gjelder spesielt en del av det som står i avsnitt 3.5: *Kulturlandskap og miljøutfordringer i Vikna*. Der heter det blant annet at Vikna har større områder med verdifull kystlynghei, og at dette representerer kulturarv som bør tas vare på. Denne vegetasjonstypen finnes blant annet på Kalvøya og Sør-Gjæslingen og er spesielt prioritert som en nasjonal verdi, heter det i Landbruksplanen. Når det gjelder fredete og verneverdige bygninger er det i følge planen en utfordring ved tildeling av tilskudd å bevare bygningenes egenart og restaurere i tråd med gammel byggestil og tradisjon. Det understrekes at det er det antikvariske prinsippet som skal gjelde ved tilskudd til slike bygninger. De fleste verneverdige bygningene ligger på Sør-Gjæslingen, i Rørvikområdet og på Borgan. En annen utfordring er å få tilgang til håndverkere med spesialkompetanse innenfor antikvarisk vedlikehold. Uten kunnskaper knyttet til arbeidsteknikker, råmaterialer og til selve arbeidsprosessen vil en ikke få et fullgodt kulturminnevern, heter det i Landbruksplanen.

Sammenfatning

Som det fremkommer i det foregående har Vikna kommune utarbeidet en rekke tematiske planer i tillegg til planer som enhver kommune skal utarbeide og rullere; kommuneplan med arealdel og samfunnsdel (den sistnevnte har ikke kommunen hatt tidligere). I samfunnsdelen trekkes de store linjene for kommunens fremtidige utvikling opp. Arealdelen er mer detaljert, og handler om mye som ikke er relevant i forhold til Sør-Gjæslingen. Det som er referert til fra planen i dette kapitlet er spesifikt knyttet til Sør-Gjæslingen og ivaretagelse av kulturarven generelt. Det er først i høringsfasen av arealdelen at Sør-Gjæslingen blir gjenstand for omfattende diskusjon og der de ulike interessene som knytter seg til hva som skal omfattes av fredningen, og hva striden står om, manifesterer seg. Tilsvarende det som fremkom i informantintervjuene i det foregående, er lokale aktører også i høringsfasen opptatt av at Riksantikvaren ikke kan frede større områder uten inngående dialog med kommunen. Slik fredningsvedtaket til slutt ble formulert skal etablering av akvakulturvirksomhet foregå innenfor området som er avsatt til slik virksomhet i Vikna kommunes til enhver tid gjeldende arealplan.

I dette kapitlet har vi også gått gjennom Nærings- og utviklingsplan 2010-2012 og Landbruksplan av 2008. Sør-Gjæslingen nevnes i begge planene. Den førstnevnte planen peker på hvilke muligheter fiskeværet representerer når det gjelder reiseliv og kultur, mens landbruksplanen peker på utfordringer knyttet til å ta vare på kommunens verneverdige bygninger på Sør-Gjæslingen og andre steder i kommunen.

Av regionale planer med særlig relevans i forhold til Sør-Gjæslingen, gjelder det primært Forvaltnings- og skjøtselsplan for Sør-Gjæslingen, bind I og II, som er utarbeidet i regi av Nord-Trøndelag fylkeskommune, og som det henvises til i dette kapitlet.

6.9 Syn på statlige og regionale myndigheter⁵¹

”De sitter i Steinkjer og er mest orientert mot de indre delene av fylket, og ser på de ytre delene av fylket som pittoresk”

Det er litt ulike syn på statlige og regionale myndigheter (det vil si Fylkesmannen og fylkeskommunen) hos politikere og administrativt ansatte som er intervjuet. Det kan kanskje skyldes ulike interesser og oppgaver hos informantene, og som vil prege oppfatningene. 100 meters regelen er for rigid, mente informanter fra Høyre og Fremskrittspartiet. Presset er lite med hensyn til utbygging, ble det påpekt, og spesielt disse informantene mente det var god plass, og at man må bruke skjønn og sunn fornuft i bruk av 100-meters regelen: *”Det er jo ingen som vil bygge der folk ferdes”*, fremholdt informant fra Fremskrittspartiet, som understreket at man lokalt så mer på områdets egnethet for bygging enn på antall meter fra sjøen.

Det var en gjennomgående oppfatning at overordnede myndigheter er mer opptatt av de indre delene av fylket enn av kystområdene. Nord-Trøndelag er primært et landbruksrettet fylke, og både Fylkesmannen og fylkeskommunen er mest orientert mot det agrare, ble det påpekt av flere. Det at Norge var fylkets 1000-årssted ble oppfattet som en positiv markering av kommunen. Representanter for oppdrettsnæringen var mer positive til fylkeskommunen enn til Fylkesmannen, da de mente at representanter for fylkeskommunen hadde vært flinkere til å komme seg ut i ”felten” enn representanter for Fylkesmannen. Informanten fra Senterpartiet mente at Fylkeskommunen er en viktig medspiller i kommunale beslutninger.

I det følgende delkapittel samles trådene når det gjelder hvilke diskursive posisjoner, eventuelt diskurskoalisjoner og hegemoniske diskurser, som gjør seg gjeldende i tilknytning til Sør-Gjæslingen, hva som er grunnlaget for disse og hvem som ”befolker” de ulike diskursene.

⁵¹ Synspunktene som her presenteres er av mer generell karakter, og altså ikke spesielt myntet på Sør-Gjæslingen.

6.10 Sør-Gjæslingen i et diskursivt perspektiv

Meningsdanningen om kulturminnevern konstrueres og konstitueres diskursivt av ulike aktører som har ulike interesser å ivareta. Fredningen innebærer også at noe står på spill hos de ulike deltakerne innenfor det feltet Sør-Gjæslingen utgjør. Hva slags diskurser er det så snakk om på Sør-Gjæslingen, hva er grunnlaget for dem, hvem målbærer diskursene og hvilke utsagn, formuleringer og begreper brukes i forbindelse med fredningsprosessen? Og hvilke diskurser får gjennomslag og oppfattes som legitime, og motsatt? Og ikke minst, hva står på spill? Det er også viktig å påpeke at det kan foregå skifte i diskurser om et fenomen over tid, det vil si med hensyn til hvordan man snakker om et fenomen og hvilke begreper som anvendes.⁵²

For alle som på en eller annen måte har vært involvert i fredningsprosessen står noe på spill. For kulturminneforvaltningen gjelder det fredningen, med de hensyn de mener bør ivaretas. For kommunen gjelder det flere forhold; hensynet til fredningen, til næringsinteresser, og ivaretagelse av lokal kontroll over prosessen. For næringsaktørene fra fiske og oppdrett, samt fiskerimyndighetene, er det næringsinteressenes plass i fredningsprosessen som først og fremst står på spill.

6.10.1 Diskursive posisjoner

Datamaterialet i denne delen av prosjektet gir ikke entydig grunnlag for å snakke om en fredningsdiskurs versus en utviklingsdiskurs, snarere finnes det mellomposisjoner, ved at de fleste av informantene fra politikk og forvaltning ønsker vern og utvikling/bruk. Det gjelder i stor grad også næringsaktører (fisk/oppdrett), samt Riksantikvaren. Det må imidlertid nevnes at det gjelder det endelige fredningsresultatet. Enigheten har ikke vært like stor i alle deler av fredningsprosessen, og det er prosessen som førte fram til fredningen som vi her retter oppmerksomheten mot.

6.10.2 Fredningsdiskursen: i spennet mellom bruk og vern

Fredningsprosessen startet på slutten av 1970-tallet, da fiskeværet ble mer eller mindre avviklet og fraflyttet. Fredningsdiskursen ble den gang målbåret av en ildsjel, Gjeseth (initiativtaker), Vikna kommune, Kystmuseet i Nord-Trøndelag samt fylkesarkeologen. Kontaktutvalget som ble etablert for planarbeidet, og som besto av væreieren, representant for Vikna kommune, Gjeseth og to personer som representerte beboerne på Sør-Gjæslingen, kan betraktes som en *diskurskoalisjon* mellom ulike aktører som hadde en felles overordnet målsetting om å ta vare på Sør-Gjæslingen for fremtiden. Det betyr ikke nødvendigvis at de var enige om alle sider ved fredningen, men involvering av aktører med ulike interesser og ståsteder i et felles forum (som dette) kan bidra til ansvarliggjøring av deltakerne og til "eierskap" over prosessen, noe som også kan bidra til forståelse for andres synspunkter og interesser.

Kulturminnevernets diskurs

De som i særlig grad knyttes til fredningsdiskursen er den regionale kulturminneforvaltningen og Riksantikvaren, mens kommunen og næringsaktører også har hatt andre interesser å ivareta (noe vi kommer tilbake til). Ressurstankegangen gjorde seg gjeldende også i fredningens tidlige fase, der fiskeværet ble betraktet som en ressurs for fremtidig turisme. Det knytter seg imidlertid en viss

⁵² Kaarhus (2001:34) bruker landbrukssektoren som eksempel. Denne begynte, om enn motvillig, å snakke om sin virksomhet som "forurensende" på 1980-tallet, mens jordbruket før den tid var selve inkarnasjonen av det naturlige og rene. Vitenskapsbasert kunnskap og offentlige utredninger i Norge på 1980-tallet pekte ut jordbruket som en viktig kilde til de utslippene som blant annet førte til den økende forurensningen av Nordsjøen.

ambivalens til turisme (og annen bruk) gjennom fylkeskonservatorens formuleringer (sitert i avisa Namdalen 13.10.1977). Det sies blant annet: *"En skal være oppmerksom på den fare turisme kan representere"*. Turismen er imidlertid ikke til å komme utenom, som det også sies. Turisme og besøk er på sett og vis et *"nødvendig onde"*, samtidig som fylkeskonservatoren understreker viktigheten av at folk skal få se og oppleve et fiskevær. Ambivalensen mellom bruk og vern ligger på sett og vis innebygget i kulturminnevernet. Kulturminnevernets fredningsdiskurs innlemmet deler av havet i fredningen, og knyttet dette til at formålet med fredningen i hovedsak gikk på menneskers bruk av havet som ressurs. Språklig gir denne fredningsdiskursen seg uttrykk i formuleringer som at havet skal være sammenhengende der det har en *visuell og funksjonell sammenheng*; en formulering som kanskje ikke gir like mye mening for dem som er utenfor kulturminneforvaltningen. Slike formuleringer er kanskje et doxa innenfor kulturminneforvaltningen, det vil si at de tas for gitt, og ikke trenger ytterligere forklaringer eller begrunnelser.⁵³ Det ble også vist til juridiske argumenter for at det ikke var mulig å frede bare øyene.

6.10.3 Den lokale, kommunale diskursen

Den lokale, kommunale diskursen (som målbæres av politikere og administrasjonen i kommunen) har mange likhetstrekk med kulturminneforvaltningens diskurs, samtidig som det også er forskjeller, da kommunen skal ivareta en rekke ulike hensyn. De skal ha en aktiv arealpolitikk som skaper muligheter for vekst, samtidig som natur- og kulturkvaliteter skal ivaretas, slik det understrekes i kommuneplanen. Innenfor den lokale diskursen er man opptatt av å ta vare på fiskeværet, og fredningen ses på som en mulighet for det, og spesielt politikere fra Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Venstre ser mange muligheter knyttet til fredningen, blant annet at det kan føre til at områdets status heves. De inngår her i en diskurskoalisjon. Samtidig er politikere fra samtlige partier opptatt av at interessene knyttet til fiske og oppdrett ikke blir skadelidende. Den kommunale diskursen preges også av kritikk av det som oppfattes som overstyring fra regionale og statlige myndigheter og (til dels) manglende tillit fra overordnede myndigheter når det gjaldt kommunens evne og vilje til å ta vare på kulturmiljøet Sør-Gjæslingan. Formuleringer som *"byråkrater i Oslo (tror de) vet best"*, *"storsamfunnet sitter i Oslo og dikterer hvor vi skal fiske"*, *"skal vi lage et "teatermiljø" eller vise at det går an å bruke området?"* og *"havet må være fritt"* er formuleringer vi finner innenfor denne diskursen, og uttrykker en bekymring for hva Riksantikvarens forslag eventuelt vil innebære av restriksjoner for fiske og oppdrett. Det uttrykker også et syn på Riksantikvaren som lite interessert i kommunens interesser og vurderinger. Dette illustreres blant annet av utsagn av typen: *"de burde kommet seg ut og snakket med lokale aktører"*.

6.10.4 Nærings- og utviklingsdiskursen

Innenfor denne diskursen er det spesielt kommunens utviklingsmuligheter innenfor fiske- og oppdrett, og bekymring for at fredningen representerer hindre for disse interessene, som betones.

Vikna kommune kan også knyttes til denne diskursen ved at hensynet til arbeidsplasser innen fiske og oppdrett er viktig. Slik uttrykkes dette synet blant annet av rådmannen (Namdalsavisa 24.09.09): *"Viktig næring skal drives, og det kan i alle fall ikke fredes ukritisk"*. Nærings- og utviklingsdiskursen går på tvers av politiske skillelinjer, men det er spesielt politikere fra Fremskrittspartiet og Høyre, og ikke minst politikere som både er næringsaktører og politikere, som her inngår i en diskurskoalisjon.

⁵³ Også andre involverte fagfolk eller andre kan ha sine *"tatt-for-gitt"* temaer og som faller utenom det som er verdt å diskutere. Innenfor kommunal planlegging og arealforvaltning er det imidlertid få temaer som ikke diskuteres eller tematiseres.

De er mest kritiske til fredningsforslaget ved at det ut fra deres vurderinger vil kunne begrense mulighetene for fiske og oppdrett og hindre kommunens utviklingsmuligheter: *”Folk får ut klørne mot dette forslaget, folk er usikre i forhold til hva fredningsvedtak vil innebære og det er helt vesentlig å hindre at havområder blir fredet”*. Fiskerimyndighetene, som også målbærer denne diskursen, er ikke negative til fredningen, men opptatt av at næringsinteressene ikke blir skadelidende.⁵⁴ *Aktivt næringsliv og levende samfunn* og *Vikna er en næringsrettet kommune* er formuleringer som brukes innenfor denne diskursen. I likhet med lokale politikere er fiskerimyndighetene skeptiske til fredningsomfanget, som de mener kan komme til begrense mulighetene for gode lokaliteter for oppdrettsnæringen. *Faglige argumenter* vektlegges av fiskerimyndighetene. Deres uttalelse dreier seg om at det Riksantikvaren legger til grunn for kulturminneavgrensningen *ikke er tilstrekkelig godt begrunnet* for å legge bånd på eksisterende og framtidig næringsvirksomhet. Riksantikvarens argumenter for å frede havområdet er ikke overbevisende, slik utsagnet kan tolkes.

6.11 Hvilke interesser, argumenter og faglige oppfatninger fikk gjennomslag – og ble oppfattet som legitime og autoritative?

Utsagn som oppfattes som meningsfulle og autoritative innenfor den lokale og næringsrettete diskursen, formulert gjennom utsagn som: *”kan ikke frede ukritisk”* og *”teatermiljø versus bruk av området”*, kan innenfor andre diskurser, som fredningsdiskursen, oppfattes som lite meningsfulle (jf. Watson1995, Kaarhus 2001). Omvendt kan fagspesifikke argumenter oppfattes som autoritative og meningsfulle innenfor kulturminnefaglige, eller beslektete, kontekster, men møte motstand fra andre diskursive posisjoner.

Fagmyndigheter knyttet til kulturminnesektoren og fiskeri bruker i særlig grad faglige argumenter for å få gjennomslag for ”sine” interesser. Slik det fremkommer av intervjuer og dokumenter (som høringsuttalelser) fikk fiskerimyndighetene gehør for at vernet ikke måtte gå på bekostning av fiskeri- og oppdrettsnæringen. Riksantikvaren har tatt hensyn til fiskerimyndighetenes argumenter, og som i stor grad også ivaretar kommunens interesser når det gjelder å sikre gode og forutsigbare rammevilkår for fiske og oppdrett. Når det gjelder sakens kjerne, fredningen av Sør-Gjæslingan, er kulturminnemyndighetenes argumenter i det store og hele legitime, slik vi tolker informanter i kommunen. Men manglende dialog og kommunikasjon med kommunen har bidratt til skepsis mot Riksantikvaren, *”de fikk piggene ut mot fredningsforslaget”*, som det ble sagt. Dette bidro trolig til å svekke argumentenes overbevisningskraft og legitimitet, og kulturminnevernets diskurs ble snarere oppfattet som kontroversiell enn som autoritativ.

Når Riksantikvaren kanskje også oppfattes som en som bidrar til å hindre utviklingsmuligheter for viktige næringer, forsinke prosessen og er overstyrende i forhold til kommunen, kan det også være vanskelig å få gjennomslag for argumentene. Da kan det bli en negativ form for makt og uheldig for omdømmet.

For at argumenter skal få autoritet og gjennomslag er det viktig at de begrunnes og forklares, selv om eksperter innenfor ulike felt kan ha autoritet i kraft av det ”ekspertsystemet” de representerer. Dette

⁵⁴ I denne delen av prosjektet er ikke fiskere intervjuet, men representanter for offentlige myndigheter innenfor fiskerisektoren.

er spesielt tydelig når det gjelder det medisinske feltet, der Foucaultperspektivet *makten bestemmer hva som er sann viten* i stor grad gjør seg gjeldende. Kulturminnevernet (det vil si Riksantikvaren og den regionale kulturminneforvaltningen) oppfattes trolig ikke på tilsvarende måte som et ekspertsystem, da deres vurderinger, begrunnelser og anbefalinger i en del sammenhenger imøtegås. Det har vi sett tendenser til i forbindelse med fredningen av Sør-Gjæslingan, selv om alle parter ble enige til slutt.

6.12 Status for fredningen 2010

Fredningen ble vedtatt av Kongen i statsråd 1.10.2010. I Kgl. Res. pekes det på noen utfordringer og konsekvenser, men også muligheter, for ulike interesser knyttet til fredningen. Angående det siste, gir fredningen et generelt forbud mot eksteriørmessige endringer, mens etablering og videreføring av næringsvirksomhet som ikke krever eksteriørmessige endringer blir tillatt. Tradisjonell næringsvirksomhet (fiske og jordbruk) er prioritert for å kunne opprettholde et levende fiskerimiljø. Dette betyr at fiskere som ønsker å etablere ny landbase i fiskeværet kan få dispensasjon for dette, ifølge Kgl. Res. Fredningsbestemmelsene, som Kgl. Res. viser til, stiller også krav til huseiere som eventuelt ønsker innløsning av festetomtene. Tiltak som kommer som en konsekvens av innløsning av tomtene, som for eksempel markering av tomtegrenser, oppsetting av gjerder og andre tiltak utendørs, må skje i samsvar med forskriften. Forskriften har forbud mot nye større fysiske tiltak og leplanting og fjerning av levende kulturplanter. Da fredningen tar sikte på å opprettholde Sør-Gjæslingan som et funksjonsdyktig lokalsamfunn, gir forskriften anledning til å vedlikeholde og oppgradere den tekniske infrastrukturen uten å måtte søke om dispensasjon. Fredningsbestemmelsene åpner for at fiskeriaktivitet, beiting og fritidsaktiviteter fortsatt skal kunne utøves. Etter fredningsforskriften kan det også åpnes opp for utviding av eksisterende akvakulturvirksomhet og havbeite, da det ikke anses å ha store negative konsekvenser. Fredningsforskriftens § 4-1, som ble lagt ut til lokal høring, inneholdt en bestemmelse om at noen tiltak er betinget av skriftlig samtykke, og dersom skriftlig samtykke ikke gis, henvises tiltaket til dispensasjonssøknad. Dette har blitt endret til at tiltak som går utover vanlig vedlikehold og istandsetting og som innebærer en vesentlig endring som går utover formålet med fredningen, krever dispensasjon. Dersom en tiltakshaver er i tvil om tiltaket er tillatt, må kulturminnemyndighetene forespørres uansett.

6.13 Avslutning og konklusjoner

”Det store bildet” er at de fleste som er intervjuet er fornøyde med resultatet av fredningsprosessen. Det gjelder både politikere og administrasjonen i kommunen, lokale næringsaktører, regionale og sentrale myndigheter innenfor fiskerisektoren og Riksantikvaren. Når vi i dette kapitlet har gjennomgått prosessen som førte fram til fredningen, er bildet imidlertid mer sammensatt.

Vi øyner for eksempel en sentrum-periferi-akse i prosessen om Sør-Gjæslingan. Den gir seg blant annet uttrykk i en oppfatning om at nasjonale og regionale myndigheter (eller ”storsamfunnet” som noen betegner det) overstyrer lokale myndigheter og at overordnede myndigheter ikke har tillit til kommunens evne og vilje til å ivareta kulturmiljøene, selv om kystbefolkningen har lange tradisjoner i å leve i pakt med naturen, som det ble sagt. Informantene fra kommunen syntes de hadde hatt for

lite kontroll over fredningsprosessen, ja, nærmest ble plassert på sidelinjen. For lokale politikere og næringsaktører handler det også om retten til å være "herre i eget hus".

Det lokale engasjementet avtok også ved at prosessen i lengre perioder stoppet opp. Uansett gode forklaringer på det, er det uheldig ved at det skaper et beslutningsvakuum samt usikkerhet hos lokale aktører om den videre prosess. Det var en oppfatning hos flere informanter, både politikere, administrativt ansatte og næringsaktører, at kulturminnemyndighetene har opptrådt arrogant, og ikke lagt opp til dialog og kommunikasjon med kommunen og andre berørte parter. Heller ikke representanten for Riksantikvaren var fornøyd med prosessen, og mente de burde hatt mer kontakt med huseiere og andre lokale aktører i en tidlig fase. Det betød blant annet at Riksantikvaren ikke tidlig nok så de viktige konfliktene i saken.

Gjennom en diskursiv tilnærming har ulike meningssystemer og interesser som knytter seg til Sør-Gjæslingen blitt tydeliggjort, og bidratt til å få frem hva som står på spill hos ulike aktører. Som det fremkommer i dette kapitlet er det få "rene" diskurser, da de fleste som er intervjuet, inkludert Riksantikvaren, ønsker å ta hensyn til både bruk og vern. Feltet Sør-Gjæslingen preges av diskurskoalisjoner mellom politikere fra de fleste partier, administrasjonen i kommunen, lokale næringsaktører og fiskerimyndighetene, knyttet til felles interesser om å ivareta fiske- og oppdrettsnæringens interesser. For Riksantikvaren har det overordnede hensynet vært å få realisert fredningen slik at fremtidig utvikling skjer i tråd med fiskeværrets kulturhistoriske kvaliteter.

En lærdom som kan trekkes fra denne prosessen er at man på et så tidlig tidspunkt som mulig får ulike interesser og potensielle interessekonflikter frem i lyset. Kontinuerlig kontakt, dialog og samarbeid med berørte parter gjennom hele fredningsprosesser synes derfor å være en viktig forutsetning for å komme fram til et resultat flest mulig kan enes om. Det kan også bidra til å redusere konfliktnivået. Det betyr ikke at alle kan få fullt ut gjennomslag for sine interesser, men det vil trolig bidra til økt legitimitet og oppslutning om de beslutninger som fattes. Dialog og møter med dem som berøres bør bli et doxa, noe som tas for gitt, i enhver fredningssak.

6.14 Referanser

- Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1993. *The Field of Cultural Production*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre 2005. *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
- Brikell, Berndt H. 2001. Bokanmålning av två läroböcker om diskursanalys. *Sosiologi i dag*, 4: 89-94.
- Fog, Jette 1994. *Med samtalen som utgangspunkt: det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag.
- Foucault, Michel 1989. *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Harper, Douglas 2001. "OrthodoxEtymology"
(<http://www.etymonline.com/index.php?term=orthodox>).
- Hellevik, Ottar 1995. *Sosiologisk metode*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Kaarhus, Randi 2001. *En Foucault-inspirert diskursanalyse. Sosiologi idag*, 4:25-47.
- Kvale, Steinar 1989. To validate is to question. I: Steinar Kvale (red) *Issues of validity in qualitative research*. Lund: Studentlitteratur.
- Lukes, Steven. 2005. *Power: A Radical View*. Basingstoke: Palgrave.
- Ragin, Charles 1994. *Constructing social research: the unity and diversity of method*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Rorty, Richard 1992. Power and Powers. I: Thomas E. Wartenberg (red): *Rethinking Power*. Albany: State University of New York Press.
- Rønningen, Katrina med flere 2010. Vern, forvaltning og oppdrett i uklare vernelandskap. *Plan 3-4*: 64-71.
- Stevens, Garry 1998. *The Favored Circle – The Social Foundations of Architectural Distinctions*. Cambridge: The MIT Press.
- Stokke, Knut Bjørn og Ragnhild Skogheim 2007. Kystens kulturminner og kulturmiljøer på Nøtterøy. En studie av planlegging og lokale oppfatninger. *NIBR-notat 107*.
- Svarstad, Hanne 2001. Samfunnsvitenskapelige diskursanalyser. *Sosiologi i dag*, 4: 3-7.
- Watson, Tony J. 1995. Rhetoric, discourse and argument in organizational sensemaking: a reflective tale. *Organizational Studies*, 16 (3): 805–821.
- Weber, Max 1975. *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal.

Notater og rapporter

- Vikna kommune 2004: Sluttrapport for bygdemobiliseringsprosjektet "Medvind i Motstrøm" i Vikna kommune, 2001-2004.
- Vikna kommune 2008: Landbruksplan for Vikna kommune – 1- gangs rullering.
- Vikna kommune 2009: Nærings- og utviklingsplan 2010-2012.
- Nord-Trøndelag fylkeskommune 2004: Sør-Gjæslingen – Forvaltningsplan, bind I og II.
- Vikna kommune 2010: Kommuneplan for Vikna, arealdelen, 2010-2014.
- Vikna kommune 2010: Kommuneplan for Vikna, samfunnsdelen, 2010-2022 (vedtas i 2011).

7 Sammanfattning och konklusion

Av Wera Grahn

I detta avslutande kapitel kommer huvudfrågan att sammanfattas:

- Hur har Sør-Gjæslingen konstruerats, definierats, stabiliserats, legitimerats, iscensatts och kommit att upprätthållas som kulturmiljö?

De olika kapitlen tar upp skilda aspekter av denna fråga. Först behandlas vilka kulturarvsdimensioner som kommer till uttryck i fredningsprocessen genom olika aktörer och hur dessa presenteras, förhandlas och vilka slutsatser som kan dras av detta inför kommande kulturmiljöfredningar. Följande kapitel tar upp hur de immateriella delarna av kulturarvet med fokus på kvinnors liv och arbete integrerats i fredningsprocessen. Därefter redovisas och problematiseras själva förvaltningsprocessen.

7.1 Auktoriserad och alternativ diskurser om Sør-Gjæslingen

Det som allra främst kännetecknar den officiella diskursen kring Sør-Gjæslingen som kulturmiljö som undersökts i kapitel 3, är att den är mycket lågmäld. Från officiellt institutionellt håll skulle den kunna betecknas som underkommunicerad. Det är inget som lyfts fram särskilt iögonfallande på vare sig Riksantikvarens, Fylkeskommunens, kommunens, eller museets hemsidor. Detta gäller såväl för, under som efter att fredningen av Sør-Gjæslingen trätt i kraft. Inte heller på inne på själva Kystmuseet har Sør-Gjæslingen accentuerats speciellt tydligt.

Även om talet om Sør-Gjæslingen allmänt sett kan ses som svagt så existerar det ändå en viss artikulation om Sør-Gjæslingen och det är denna som analyserats. Förutom den officiella diskursen finns även en lokalt förankrad diskurs, som också tagits med i denna analys. Utifrån materialet kan två distinkta diskurser iakttas där förståelsen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö skiljer sig åt. De som utkristalliserats i denna bemärkelse är en institutionellt och en lokalt förankrad förståelse. Med ett diskursteoretiskt perspektiv (Mouffe & Laclau 1985) skulle Sør-Gjæslingen som kulturmiljö kunna ses som en flytande signifikant, det vill säga som ett öppet tecken som ännu inte slutit sig i en bestämd och tydlig för definition.

Den officiellt institutionella diskursen präglas framför allt av ett fokus på det fysiskt materiella. Sjöbodrar, hus, bryggor, båtar bildar tydliga knutpunkter, kring vilken diskursen kretsar. Det är också det som är fysiskt påtagligt, som byggnader av olika slag, som olika åtgärder satsats på. Det materiella kulturarvet har registrerats, dokumenterats, systematiserats och iordningsställt och en explicit vision är att Sør-Gjæslingen som kulturmiljö ska bli en exempelsamling över hur norskt kustnära byggnadsskick sätts i stånd och underhålls. Annorlunda uttryckt är det tänkt att bli en stark förebild för hur det materiella kulturarvet ska tas till vara. Vidare är årtal, antal och kvantifieringar av skilda slag också utmärkande för denna diskurs. Den här diskursen är också överdrivet fokuserad som en maskulin miljö. Ytterligare ett kännetecken för denna diskurs är att den formats och vidareförs av experter som med hjälp av den både konstituerar sitt eget fält och sig själva. Diskursen är med andra ord i hög grad självrefererande, vilket legitimerar och skapar mening åt både fältet och dess yrkesutövare (jfr Smith 2006). Därutöver skapas Sør-Gjæslingen som handelsvara, visserligen i en modest form, men detta är t ex det huvudsakliga sätt som platsen formas på museets och även andra

offentliga aktörers hemsida. Detta brukar benämnas kommodifiering (Appadurai 1986). Det fysiskt materiella som handelsvara i en starkt maskulint kodad miljö skapad av och för experter, kan med en diskursteoretisk terminologi ses som en nodalpunkt, d v s en knutpunkt utifrån vilket andra tecken ges betydelse.

Det immateriella kulturarvet är däremot i mångt och mycket underkommunicerat i den officiella diskursen. Små smulor skymtar visserligen ibland fram, men för det mesta blir det kvar i det fördolda. Dessa aspekter har i det stora hela en undanskymd, diffus och ambivalent plats i diskursen om Sør-Gjæslingen som kulturmiljö. Mycket sällan levandegörs livet och levnadsöden på ögruppen. Berättelserna om olika skeenden, får inte plats i den hegemoniska diskursen. Särskilt kvinnornas liv blir ofta antingen underkommunicerat, stereotypt konstruerat eller framställs som stympade överdrifter, med Edward Saids (2000) terminologi. I diskursteoretiska termer kan såväl kvinnors liv, som det immateriella kulturarvet uppfattas som flytande signifikanter, det vill säga tecken med ett högst obestämt och oklart innehåll.

Den här diskursen har stora likheter med det Smith (2006) identifierat som en "authorized heritage discourse" (AHD), det vill säga en auktoriserad kulturarvsdiskurs som varit dominerande inom kulturarvsfältet sedan det bildades som fält i slutet på 1800-talet. Kulturmiljö verkar i denna kontext förstås som något bestämt fixerat som "är".

Detta står i bjärt kontrast mot en lokalt förankrad diskurs eller det som Smith (2006) kallar en alternativ diskurs där det immateriella accentuerats tydligare. Här levandegörs livet på Sør-Gjæslingen, människorna framträder och det blir inte längre en exklusivt maskulint kodad miljö, utan nyanserade bilder av kvinnor och deras liv tar också form vid sidan av en mer komplex och mångfacetterad bild av maskulinitet. Berättelserna tar spjörn i det immateriella men kopplas på ett påtagligt sätt även till de materiella delarna av kulturarvet och formar på så sätt en helhet.

Den lokala diskursen iscensätts och förmedlas framför allt i olika aktiviteter som t ex sommarfesten, föreningsmöten, filminspelningar, forandet av en hemsida m m. Sør-Gjæslingen blir med detta någonting man "gör", alltså en process snarare än artefakter i sig. I denna alternativa diskurs blir det immateriella i kombination med det materiella en nodalpunkt som ger Sør-Gjæslingen mening som identitetsskapande faktor.

Den här diskursen har inte beretts plats ännu i den auktoriserade versionen av Sør-Gjæslingen som kulturmiljö, vilket har skapat motsättningar och varit grund till misstro och konflikter. Det gör också att de lokalt förankrade aktörerna inte känner ägarskap till fredningen.

Flera slutsatser av det ovan redovisade kan dras inför framtida kulturmiljöfredningar. Fokus på det materiella bör inte ges så stort utrymme som i detta fall. Om inte historien levandegörs på ett mer övertygande sätt riskerar platsen att inte bli något mer än en död och tom kuliss, där experter och tillfälliga turister står för liv. Lokalbefolkningen kan med fördel engageras för att förmedla kunskap om livet på platsen. Lokalbefolkningens engagemang bör också tas tillvara tidigt i fredningsprocessen och fortgå kontinuerligt under hela processen. Fördelningen mellan lokala aktörer och experter bör vara jämnare fördelad i de samarbetsforum som skapas. Myndigheterna har av flera skäl grund till att vara lyhörda för lokalbefolkningens förståelse och önskemål. Det är också viktigt att dialog upprätthålls och informationsutbyte sker även under mer lågintensiva perioder av arbetsprocessen, annars kan ovisshet skapa grund för misstro och sviktande engagemang. Vidare bör finansiella

resurser anslås for å lokalbefolkningen ska beredas mjligheit att delta i arbeidsprocesserna, samt eventuelt for å anlita de lokale som frmedlere av levande historia. Om en kommodifisering – d v s en process där t ex ett ting eller en plats görs till en handelsvara – av Sr-Gjslingen ska ske r det väsentligt att inte heller detta blir en eksklusiv angelägenhet for eksperter, utan att en dialog med de nrmast berrda initieras og frs.

7.2 Den immaterielle kulturarven

Av Marit Myrvoll

I hvilken grad er den immaterielle kulturarven, slik fortellerne legger vekt på den, en del av fredningsprosessen av Sør-Gjæslingen? I fredningsformålet er bevaring av den immaterielle kulturarven tatt med under formuleringa: *..ta vare på det særegne fiskeværet Sør-Gjæslingen som kilde til kunnskap og opplevelse for dagens og framtidens generasjoner.* Videre mener Riksantikvaren om kulturmiljer at *områder det knytter seg historiske hendelse, tradisjon og tro til omfattes av begrepet kulturmilj.*

Det er likevel bygningsmiljøet som blir spesielt framhevet i forskrift til fredning: *Spesielt viktig er mangfoldet og særpreget i bygningsmiljøet [...]* Det er lagt ned store ressurser på restaurering av bygninger i Sør-Gjæslingen. I dette arbeidet blir mange gamle håndverkstradisjoner holdt i hevd og videreført. Det kan også betegnes som tradisjonell kunnskap, men i kapitlet om immateriell kulturarv har fokus vrt på lokal tradisjonell kunnskap som viderefrkes av kvinner. Lokalbefolkningen synes restaureringen er et viktig og bra tiltak, men de mener i tillegg at husene bare er en fasade eller kulisse for det levde livet, for fortellingene, for kulturen og den identiteten som knytter dem til Sør-Gjæslingen. Fortellingene binder folk sammen, og de binder også folks liv sammen med de fysiske strukturene. Det ble sagt at fredningsmyndighetene har alt for lite fokus på den lokale immaterielle kulturarven. Kjennskap til yvrets fortid er viktig for alle med tilhørighet

7.3 Forvaltningen og fredningsprosessen

Av Ragnhild Skogheim

Fredningen av Sør-Gjæslingen ble vedtatt av Kongen i statsråd 1.10. 2010m og med den var en lang prosess sluttført. Prosessen startet i 1977, og med den *fredningsdiskursen*, der vern og bevaring av bygninger sto sentralt. I 1996 startet prosessen med kulturmiljfredning for Sør-Gjæslingen og formalisering av fredningsprosessen, med vekt på hvilket lovgrunnlag som er mest egnet for å ta vare på fiskeværet for fremtiden. Den *juridiske, formelle diskursen* var nå etablert, og diskusjonen om "vekst versus forfall" tilbakelagt. I dag går det som kan betegnes som *mulighetsdiskursen* seg i stor grad gjeldende, det vil si at kulturarven betraktes som ressurs for turisme og annen verdiskapende virksomhet, der kulturarven ikke er noe på *siden av* samfunnet, men en integrert del av det. Dette synet målbæres blant annet av Riksantikvaren.

Det har vært tilnærmet tverrpolitisk enighet i Vikna kommune om å frede Sør-Gjæslingen, og det opprinnelige fredningsforslaget fra 2004 var også forenlig med interessene knyttet til fiske og havbruk. Også fiskerimyndighetene (på ulike nivåer) var opptatt av at disse næringsinteressene ikke måtte bli skadelidende gjennom fredningen, som de for øvrig var positive til. Dette betød å sikre

vernet gjennom en fornuftig og styrt bruk av området og at aktivitet i sjø som ikke forringer eller er i strid med verneformålet skulle aksepteres.

Vikna kommune har imidlertid vært kritiske til flere sider ved Riksantikvarens rolle. En ting er at forslaget Riksantikvaren etter hvert kom med ble vurdert som for omfattende, men kommunen hadde heller ikke blitt tatt med på råd i utformingen av forslaget. Mangelfull kommunikasjon og dialog med kommunen og andre berørte aktører var et viktig ankepunkt mot Riksantikvaren. Dette bidro til at det bygget seg opp et motsetningsforhold mellom "oss" i kommunen, og "dem" (den nye "væreieren") i kulturminneforvaltningen. Betegnelser som "overstyring", "byråkrater i Oslo vet best", "storsamfunnet sitter i Oslo" og liknende ble brukt. Forsinkelser og opphør i prosessen hadde også bidratt til et dårlig samarbeidsklima mellom Riksantikvaren og lokale aktører. Også Riksantikvaren var kritisk til enkelte sider ved sin håndtering av prosessen, for eksempel at de hadde hatt for liten kontakt med huseiere på Sør-Gjæslingan og andre lokale aktører i en tidlig fase og ikke tidlig nok så de viktige konfliktene i saken.

En lærdom som kan trekkes fra denne prosessen er at man på et så tidlig tidspunkt som mulig får ulike interesser og potensielle interessekonflikter frem i lyset. Kontinuerlig kontakt, dialog og samarbeid med berørte parter gjennom hele fredningsprosesser synes derfor å være en viktig forutsetning for å komme fram til et resultat flest mulig kan enes om. Det kan også bidra til å redusere konfliktnivået. Det betyr ikke at alle kan få fullt ut gjennomslag for sine interesser, men det vil trolig bidra til økt legitimitet og oppslutning om de beslutninger som fattes. Dialog og møter med dem som berøres bør bli et doxa, noe som tas for gitt, i enhver fredningssak.

7.4 Referenser

Appadurai, Arjun (red.) 1986. *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge Univ. Press

Laclau, Ernesto, and Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony & socialist strategy*. London: Verso.

Said, Edward 2000. *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.

Smith, Laurajane 2006. *Uses of heritage*. New York: Routledge

NIKU publikasjonsliste/Publications

Pr 23. desember 2011

Fra 2003 avslutter NIKU tidligere serier og etablerer to nye, NIKU Rapport og NIKU Tema. F.o.m. 2001 er samtlige utgivelser tilgjengelig på www.niku.no som pdf-filer.

Kontaktadresse/Publications can be bought from:

NIKU, Postboks 736 Sentrum, N-0105 Oslo

Tlf./Tel.: (+47) 23 35 50 00. Faks/Fax: (+47) 23 35 50 01

E-mail: kirsti.e.sundet@niku.no

Nye serier f.o.m. 2003

NIKU Rapport

- 1 Bergstadens Ziir; Røros kirke. Tilstand og tiltak. *Brænne, J.* 2003. 97 s.
- 2 «Intet forandrer seg så ofte som fortiden». Om krusifiksene i Ringebu stavkirke. *Stein, M., Bronken, I. A., Nyhlén, T., Strandskogen, K. og E. S. Tveit.* 2003. 114 s.
- 3 Den bemalte og forgylte kalvariegruppen fra 1100-tallet i Urnes stavkirke. Konservering 2001-2003. *Frøysaker, T.* 2003. 89 s.
- 4 Samiske Kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Nord Troms og Finnmark. *Svestad A. og S. Barlindhaug.* 2003. 15 s.
Utsolgt, kun som pdf-fil
- 5 Alterskapet i Grip stavkirke. Et 1700-talls alterskap fra middelalderen. Konservering 2001-2003. *Olstad, T.M.* 2003. 59 s.
- 6 Hamar Cathedral ruin. Archaeological investigations 1996-1998. *Reed, Stan.* 2005. 244 s. **Utsolgt, kun som pdf-fil**
- 7 Samiske urgraver. Statusrapport med forslag til miljøovervåkingsprogram. *Myrvoll, E. R.* 2005. 37 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 8 Lysekroner frå Nøstetangen glasverk. Dokumentasjon, vurdering av originalitet, sikring og konservering. *Bjørke, A.* 2006. 55 s.
- 9 Evaluering av digitale dokumentasjonssystemer for arkeologiske utgravninger. *Molaug, P B., Petersén, A., Risan, T.* 2006. 19 s.
(Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 10 Kulturminneforvaltningens og planarbeidets historie på Røros. "Kulturarv og verdiskaping. Økonomiske virkninger av kulturarven på Røros". Arbeidspakke 1. *Andersen, S. og Brænne, J.* 2006. 89 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 11 Ikonene i St. Georgs kapell, Neiden, Sør-Varanger kommune. Kontekst, motiver, teknikk og restaurering. *Norsted, T.* 2006. 71 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 12 Landskap og historie-GIS. Historisk landskapsanalyse i Vestre Slidre, Oppland. *Guttormsen, T. S.* 2007. 43 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 13 Konservering av Peter Reimers' altermalier i Valle kirke, Lindesnes kommune i Vest-Agder. *Ford, T. O. og Frøysaker T.* 2007. 30 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 14..Samiske kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Finnmark, Troms og Nordland. *E. R. Myrvoll.* 2007. 36 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 15 Kulturarv som kapital. En analyse av kulturarvskapitalens diversitet på Røros som et grunnlag for tenkning om verdiskaping. Delprosjekt 5 i forskerprosjektet "Verdiskaping Røros". *T. S. Guttormsen, & K. Fageraas.* 2007. 105 s + vedl. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 16 Konservering av kirkeskip. Bønsnes kirke, Hole kommune i Buskerud. *Smith, H.* 2007. 22 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 17 Kulturhistoriske registreringer. Porsangermoen – Halkavari skytefelt. *Barlindhaug, S., Risan, T. & Thuestad, A.E.* 2007. 127 s.
(Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 18 Flybåren laserskanning og registrering av kulturminner i skog. Fase 2. *Risbøl, O., Gjertsen, A. K. og K. Skare.* 2007. 33 s.
(Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 19 Kulturminneverdier i by mellom bevaring og byutvikling. Et kunnskapsgrunnlag. *Omland, A., Berg, S. K., Mehren, A. og Eldal, J. C.* 2007. 59 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 20 Lokala röster och lokala värden. En studie av Ålgårds kyrkas betydelse för icke-kyrkogångare. *Grahn, W.* 2007. 30 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 21 Alterskapet fra senmiddelalderen i Hadsel kirke – et alterskap attribuert til Lekagruppen. Undersøkelser og behandling av alterskapet. Oppmåling av fire skip i Lekagruppen. *Olstad, T.* 2008. 83 s.

- 22** Flybåren laserskanning og registrering av kulturminner i skog. Fase 3. *Risbøl, O., Gjertsen, A.K., og Skare, K. 2008. 43 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 23** Maleriene i Fingalshula, Gravvik i Nærøy. *Norsted, T. 2008. 101 s.* (Finnes kun som Pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 24** Samiske helligsteder. Tradisjon – registrering – forvaltning. *Myrvoll, E. R. 2008. 50 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 25** Krusifikset og madonnaskapet i Hedalen stavkirke. Undersøkelse 2006-2008. *Stein, M. og Andersen, E. 2008. 82 s.*
- 26** Før og etter. Overvåking av tilrettelagte kulturminner. *Myrvoll, E. R. og Thuestad, A. E. 2009. 128 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 27** Interseksjonella konstruksjoner och kulturminnesförvaltning. *Grahn, W. 2009. 60 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 28** Kulturmiljøvurdering i Hammerdalen – Larvik. *Berg, S. K., Hvinden-Haug, L. J. og Larsen, K. C. 2009. 66 s + vedl.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 29** Kulturmiljøbegrepet som teoretisk/analytisk begrep og som praktisk begrep for forvaltningen? *Molaug, P. B., Sollund, M.-L. B., Sæterdal, A. 2009. 41 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 30** Visuell innvirkning på kulturminner og kulturmiljøer. En studie med utgangspunkt i vindparkutbygging på Lista. *Larsen, K. og Jerpåsen, G. 2009. 29 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 31** Evaluering av "Spesielle miljøtiltak i jordbruket" (SMIL). Freda og verneverdige bygninger og andre kulturminner og -miljøer. *Sætren, A. 2009. 72 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 32** Om retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra nyere tid. Rapport til Riksantikvaren. *Sellevold, B. 2009. 49 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 33** I pilegrimenes fotefar. Pilegrimsleden som verdiskapingsprosjekt. *Berg, S. K., Nesbakken, A. 2009. 66 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 34** Godt fungerende bevaringsområder. *Nyseth, T.; Sognnæs, J. 2009. 124 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 35** Kulturminneforvaltningens kunnskapsbehov 2005-2009. *Larsen, K.C., Myrvoll, M. og Fløisand, I. 2009. 124 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 36** Nasjonalt resultatmål 3 for kulturminnevernet. En undersøkelse av status og mulighet for måloppnåelse i 2020. *Sætren, Anne. 2010. 79 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 37** Etablering av sentre for verdensarven. *Marit Myrvoll. 2010. 27 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 38** Tilbygning og påbygning av verneverdige bygninger – Kulturminnevern og tilpasning. *Hvinden-Haug, L., Andersen, E. 2010. 65 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 39** Verdier i Listalandskapet. Utprøving av metode for medvirkning i landskapskarakterisering. Rapport fra dialogseminar på Lista 7. og 8. oktober 2009. *Thomassen, J.; K. C. Larsen; W. Grahn og T. Risan. 2010. 49 s. 2010.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 40** 100-årsgrensen for automatisk fredete samiske kulturminner: Status og scenarier. *Holm-Olsen, I. M., Myrvoll, E. R., Myrvoll, M., Thuestad, A. 2010. 52 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 41** Gudstenestereform og vernestrategi. *Hoff, A.M. 2010. 57 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 42** Strømsø – sentrumsutvikling med kulturminner som ressurs. *Krokann Berg, S., Sognnæs, J. & Swensen, G.. 2010. 101 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 43** 100-årsgrensen for automatisk fredete samiske kulturminner: Casestudier og mulige modeller. *Holm-Olsen, I.M., Myrvoll, E.R., Myrvoll, M. & Thuestad, A. 2011. 52 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 44** Maleriene i Solsemhula, Leka kommune. *Norsted, T. 2011. 72 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 45** Flybåren laserskanning til bruk i forskning og til forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer. Dokumentasjon og overvåking av kulturminner. *Risbøl, O., Amundsen, H. R., Bollandsås, O. M., Nesbakken, A. 2011. 40 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 46** "Polamatt i Hammerfest, verdens nordligste by." Behandling av maleriet i bystyresalen, Hammerfest rådhus. *Kjølsen, N.J., Kempton, H. M. 2011. 45 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 47** Landskap, kulturminner og lokal medvirkning. Evaluering og utprøving av metoder for landskapskarakterisering med vekt på landskapets historiske dimensjon. *Larsen, K.; Grahn, W.; Risan, T. & Blumenrath, C.G. 2011. 57 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 48** Fra SEFRAK til Askeladden Friis' etnografiske kart og identifisering av automatisk fredete samiske bygninger. *E.R., Myrvoll, Holm-Olsen, I.M. & Thuestad, A. 2011. 43 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 49** Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger i Gjerstad kommune, Aust-Agder fylke 2010, 3. omdrev. *Dammann, Å. 2011. 49 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

- 50** Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger i Kautokeino kommune, Finnmark fylke 2010, 3. omdrev. *Dammann, Å.* 2011. 60 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 51** Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger i Nord-Aurdal kommune, Oppland fylke 2010, 3. omdrev. *Dammann, Å.* 2011. 70 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 52** Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK-registrerte bygninger. Fræna kommune, Møre og Romsdal fylke 2010, 3. omdrev. *Dammann, Å.* 2011. 74 s. (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

NIKU Tema

- 1** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2002. *Sollund, M.-L. B.* 2003. 20 s.
- 2** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2002. *Barindhaug, S. og Holm-Olsen, I. M.* 2003. 22 s.
- 3** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2002. *Haavaldsen, P.* 2003. 16 s.
- 4** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002. *Binns, K. S.* 2003. 22 s.
- 5** NIKU strategiske instituttprogram 2001-2006. Verneideologi. NIKU-seminar 4. februar og 25. april 2002. *Seip, E. (red.)* 2003. 77 s.
- 6** Bevaring av samlingane ved fem statlege museer. Undersøkingar utført for Riksrevisjonen. *Bjørke, A.* 2003. 95 s.
- 7** På vandring i fortiden. Mennesker og landskap i Gråfjell gjennom 10 000 år. *Amundsen, H. R., Risbøl, O. & K. Skare (red.)* 2003. 112 s. **Utsolgt, kun pdf-fil**
- 8** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Bømlo kommune, Hordaland, 2003. *Binns, K.S.* 2004. 20 s.
- 9** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold, 2003. *Sollund, M.-L. B.* 2004. 17 s.
- 10** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder, 2003. *Sollund, M.-L. B.* 2004. 20 s.
- 11** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland, 2003. *Holm-Olsen, I. M.* 2004. 17 s.
- 12** Landskap under press – Urbanisering og kulturminnevern. En studie med eksempler fra Nannestad og Stavanger. *Swensen, G., Jerpåsen, G., Skogheim, R., Saglie, I-L, Guttormsen, T. S.* 2004. 95 s.
- 13** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sarpsborg kommune, Østfold, 2004. *Sollund, M.-L. B.* 2005. 29 s.
- 14** Fra vermesone til risikosone. Studier i middelalderbyene Bergen og Tønsbergs randsoner. *Nordeide, S. Walaker (red.)* 2005. 76 s.
- 15** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skien kommune, Telemark 2005. *Sollund, M.-L. B.* 2006. 24 s.
- 16** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Grong kommune, Nord-Trøndelag 2005. *Sollund, M.-L. B.* 2006. 26 s.
- 17** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Tromsø kommune, Troms 2005. *Holm-Olsen, I. M.* 2006. 22 s.
- 18** Kultur – minner og miljøer. Strategiske instituttprogrammer 2001-2005. *Red. Egenberg I. M., Skar B. og Swensen, G.* 2006. 354 s.
- 19** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2006. *Sollund, M.-L. B.* 2007. 19 s.
- 20** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland, 2006. *Sollund, M.-L. B.* 2007. 21 s.
- 21** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2007. *Sollund, M.-L. B.* 2008. 20 s.
- 22** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2007. *Sollund, M.-L. B.* 2008. 20 s.
- 23** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2007. *Thuestad, A. E.* 2008. 20 s.
- 24** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland, 2006. *Thuestad, A. E.* 2008. 21 s.
- 25** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Guovdageainnu suohkan / Kautokeino kommune, Finnmark 2006. *Holm-Olsen, I. M. og Thuestad, A. E.* 2008. 19 s.
- 26** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder 2008. *Sollund, M.-L. B.* 2009. 21 s.

- 27** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Bømlo kommune, Hordaland 2008. *Sollund, M.-L. B. 2009. 21 s.*
- 28** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold 2008. *Sollund, M.-L. B. 2009. 17 s.*
- 29** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland 2008. *Thuestad, A.E. 2009. 20 s.*
- 30** Kulturarv og stedsidentitet. Prosjektsammendrag. *Swensen, G. (red.). 2009. 9 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 31** Kulturarv og stedsidentitet. Kulturmiljø i kryssilden mellom bevaring og utvikling. *Swensen, G., Larsen, K.C., Molaug, P.M. og Sognnæs, J. 2009. 85 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 32** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sarpsborg kommune, Østfold 2009. *Sollund, M.-L. B. 2010. 25 s.*
- 33** Fragmentert eller representativt? Konstruksjonen av kulturminneverdier langs Akerselva i Oslo. *Grahn, W., Berg, S.K., Larsen, K.C. 2010. 65 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 34** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skien kommune, Telemark 2010. *Sollund, M.L.B. 2011. 28 s.*
- 35** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Grong kommune, Nord-Trøndelag 2010. *Sollund, M.L.B. 2011. 28 s.*
- 36** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Trondheim kommune, Sør-Trøndelag 2010. *Sollund, M.L.B. 2011. s.*
- 37** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Tromsø kommune, Troms 2010. *Thuestad, A. & Holm-Olsen, I.M. 2011. 28 s.*
- 38** Kultur og natur i Grimsdalen landskapsvernområde. Sluttrapport fra DYLAN-prosjektet. *Risbøl, Ole; Stene, Kathrine og Sætren, Anne (red.). 2011. 221 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

Annet

Kulturminner – en ressurs i tiden (Jubileumsbok – NIKU 10 år). *Red. C.Paludan-Müller & G. Gundhus, G. 2005. 184 s.*